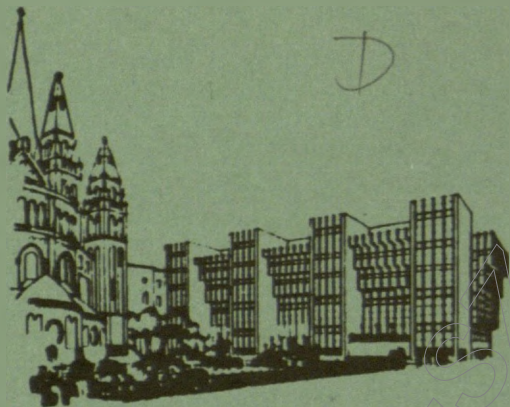

ISSN 1215-7333

Várostörténeti szemle

SZEGEDI MŰHELY

2009/3

Szegedi Műhely
2009. 48. évf. 3. szám

Szerkeszti
PÉTER LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság
BLAZOVICH LÁSZLÓ, GYURIS GYÖRGY, JUHÁSZ ANTAL, MARJANUCZ
LÁSZLÓ, PALÁNKAINÉ SEBŐK ZSUZSANNA, RUSZOLY JÓZSEF

A szerkesztő munkatársai
JUHÁSZ ZSUZA
SZÓTS KATALIN

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT MEZEI MÁRIA
165 *Levelei Szegedre*

196 *PIGNICZKY RÉKA: Hazatérés*
226 *BÁLINT LÁSZLÓ: Szakmáry Sándor fegyelmije*
237 *PÉTER LÁSZLÓ: Móra-változatok*

ADALÉK

240 *SZÓNOKY MIKLÓS: Radnóti Miklós és Wolf Ferenc kapcsolatáról*
247 *BÍRÓ-BALOGH TAMÁS: Radnóti „palackpostája”*
251 *RAKONCZAI JÁNOS: Egy instruktorképek emlékeiből*

SZÉLJEGYZET

255 *HENCZ PÉTER: Klebelsberg és a világválság*
257 *NAGY ÁDÁM: Miért vashatos a nikkel 20 filléres?*

SZEMLE

260 *BÍRÓ-BALOGH TAMÁS: Tollvonások (Markó István)*
261 *Szeged szívében. Százhuszonöt éves a város színháza (Kórácz Mária)*
265 *E számunk munkatársai*

Kiadja a Somogyi-könyvtár
Szeged, Dóm tér 1–4. 6720. 441. pf. 6701
Felelős kiadó Palánkainé Sebők Zsuzsanna
Sokszorosította a Goldprint Kft.
Felelős vezető Gabnai János
Megjelent 300 példányban

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT MEZEI MÁRIA

Levelek Szegedre¹
1977–1983

1

Szeged, 1977. április 27.

Igen tisztelt Művésznő,

hálás lennék, ha alábbi kérdéseimre volna szíves válaszával megtisztelni.

1. Mikor költöztek Székelyudvarhelyről Szegedre?

2. Hollós József *Egy orvos élete* című könyvében (New York, 1944.) említi, hogy önök 1919-ben egy ideig az ő lakásában laktak a Szent György u. 14. sz. alatt. Emlékezik-e erre? Meddig laktak ott?

3. A *Névjegy* c. könyvecskéjének 10. és 11. lapján leírt ház az Ipar u. 16. számú? Ha nem, melyik? Meddig laktak az Ipar utcában? Utána hol volt lakásuk Szegeden?

Juhász Gyulával kapcsolatosan megírtam az Ipar utca történetét, lakóit házról házra.² Ezt szeretném bővíteni, helyesíteni, kiegészíteni. Ehhez kérem szíves segítségét.

Jó egészséget kíván tisztelő híve

Dr. Péter László
tudományos főmunkatárs

2

1977. május 9. Budakeszi, Petőfi u. 1.

Tel: 365-858

Kedves Doktor Úr,

levelét bizony megkésve kaptam kézhez azon a napon, mikor 17 esztendeje várt TV beszélgetésem végre elhangzott. Azóta ennek boldog-feszítő visszhangjait igyekszem nem megválaszolni, ahhoz még nincs erőm, csak megemészteni. Az öröm is terhelés már az én állapo-

¹ A nehezen kibetűzhető szavak olvasatában Tóth Károly és Ilia Mihály volt segítségemre.

² *Séta egy eltűnt utcán*. Délmagyarország, 1976. okt. 27. – nov. 6. = Péter László: *Szegedi örökség*. Bp., 1983. 70–96.

tomban. Mégis szeretnék legalább visszajelezni levelére, amire ha időt adhat, bővebben felelnék, mint a kopár válaszok feltett kérdéseire. Igényli-e?

Adósságom Apám, Szeged felé így bizony törleszt-hetném.

Kérem írjon, milyen terjedelemben emlékezhetnék az Ipar u. 16-ra? Ahová 1913-ban Apám karján félálomban egy esti órában érkeztem az Árpád ucca 13. sz. felőli bérház árvíz előtti lépcsős bejáratú, nagy boltívű kapuján át. Ez az első pontos gyermekkori emlékem. A nagy virágos udvar, s a sok-sok rózsza a négy ablakos, gázvilágítású „otthon” képe is akkor exponálódott lelkemben először.

1928 nyarán költöztek el Apám, Mostohaanyám s mostohanővérem (én akkor mentem „férjhez” éppen) a Feketesas utca-Csekonics u. sarkán lévő bérház II. em-re. (Csekonics 13.?) Sajnos mindkét lakás északi fekvésű volt, talán ezért is ment el oly fiatalon zseniális Apám: dr. Mezei Pál, ügyvéd. [Beszúrva:] 1938-ban Hollós valóban nagy barátja volt, én csak nevére emlékszem, és nevelési tanácsait szenvedtem: „amit a gyerek nem eszik, rá kell kenni a hasára!!!...” Az 1919-es esetleges lakás-cseréire nem emlékszem, de mostohanővérem, özv. Botond Imréné – Szeged, Tarján város 622. ép. II. 10. – talán jobban emlékszik, hiszen Ő már 77 éves, én „csak” 68 leszek – ha leszek – okt. 16-án. Vili nővérem küldte el összegyűjtött folytatásait az Ön „Séta egy eltűnt utcán” c. gyönyörű írásának. Azóta is itt őrzöm ágyam mellett, a Bibliám alatt. Még akkor firkáltam is egy rajzot a házról, mert fáj, hogy annak a fényképét nem közölték. Valahol megvan, ha érdekli, elküldöm azt is. Csak terjedelmet és határidőt jelöljön meg, mert ha lustaságom legyőzöm, folyik belőlem a szó, mint a lukas zsákból a liszt ⇒ az élet. Bizony.

No, búcsúzom és köszönöm. Szeretettel üdvözlöm

p.s. ön hány éves? – elnézést. –

Ar ulnar -

haceikani
a 76 ur -

Apr 13 -

Old Lathur -

Apr 18 -

QTB. W. Lewis

Szeged, 1977. május 17-én

Igen tisztelt Művésznő,

előző levelem írása után láttam csak a műsorban az Önnel készült interjút. Nem ezért írtam, véletlen csak ez az egybeesés. Most jutottam hozzá a *Névjegy*hez, s ez adta az indítékot kérdéseim föltételére. De ez a szerencsés összjáték talán még jó is!

Természetesen türelmesen várok, míg ideje, kedve lesz szegedi emlékeinek papírra vetéséhez. Terjedelmi korlátok se zavarják, hiszen ha érdemi mondandója van, kár volna magában tartania. Biztosítékot ugyan nem adhatok, de nagyon valószínű, hogy meg is tudom jelentetni valamelyik helyi lapban, folyóiratban.

Örömmel lepett meg, hogy már olvasta az *Ipar utcai sétát*. Most kicsit röstellem, mennyi tévedés maradt benne. De megértését kérem: én forrásokból dolgozom, s ha a forrásom gyér vagy téves, az én közlésem is hiányos vagy hibás. Így pl. nem tudom már honnan vettem, hogy Édesapja 1940-ben halt meg; levelében 1938-at ír. Az Ön születésnapja a *Kecskemét jelesei* c. lexikon szerint október 17.; levele szerint 16. A *Névjegy* – jellege folytán – nem ad biztos fogódzókat, pontos adatokat. Talán ez az újabb visszaemlékezése most már minél több és pontosabb adatot (nevet, keltet, helymegjelölést stb.) tartalmazhat.

Kedves érdeklődésére közlöm, hogy én sem vagyok már fiatal: akkor születtem, amikor az Ipar utcát lebontották, 1926-ban. Nem bennszülött szegedi, csak jöttment vagyok, de immár 43 éve élek a Szeged melletti Szőregen, amely három éve közigazgatásilag Szeged része. Művelődéstörténettel, főként irodalomtörténettel foglalkozom, a szegedi írókkal, költőkkel elsősorban. Juhász Gyula akadémiai kiadásának szerkesztője vagyok, kandidátusi dolgozatom is Juhász Gyuláról, az 1918–19-i forradalmak alatti szerepléséről szól. Egyébként szerepelek a *Magyar irodalmi lexikonban*.

Ismétlem tehát: határidő és terjedelmi korlátok nélkül, ideje, kedve engedte ütemben szíveskedjék papírra vetni szegedi emlékeit. Juhász Gyuláról se feledkezzék el!

Jó egészséget kíván hozzá tisztelő híve

Névelő

1977. jún. 1. Budakeszi

Kedves Doktor Úr,

tegnapi telefonját igen köszönöm, csak bávatag reagálásaimat sajnálom, de szunyókálásból ébresztett férjem.³

Először is könyvét házam népe előadta.⁴ Hosszú lenne elmondani, hogy 3-4 idős hölgy miként igyekszik sok jóakarattal és sok össze-vissza fejtelenséggel egymásnak adva – a kilincset, porrongyot, főzőkanalat – s mégis szinte egyidőben „ellátni” falusi otthonomat – sok zűrzavar forrása ez az áldatlan helyzet. Sajnos évek óta képtelen vagyok házvezetőnőt, illetve szakmaszerűen háztartással foglalkozó asszonyt találni. Életem ma már végképp elképzelhetetlen nélküle, de az írás is, sajnos, amint az utolsó évek erőfeszítései bizonyítják.

Lényeg: átvette valaki ajánlott küldeményét, s olvasni kezdte, majd elfelejtette felhozni nekem.

De most itt van a kezemben és nagyon köszönöm. A jövőre vonatkozóan: kérem, ha megtalálta és elolvasta az 1975-ös Vigilia I-II-V-VI-VIII-IX-i számában közölt *Bujdosó lány* c. emlékezés mozaikomat – s tetszik –, nem lehetne esetleg annak közlését a Tiszatájban elkezdni? Sajnos a Vigiliát igen kevesen olvasták (azóta többen) nem beképzeltségből mondom, de „divatba” hoztuk szegény Latinovits Zoltánnal a lapot, akiről pontosan most, a júniusi számban újból megjelenik a „Bujdosó lány” emlékezése.

Drága Péter doktor, én nem is tudom másként az esetleg még ezután rögzített emlékeimet is csak ezen a címen elképzelni, s ó milyen nagyszerű lenne, ha végre kinyílna alföldi otthonom: a mai magyar lélek tanítói-orvosai családi körében.

Ha világnézeti aggálya lenne valakinek, forduljon egyenesen Aczel György elvtárshoz. Ő bizony jó barátom és csak örül, ha levegőhöz juthatok. Különbösen is, úgy látszik eljött az ideje.

Közben talán születnének új és szűkebb értelemben szegedi, illetve Apám s baráti körét stb. ölelő emlékezéseim.

Kérem, bocsásson meg tájékozatlanságomért, de a Tiszatáj vagy a Kecskeméten megjelenő Alföld (?) folyóirat tud-e képanyagot közölni? Nem ismerem (de szégyenlem) egyik lapot sem. Könyvem bizony képeskönyv lenne, s nem is csak színházi képek – sőt.

³ Lelbach János (1930–2007). Vö. *Vallomástöredékek*, 118.

⁴ Az előbb idézett *Szegedi örökséget*.

Várom választát, fogytán a papír – s az életem –
tehát búcsúzom, szeretettel üdvözlöm

Peter László

p.s. A levél befejezése után belenéztem könyvébe. Ennek két órája – alig
bírom letenni – ebédhez hívnak.

Ó, de drága ajándék.

Köszönöm.

5

Igen tisztelt Művésznő,

köszönettel vettem június 1-i szíves levelét, s örülök, hogy könyvem előkerült, és némi örömet szerezhettem vele. Mi is elolvastuk közben feleségemmel a *Vigilia* sorozatát, s úgy látom, hogy ez már kész könyv; csak egy hozzáértő szerkesztőnek kellene rendbe raknia a rapszodikus részleteket, s talán a *Névjeggyel* együtt, vagy azzal ügyesen összeolvasztva szinte teljes életrajz kerekednék ki. Nem tudom, tett-e a Művésznő erre kísérletet a Szépirodalmi vagy a Magvető Könyvkiadónál?

Ami a még megírandó emlékezéseit illeti, csak megismételhetem múltkori levelem: szavatolni ugyan nem tudom, hiszen nincsen hatalmam a szerkesztőségek nevében beszélni, de nagyon valószínű, hogy el tudom helyezni írását vagy a szegedi Tiszatájban, vagy a kecskeméti Forrásban. Mind a kettő közöl képeket is.

Külön köszönöm az arcképét és a megtisztelő dedikációt.

Jó egészséget és munkakedvet kíván tisztelő híve
Szeged, 1977. június 13-án

Péter László

6

Kedves Doktor Úr,

1977. október 15. Budakeszi

nagyon köszönöm, hogy a „fölnevelő” város nevében gondolt rám. Ezt a gyönyörű ígét külön ajándékként teszem el. Bizony

attól félttem, megsértődött, hogy így elhallgattam. Hála Istennek, Maga nem író csupán, de bölcsész is. Hát igen, hajótörött létem pusztá fenntartása egyre több embernek jelent terhet, s nekem egyre több rossz-ízű kiszolgáltatottságot. (Miért címkéztük megalázónak a háztartási alkalmazott státuszát? Hiányuk sokunknak szó szerint életveszélyt jelent.)

Bizony szigorú Tanító keze alatt tanulom a leckét, s válok magam egyre nehezebben emészthető tananyaggá. Mostanában ritkán süt a nap bennem amúgy szegedi módra. Pedig ha ragyogást nem közvetíthetek, idő előtt kialszik pislogóvá lett világosságom.

Jaj, látja milyen negatív, milyen kormos-hitű hullámvölgyben vergődöm! Hát ezért hallgattam.

De úgy látszik – mint életem folyamán mindig – az utolsó percben rám kopog a parancsolt kötelesség. Most is. Pontosan ma reggel kaptam a hírt, hogy az Ecclesia ki akarja adni a *Bujdosó lány* Vigiliában megjelent fejezeteit.

Lehet-e református hívő színésznő számára ennél megtisztelőbb ajánlat?!

Illés Endre volt jó barátom és harcostársam – a „prófétalelkű” Meze(y)-t (micsoda önleplező hazug vád szegény Banditól, hogy mindig tudom, mikor írjam *i*-vel a nevem) – soha nem állhatta, régen bezárta a Szépirodalmi ajtáját a *Bujdosó lány* elől. Igaz, nem is kopogtam soha rajta – nem az én otthonom.

Szóval, hogy nagyképű legyek, az első „kötet” *Levél az Ártatlan Embernek* alcím alatt valóban a már megjelent hat fejezet lenne.

Megtisztelő szerkesztői ötlete az én régi s ma már egyetlen lehetséges vágyam:

Mozaikokból összerakni az Ember képét, akin Valaki arca átragyog. Istenem, elszégyelltem magam most, hogy ezt az iszonyú nagyigényű, szemérmetlen mondatot ceruzám magától leírta.

Úgy látszik, szép Szeged szabadon szárnyaló szele áradt be elnehezült levegőjű cellámba a küldött képeslappal, s éleszti lángomat.

Bizony, Doktor Úr, jó lenne – gyorsan – a *Névjegyet* mint sorvezetőt felhasználva

Levelek = Szerelmek = Szerepek
alcím alatt megszerkeszteni a II-ik kötetet.

Segítsen kérem összerakni 68 éves életem törmelékeiből a dobogót, amit a szegedi kis kövér fekete Macsi e percben is lám épít maga alatt, hogy a *Bujdosó lány* hangja messzebbre hangozzon.

Kezdődne a Vigiliában ez év júniusában megjelent *In Memoriam L. Z.*, hozzákapcsolva a *Pacsirta* vázлата, majd követné a sok elküldött, vagy a Titok-fiókba kényszerített levél, s zárná utolsó színpadi fellépésem kibővített anyaga: A *Köszöntő köszönet*, ami 1972-ben a szegedi színházban hangzott el szép piros téglás gimnáziumom jubileumán.

Kérem, ne hagyjon kialudnom. Csöngessen rám (telefon 365-858), hisz oly lusta-fáradt vagyok, s jaj, az idő egyre fogy.

Köszönöm még egyszer az ébresztőt.

Szeretettel üdvözlöm

Juhász Gyulával a szegedi strandon, 1927 (a jobb szélen Macsi)

1979 – aug. 1. Budakeszi –

Kedves Doktor Úr –

megkésve bár – de küldöm a kóstolót – Csoda folytán élek, sőt néha harcolok is (lásd a mellékelt levelezést a „Bujdosó lány” rádióközvetítése ügyében) (aug. 18 és 26-án kettévágva hallgassa meg szegény fejét) –

A Vigilia Rónay halálával⁵ megszűnt dajkám lenni –

Felvenne-e a Tiszatáj? – gondolom a most küldött anyag – mint a „készülődő könyv” első és utolsó fejezete – ?!

Fénykép illetve dokumentációs rajz mellékelve – esetleg – ha kell – utána küldve –

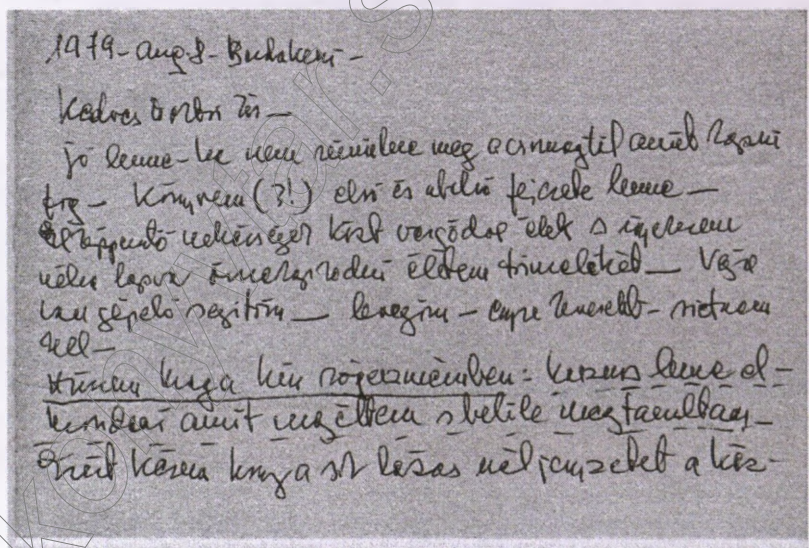
Ha nem kell – az egész kéziratot kérem vissza –

Hívjon telefonon – én mindég itthon vagyok – míg vagyok –

Szeretettel ölelem

Mezei Mária

A Magához írt leveleim szerves része az anyagnak –

A Vigilia főszerkesztője, Rónay György (1913–1978) még az előző év április 8-án hunyt el.

indak hátán próbálva befordítani a nyújtott lábam
rekesz hátsó részén a meder közepé utolsó fűzőt

Lévegő: Tűnyakörvönél mindig a bőrgyűrű széles
levegőt kell használni a mellkas elmozdításához -
úgy emeljük - ahogyan kiadott keresztet a talpon - nézem
örökös jól mindig mindig a széles a széles

Bőrgyűrűt lemezzel mindig széles -

Közös hím M - de ez széles a széles lemezzel -
Próbálok kell és lehet - széles is széles - de széles

rekesz " - Szélesre a széles a széles (a széles
fűzőm le) széles - a széles -

Levegőt mindig a széles a széles a széles a széles -
levegőt mindig a széles a széles a széles -

Közös hím mindig a széles a széles a széles a széles -
szélesre mindig a széles a széles a széles a széles -
szélesre mindig a széles a széles a széles a széles -

Hím: Emeljük a széles a széles a széles a széles -

bevit az ártatlan emberrel — mindig én
mindent — az lemezei olcsó — hát
csőt nyereséért! —
születel időnként (Tibor Sándornal
mi van? Sügér plébános úr már fogott egy
lázás "adagát" belőlem →
"Olyan nagyon megédesült" s már
kecskeméti is! —
Aug 18 - és 26 - én a kettő között a maga Budapesti lemeze
készen van a postán küldve —
Aczél György —

1979. aug. 8. Budakeszi
Kedves Doktor Úr,

jó lenne, ha nem rémülne meg a csomagtól, amit kapni fog. — Könyvem (?) első és utolsó fejezete lenne. — Elképesztő nehézségek közt vergődve élek, s igyekszem néha lopva összekapkodni életem törmelékét. — Végre van gépelő segítőm — levegőm — egyre kevesebb — sietnem kell.

Hiszen Maga hisz rögeszmében: hasznos lenne elmondani, amit megéltem s belőle megtanultam. Ezért kérem, hogy a sok lázas széljegyzetet a kéziratok hátán próbálja lefordítani nyomorék létem sietős kínjának a meredek lépcső utolsó fokán. —

Lényeg: Úgy a kézirat mint a képanyag pótolhatatlan, tehát ha nem tudja elhelyezni a két folyóiratnál egyelőre — akár kiadót keresve s találva — kérem őrizze jól, míg vissza nem hozza személyesen nekem. Bizony, jó lenne már ismernünk egymást.

Kép nincs sok, de ez úgyis tankönyv lenne — szűrni kell és lehet — húzni is esetleg — de csak velem!! Segítséget Aczél György elvtársától (amíg fórumon lesz) kapok — ez biztos —

Lakására küldöm az anyagot, a Somogyi-könyvtárban hátha „idegen” veszi át.

Különben egybeszerkesztem az egészset, ami a Vigiliában s másutt megjelent + rengeteg levelezésem – és írói – emberi – vonatkozásban „montázs”!

Hiszen: egy igaz ember élete tulajdonkép[pen]: Levél az ártatlan embernek – mindig és mindenkor – csak legyen, aki olvassa – hát ezért igyekezzünk!

Szeretettel üdvözlöm (Tóth Sándorral mi van? Singer plébános úr már kapott egy „lázás” adagot belőlem –)⁶

Ó, hogy vágyom Szegedre! S már Kecskemétre is!–

Mezei Mária

Aug. 18. és 26-án a kettévágott csonka Bujdosó lányt hallgassa meg a Petőfi rádióban –

9

Kedves Művésznő,

azért hallgattam hosszú idő óta, mert Tóth Sándor barátom beszámolójából megtudtam, milyen fárasztó Önnek, ha telefonhoz hívják, ha írásra készítetik. Nem akartam zavarni.

Annál jobban esik, hogy Ön nem feledkezett meg rólam, készségemről, melyet visszaemlékezéseinek megszerkesztésére megajánlottam. Igaz, közben sok határidős föladat zúdult rám (most október elsejéig meg kell írom egy tízíves útikönyvet Szegedről, utána lektorálnom kell a József Attila kritikai kiadás 63. ívét s így tovább), de ígéretem, ha nem túl szoros terminusra is, megtartom. Még csak belelapoztam a „kóstolóba”, hiszen a kéziratot csak ma kaptam meg, bár kedves levelét már szombaton, így érdemben még nem tudok nyilatkozni. Ön a Tiszatájra utal; én ugyan 1975, az új főszerkesztő⁷ óta nem írok bele, s nincs is kapcsolatom velük, de megpróbálkozom, tárgyalásba kezdek. Ez azonban csak azt jelentheti, hogy mondjuk az októberi számban – a Művésznő születésnapja alkalmából – lehoznak a küldött

⁶ Utalás a tarjáni templom kapujára Tóth Sándor készítette arcképes plakettokra. Singer Ferenc (1919–1993) kezdeményezte. Könyvében erről Mezei Mária ezt írta: „Mennyországi vigasztalás! A szegedi Tátra téri Szent Gellért hálatemplom kapuján, az Élet szőlőfürtjén egyszer talán egy szem szőlő lehetek, s végre megpihenhetek... Tóth Sándor szobrászművész plakettját – Gazdám ajándékát – sírva veszem át a sohasem látott Singer Ferenc plébános kezéből... Boldogságom »egyetlen barátomnak« a reggeli fényben telefonba kiabálom.” (Változástörédek, 316.)

⁷ Vörös László (1934–2005). Akkor várakozó állásponton voltam. Később, mivel kértek, ismét írtam a folyóiratba. Mezei Mária *Köszöntő köszönet* c. írását bevezetőmmel közölte a Tiszatáj 1979. októberi száma. A mellőzött gazdag képanyagot visszakaptam, őrzöm.

anyagból 10–12 gépelt lapnyit és 6–8 képet. Ennél többre aligha vállalkoznak. Ez tehát nem oldja meg visszaemlékezéseinek – az eddig megjelenteknek és a még kéziratban levőknek – együttes, egy kötetben való kiadását. Pedig az volna a fő cél. S ebben mindenképpen Illés Endrére vagyunk hagyatva.

A kóstolóval próbálkozom a Tiszatájnál. Arra kérem, szíveskedjék összeszedni most már az egészzet, a megjelenteket is, a kéziratokat is, lássam az egészzet, s megpróbáljak egységes szerkezetet kovácsolni belől.

Jó egészséget kíván, tisztelettel, szeretettel köszönti
Szőreg, 1979. augusztus 15-én

Péter László

10

1979. aug. 8. Bécsi.
Kedves Endréné!
Apolin alapítva a második kötet – lenni mint mindig
azt írta fűszereket a Tiszatáj-val megjelent írása
vel kapcsolatosan – Egyszerűtől – mi a beszéd – most
már az én 1979-es beszédemre is kitér – azt
közölni –
Többet és mélyebb figyelműt – letti állapotban van
amennyire az újultak a fűszerek – Több írás
magam bizonyára – írták nagyon az újat –
belsőben az új jelölése körül a bővebb a
Kivétel. Amennyire az új jelölés mostan egy kötet
de illik. Többet is lehet az új jelöléshez
Kivétel – írták most is az új jelöléshez az új jelölés
Közölni a kötet – részhez
még az új jelölés
Kivétel –

1979. okt. 8. Bkeszi

Kedves Doktor Úr,

gyatra állapotom a mentségem, hogy csak most köszönöm meg szíves fáradozását a Tiszatáj-nál megjelent írásommal kapcsolatban. Örülök neki – baj a bevezető sorok után az én 1979-es bevezető soraim hiánya – nekem hiányoznak—⁸

Egyébként oly szétesett fizikai-lelki állapotban vagyok, hogy azóta se nyúltam a titok fiókhhoz – túl értékelem magam bizonyára – inkább hagyom az egészet –

Lényegében ami megjelenésre került a *Névjegytől* a *Vigilián*, *Confession* át a *Tiszatájig* valóban egy könyv – de Illés Endre sohse lesz már jót akaró segítőm –

Mindegy – valóban több is veszett Mohácsnál, mint

M. M –

Köszönöm a baráti segítséget
szeretettel üdvözlöm

Mezei Mária

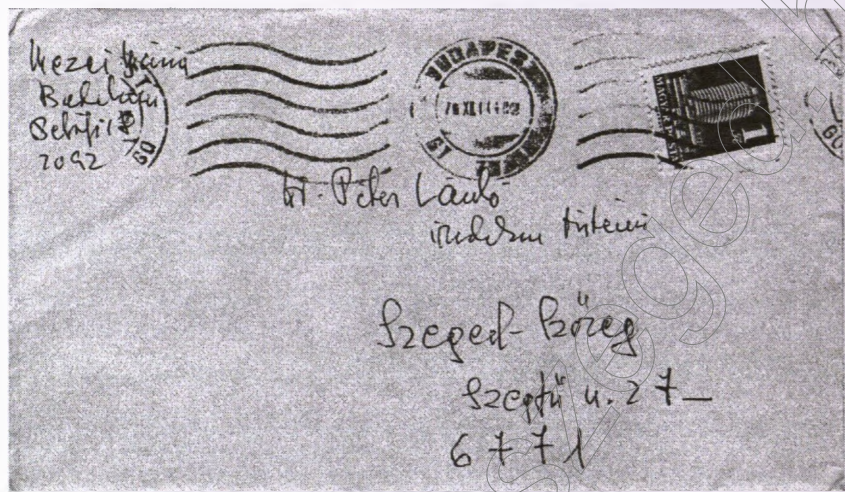
11

1979. dec. 17-

Újra a régi hiányos kácsi -

Kinél van a könyv, megvan a kicserélés - és arról
Nem tudom eddigi farszavak - az még nem került a
Szegény ma - de mind kicserélődik az a bevezető is -
Kérem ha lehet jelezzen - kizárva kicserél -
szóval kicserélés után am. kicserélés után
Kérem kácsi -

⁸ Nem emlékszem már, mit hiányolt, de a könyvében újraközölt írásában sincs több.

1979. dec. 17.

Drága Doktor Úr, Kedves Laci,
Kívánok igen boldog Ünnepeket és Újesztendőt – és szívből köszönöm
eddigyi fáradozását – Sok szép visszhangja lett – Gyengén vagyok – de ki-
csit hajnalodik újra bennem is – Kérem, ha lesz ideje, jelentkezzen – biz-
tasson kicsit –

Egész családjával együtt nagy szeretettel ölelem

Mezei Mária

12

Szeged, 1980. június 11-én

Kedves Művésznő,

június 26-tól egy hétig Pesten leszek. Rég esedékes
látogatásomra, ha nem alkalmatlan, most sor kerülhet. Kérem szíves értesí-
tését, mikor kereshetem föl egy óracsikára.

Tisztelettel köszönti:

Németi

1980. jún. 17. Budakeszi.

Kedves Doktor Úr -

Ugyan, mi mindenképpen - nem fér az öröm miatt az az
 állapotban vagyok - Ézért kérem arra, ahogy feljött, legyen ked-
 ves szólni ide telefonon (a kora reggeli és késő délutáni órákban könnyebb
 megkapni Keszit) hogy látogatását lefixírozzuk - Én előre 1 napra nem
 merek tervezni, nem tudom soha, milyen állapotban ébredek - vagy
 esetleg nem is alszom - De feltétlen akarom látni! Esetleg 29. vas. d.e. vagy
 30. hétfő d.u. Ha!

Nagy szeretettel várom és üdvözlöm addig is

Mezei Mária -

1980. jún. 17. Budakeszi

Kedves Doktor Úr,

nagyon örültem levelének, rám fér az öröm, mert
 igen rossz állapotban vagyok - Ézért kérem arra, ahogy feljött, legyen ked-
 ves szólni ide telefonon (a kora reggeli és késő délutáni órákban könnyebb
 megkapni Keszit), hogy látogatását lefixírozzuk - Én előre 1 napra nem
 merek tervezni, nem tudom soha, milyen állapotban ébredek - vagy esetleg
 nem is alszom. De feltétlen akarom látni! Esetleg 29. vas. d.e. vagy 30.
 hétfő d.u. Ha!

Nagy szeretettel várom és üdvözlöm addig is

Mezei Mária

[1980. július 1-jén feleségemmel meglátogattuk Mezei Máriát Budakeszi
 otthonában. Ekkor kaptam tőle fényképét, hátlapján a következő szöveggel:]

Péter Lászlóéknak budakeszi „első” vizitjük
emlékéül nagy szögedi szeretettel

Mezei Mária -

980 - júl. 1 -

Remélem sok látogatásotok vár még
rámm -

Péter Lászlóéknak budakeszi „első” vizitjük emlékéül nagy szögedi szeretettel
Mezei Mária

980 - júl. 1 -

Remélem sok látogatásotok vár még rámm -

15

Kedves Művésznő, kedves Mária,

bátorságot vettem az ilyen megszólításra, élve megtisztelő fölszólításoddal a tegezésre. Tegnap a nyolcvanéves szegedi fotóriporternél, Liebmann Bélánál megláttam a csatolt fényképet, s úgy gondoltam, talán ez nincs meg Neked; az öreg Liebmann szeretettel küldi, és üzeni, hogy Édesapád gyakori sakkpartnere volt hajdanán, s állítólag őt küldte föl, hogy fényképezzen le első pesti színrelépésedkor.

Megkaptam Singer Ferencsel küldött üdvözlődet. Mihelyt a Magvetőtől választ kapok, jelentkezem.

Örülnék, ha a szegedi kiránduláshoz erőt és kedvet éreznél. Elsején kis ünnepséggel helyezzük el a kapun Bálint Sándor érmét. Nem volna kedved akkor lejönni?

A veszprémi kirándulástól kapott életelixír bizonyára tart még, hat még. Gondolom, sok gratuláló levél érkezett azután is, hogy ott jártunk. Én alig várom, hogy a tévé megismételje.

Minden jót kíván szeretettel, kézcsókkal tisztelő híved

Szeged, 1980. július 17-én.

Péter László

16

PÉTER LÁSZLÓ

*Vallomástöredékek
Mezei Mária könyve⁹*

Utoljára 1970 januárjában lépett színpadra Schiller Stuart Máriajának Erzsébet királyné szerepében. Azóta budakeszi kertés házában oxigénpalackhoz láncolva emlékeinek él. A maga módján boldog. Ablakából a János-hegyre lát, örömet leli kertjében, környezetében, a szeretet feléje áradó jeleiben. Ezek megsokasodtak 1980 júniusa után, amikor a veszprémi tv-fesztivál záróestjére Vitray Tamás szelíd erőszakkal magával vitte, és ő az

⁹ Mezei Mária: *Vallomástöredékek*. Bp., 1981. 367 l. Ismertetésem megjelent a Délmagyarország 1982. január 8-i számában.

ország nyilvánossága előtt erejét, *levegőjét* összegyűjtve megrendítően mondta el Babits versét, a *Zsoltár gyermekhangra* címűt. 1981-ben megjelent nagylemezét, a *Bujdosó lányt* a Művelődési Minisztérium „az év lemeze” díjával tüntette ki. S most megjelent vallomásainak könyve.

Különös könyv. Vallomások, önéletrajzi töredékek, interjúk, levelek, műsor-összeállítások, benne Juhász Gyula, József Attila, Arany János, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Keresztury Dezső és mások versei, színműrészletek, sőt operettdalok, népdalok, hivatali okmányok, továbbá kortársak, írók és költők (Tamási Áron, Tápay-Szabó László, Ronay György, Márai Sándor, Fáy Ferenc stb.) versei, prózai megnyilatkozásai – vegyes fölvágot tehát, műfaját tekintve eléggé zilált könyv. Majdnem úgy volt, hogy én szerkesztem meg, s bizony, nem hagytam volna ilyen megtépázott szénakazalnak. *De milyen jó, hogy végül úgy maradt, ahogyan volt!* Így, ismétlődéseivel, csapongó gondolattársításaival, számomra túlzottnak látszott szubjektivitásával, ismétlem: így, ahogyan végül is megjelent, *jobb*, mintha szerkesztői önkénnyel egybesimogattam volna, *így tükrözi igazán Mezei Máriát, a művészt, a gondolkodót, az író.*

Mezei Mária már negyven éve is írt egy kis – utólag bevallja: kozmetikázott – önéletrajzot. 1941-ben jelent meg önálló kis kötetben, a Film, Színház, Irodalom című hetilap kiadásában, a *Tarkabarka könyvtár* című sorozat 1. számaként. Könyvritkaság ma már, így nagyon jó, hogy a *Névjegy* – ez volt a címe – most ebben a gyűjteményben ismét hozzáférhetővé vált. A többi írás is zömmel megjelent az elmúlt években, többek között a *Köszöntő köszönet* a Tiszatájban 1979-ben. Ez eredetileg a Tömörkény gimnázium jubileumi ünnepségén a szegedi színházban hangzott el 1972. október 7-én. Mezei Mária ennek az iskolának, pontosabban elődjének, a hajdani leánylíceumnak volt tanulója. Ezért köszöntötte az iskola mai diákjait, és üzent nekik élete tanulságával. Ekkor mondotta: „Szeged városának köszönöm legszebb emlékeimet, hiszen hároméves koromtól huszonegy évesig itt éltem.”

Mezei Mária Kecskeméten született 1909. október 16-án. Édesanyja két hétre rá, november 2-án meghalt gyermekágyi lázban. „Tizenegy hónapos voltam, amikor mamát kaptam és tízéves nővért. Akkor még Kecskeméten laktunk, de az esküvő után néhány nappal a híres földrengés ránk döntötte a házat, és akkor elköltöztünk onnan. Azóta csak háromszor voltam Kecskeméten. Amikor a nagymama meghalt, amikor »véletlenül« férjhez mentem, és amikor apámat eltemettük. Nem szeretem ezt a várost: félek tőle.” Rövid ideig Székelyudvarhelyen laktak, de édesapja, dr. Mezei Pál, 1912-ben visszajött az Alföldre: Szegeden nyitott ügyvédi irodát.

Amikor Mezei Máriának nemcsak a szeme, hanem az értelme is nyílni kezdett, az Ipar utcában találta magát. Többször emlegeti, hogy mostani budakeszi háza azért is nőtt úgy szívéhez, mert egyszerre emlékezteti utcai homlokzatával a kecskeméti szülőházra, udvari részével, üveges verandájával meg az Ipar utcaira. „Házunkhoz közel lakott Juhász Gyula az édesapjával. Minden reggel ott futott el az ablakunk alatt szakállasan, sápadtan, égő szemekkel. Hajszolt volt és riadt. Gyermekkoromban félttem tőle. Ma tudom: költő volt, tehát igazsághordozó, egy igazság nélküli világban.”

1928-ban érettségizett, beiratkozott bölcsésznek a szegedi egyetemre, de egy hirtelen jött és hirtelen ellángolt szerelem eltérítette pályáját. Férjhez ment Paulovits Tibor tehetségesnek látszó zongoraművészhez és joghallgatóhoz. Rövid együttélés, csalódás, válás. A tanári pálya helyett az ígéretes rivaldafény villant föl. Mezei Pál barátja, Tápay-Szabó László elvitte őt Rózsahegyi Kálmánhoz. A jeles színésznevelő tehetségesnek találta, fölvette iskolájába. A sikeres vizsga után Szegedre készült, de Sebestyén Mihály Miskolcra hívta. Innen hódította meg a magyar színpadot, majd a filmet.

A többiről e könyv vallomásai számolnak be a sikerek és a sebek friss élményként ható hitelével. Bujdosásáról a német megszállás és a nyilas uralom alatt, emberségéről, a főlzabradulás utáni kezdeti győzelmekeket követő megpróbáltatásairól, mellőzéséről, majd kiengeszteléséről és színművészi életművének a hatvanas években elért csúcspontjairól. Ennek vetett véget a hongkongi influenza és szövődményeként az idült légszomj. A végzet leszorította a minden porcikájával játszó művésznőt a világot jelentő deszkákról és a filmvászonról, de megadta neki az elmélyedés, a sorsértelmezés lehetőségét, s ő élt ezzel. Ezeknek a foglalatok ez a sokszínűségében is meg-
rázó, mégis elégtételt nyújtó könyv.

A Szépirodalmi Kiadó nem vállalkozott megjelentetésére. Kiadta a Református Zsinati Iroda sajtóosztálya.

MEZEI MÁRIA

VALLOMÁS- TÖREDÉKEK

Egy nótát tanultam, mindig azt daloltam

Talán az időben szebben kicifráztam...

M. M.

Péter Lánóval egy öszi este mezei Máriával

Mezei Mária -

1982. január 1.

KIADJA

A REFORMÁTUS ZSINATI IRODA SAJTÓOSZTÁLYA

BUDAPEST, 1981

1982 - aug - 23. Budapesti -

Kedves Laci káim -

utószülése négyesem lány anyai úlo-^{albéni} felnevelése
 új telefonos tegnap - s most csak a pár szót -
 Nemarizstabbler - de mostkinél -
Vérszűrés unpa. anyai csipetítés / jellemt utelen
 s törpezedemmel - amivel gondos "anyai apa parau-
 tont ketőrit alstam - pedig enni kell - ~~szűrés~~
 kúrával - Kell a tüdőszűrés - Kellene!! Kell a
 meleg ualca felu - ez ~~szűrés~~ ág - Kellene
 odifonáló - marok oros - Van - vinnél - de
 beléműntél - Készültelem - Noridó - allergiás
 apreműr bebez kiűrt kell? Kellene autisti-
 krum amitől nem lehet még bebezott - Eltörtél
 amit veleny bítáca - vinnél - Pócaannáim vizau
 ezeghet - veséles isepnis ez már - Szoptatás
 úlo felu - ~~szűrés~~ se kell - uter útes orháim
 s ömke, most gerincem bejáról fr - de kőbea
 imeresni nem vinnél az egén ként - most
 attis vlnél elvirekbebler / a törpezedemmel -
Bezein kéns - Kéns vész, oránál - jál-
 uereltén vinnél - imeretl mindem seajtén -
 ual elfaradt - úit - nem alut it km -
 9. úit vész it km tam vlna megau - 2 főr!
 (20 év kőkülönbég - s 0" már jabbuódi vinnél cu)

1982. aug. 23. Budakeszi

Kedves Lacikám,

rettenetesen szégyenlem, hogy ennyi idő után jelentkezem, úgy telefonon tegnap, és most ezzel a pár sorral – Magyarázhatatlan – de megkísérlem –

Létezésem maga annyi erőfeszítést jelent nekem s környezetemnek, aminek „gondos” anyai ága percenként lefőrik alattam – pedig enni kell – hiszen fogyok – Kell a tisztaság – kellene!! Kell a meleg szoba télen – ez külön ág – Kellene odafigyelő-szerető orvos – Van – vannak – de belém untak – Reménytelen – okoskodó – allergiás, agresszív beteg kinek kell? Kellene antibiotikum amitől nem leszek még betegebb – Elfogyott amit valahogy bírtam, mind – Pioceanumaim¹⁰ vígan eszegetnek – csendes szepszis ez már – Szeptember óta fekszem – időváltozás se kell – néha üres csontjaim s összeaszott gerincem betyárul fáj – de közben igyekszem nem mutatni az egész kint – mert akkor valóban elviselhetetlen leszek a környezetemnek –

Szegény János – magas vérnyomással – jólnevelten vásárol – igyekszik mindenben segíteni – csak elfáradt – iszik – vagy alszik itthon – Én már rég itt hagytam volna magam – 27 év! (20 év korkülönbség – s ő már jobb módú, mint én.) 7 év teljes zártság – őt is hozzám zárta – mint cerkofmajom cicámat – Ő az állatok! Talán oldanak néha – s a visszajelzések a könyv[re] és lemezre. De bé a kapun senkit nem engedhetek – nem az a szerep ez az utolsó amit látni szabad – s ez nem hiúság – Az se lát már, aki értem élt – A lényeglátás – a vigasztaló szeretet hiányzik nagyon – A levelek nem pótolják a kézfogást –

Ó, László, bocsásd meg ezt az oxigénhiányos, jajgató kiáltást – Jó lenne megírni Apámat – Persze, hogy megkaptam Te kedves a küldeményeidet, de elfelejtem [többször aláhúzva]!! Kevés az oxigén az agysejtjeimben – Bár adná Isten, hogy Te megírnád Őt. Jó lenne megírni „Anyáim – Testvéreim – Gyerekeim” ezt csak én tehetném – de Úr Isten, hogyan itt a lassan széteső mentőcsonakban?!

Jó lenne a szegedi belklinikán pihenni és talán ott a Tisza parton búcsúzni ettől az imádott keserves élettől –

Igen, dr. Korányi András professzor barátom (Bp. Alpári Gyula ucca 1. sz.) kísérte Apámat, mostohaanyámat át a túlsó partra ott –

¹⁰ A *piocianus* (újabb mikrobiológiai rendszertani nevén *Pseudomonas aeruginosa*) gennykeltő baktérium.

Szívesen írna szegedi 15 évről –¹¹ Én pedig megpróbálok a *Köszöntő köszönet* Tiszatáji szinte teljes szövegéhez ilyen össze-vissza, de őszinte emléksorokat fűzni.

Öllek benneteket. Köszönöm a könyveket és azt, hogy törödtök velem és Apámmal.

Csókol szeretettel

Mezei Mária

Első fogalmazás, ha tudod olvasni gépeld át és küldj egyet.

18

Kedves Mária, Művésznőm,

ne haragudj, hogy késve és csak röviden válaszlok, de nagyon szorongat a határidő; mint mondtam, e hó végéig meg kell írnom tíz íven Móra-monográfiámat a Gondolat kiadó számára, s még csak felénél tartok. Nehezen megy, túl sokat akarok beleszorítani, kínlódás a jó szerkezet eltalálása, a helyes arányok kialakítása.

Nem vettem zokon, hogy nem nyugtáztad küldeményeimet, Szeged útikönyvemet, édesapád cikkének fénymásolatát. Fő, hogy kézhez kaptad őket. Könyvedről bizonyosan én írtam legelsőnek. Örülök, hogy lemezed és könyved sikere valamit kárpótol mindazért, amit szenvedned kell.

A könyvtárnak küldött könyvet továbbítottam, hivatalos köszönetet is kapsz, de hadd köszönjem meg én is, külön is. Mint jeleztem, egy fiatal kollégám foglalkozik édesapád tehetségmentő akciójának történetével.¹² Közelebbit még nem tudok, csak annyit, hogy nálunk a könyvtárban talált hozzá valami anyagot, közte tán még egy ismeretlen Juhász Gyula-verset is, amelyet a költő édesapád kérésére akciójának támogatására írt. Mihelyt a földolgozás elkészül, elküldöm Neked, hátha olvastán eszedbe jutnak dolgok. De ha tudnál géppel íratni, kollégám bizonyára hálás lenne, ha előre odaadnám neki a Te erre vonatkozó emlékeidet.

¹¹ Vö. Korányi András: *Egy szép emlék.* = Korányi András: *Emléktöredékek.* Bp., 1995. 267–272.

¹² Téglásy Imre tervezte, s ő találta meg és tette közzé hasonmásban is Juhász Gyula *Prológ* című, a *Magyar Tehetségek Országos Védegyesületének nagykőrösi alakulási ünnepére* alcímű kiadatlan versét (Somogyi-könyvtári Műhely, 1983. 1. sz. 1–4. Ebben Mezei Pál szerepéről is írt. Vö. *Kultúrinnep Nagykőrösn.* Szeged 'napilap], 1925. márc. 22.

Korányi professzornak küldtem körlevelet.¹³ A beérkezőket egyelőre csak gyűjtöm, október 1-én megyek csak be dolgozni, akkor kezdem olvasni őket. Addig minden idegszálam Mórához köt, nem akarom, hogy más kiverje az életem, eltérítsen a gondolatkörtől, amelyben élek.

Ezért is kérek ismételt elnézést és türelmet. Türelmet érdemebb válaszomig és az élet elviseléséhez. Kezdet csokolja hű tisztelőd Szőreg, 1982. szeptember 2-án

Laci

19

Szeged, 1982. október 25-én

Kedves Mária,

mint jeleztem, csatoltan megküldöm Téglásy Imre kollégám közleményének másolatát. A Somogyi-könyvtári Műhely 1983. évi 1. számában, Juhász Gyula születésének századik évfordulója alkalmából, kb. áprilisban jelenik meg, de azért küldöm máris, hogy olvashasd.

De azért is, mert olvastán hátha eszedbe jut a dologról valami, amivel ki tudod egészíteni a rendelkezésünkre álló forrásokat. Téglásy Imre fölkeresne Téged, és lejegyezné, amire emlékezel ezzel kapcsolatban. Természetesen előtte fölhívlak telefonon, hogy látogatása nem alkalmatlan-e.

Addig is a szenvedés elviseléséhez türelmet, megnyugvást, az efféle kis örömmel való vigasztalódást kívánja szerető híved:

Laci

20

1982 – dec. 12.

Drága László –
szeretettel ölelem mindkettőjüket

Mária

[Angol, német, francia nyelvű, összehajtható karácsonyi üdvözlőlap. Lelbach János is aláírta.]

¹³ Körlevelemben vallomást kértem a Szegedről elszármazottaktól. Megjelentek a Somogyi-könyvtári Műhely 1983. 2–3. számában. Korányi Andrásé is (a 107–108. lapon).

Szeged, 1982. december 21-én

Kedves Művésznő, Mária,

köszönöm a szép karácsonyi üdvözetet, s mi is boldog ünnepeket, elviselhető, vigasztaló új esztendőt kívánunk. Már akartam írni. Rádióinterjúdnak csak a végét hallhattam, mert Pestről utaztam haza, s csak mikor Szegeden a kocsimba szálltam, akkor tudtam bekapcsolni a rádiót. Mondják, hogy rólam is megemlékeztél. Ezt hálával köszönöm.

Nyomdában van a Somogyi-könyvtári Műhely 83/1 száma, élén Édesapád és Juhász Gyula tehetségmentő-vállalkozásáról Téglásy Imre tanulmányával: a Juhász-centenáriumra, március végére megjelenik. Nyomdában a 83/2–3. szám is. *Vallomások Szegedről* címmel, benne a Te – immár teljes – írásoddal. Ennek megjelenése – nagy terjedelme miatt – csak júniusra várható.¹⁴ Nyomdában még az én kis könyvem *Annák, szerelmek* címmel Juhász Gyula szerelmi-költészetéről és modelljeiről: múzsáiról. Nyomdában *A Somogyi-könyvtár száz éve* című nagy könyvtártörténeti tanulmánygyűjtemény: jövő októberben lesz a Somogyi-könyvtár megnyitásának centenáriuma. A Szépirodalmi Kiadó adja ki *Szegedi örökség* címmel válogatott tanulmányaimnak gyűjteményét: benne lesz az Ipar utca története is, kiegészítve a Te *Névjegyedben* olvasható emlékekkel házatokról.

Nem dicsekvésképpen, hanem hogy kedvre derítsek, soroltam föl ezeket a várható jó eseményeket. Második kiadásban jelenik meg az *Így élt Juhász Gyula* is; a Ti csoportképek aláírása is pontosabb lesz benne. Ha igaz, Szeged-útikönyvem is megéri jövőre a második kiadást. Szeretném, ha a Te könyved és lemezed is újból hozzáférhetővé válnék új kiadással.

Még egyszer minden jót az ünnepekre és utána is a szürke hétköznapokra.

Tisztelettel, szeretettel köszönt

Laci

¹⁴ Mezei Mária írása (124–128) már csak gyászkeretbe tett nevével jelenhetett meg: 1983. április 20-án elhunyt.

scobindă să! A ref. călăuză în viața
altă - în m. călăuză de înțeleg. t. calăuză
într-unul - că a m. călăuză în viața
unui om și ea p. călăuză ad. călăuză -
O m. călăuză - în unu scobindă "ceșă de
a unu m. călăuză" și a sosa unu?!

Prințului unu alitru unu în 2!

. Bună unu - lăcăță unu unu -

a călăuză - țigă = țigă - țigă unu
unulă unu țigă țigă - țigă - de
unulă unu unu unu

Ne călăuză unu o de țigă
țigă țigă unu țigă țigă
țigă -

Și țigă țigă unu?
țigă țigă! _____

Drága László,

bocsáss meg először azért, hogy ilyen régen nem mentegtem magam a nagyszerű rádióinterjúmban hülyén dadogó említésedért. – „Kossuth Lajos az egyetlen név amit biztosan tudok” – ez régi és hiteles mondásom.

A másik, hogy most alig olvasható írással terhellek. A mellékelt gépelt oldal Apámról fontos dokumentum – Kérlek, ha lehet, használja fel, aki foglalkozik ugyan nagyszerű, ó de kismizmizett Apámmal – E percben azért firkálok, mert nem tudom, holnap lesz-e erőm – Kaptam kézhez ugyan ennek a kecskeméti tanítónőnek a levelét – amiben érdeklődésemre utána járt, hogy Kecskeméten az Őz ucca 17. sz. (Apám házát) és a Horváth Döme u. 6. sz. az én szülőháza[ma]t tavaly lebontották – Az Őz uccában állnak a többi régi házak ezt kiirtották – (Ezek jelentek meg a könyvben mint dokumentáció az Isten küldte vályogváram budakeszi mintái –)

Édes Lacikám én alig vagyok – Kérlek segíts! 1981-ben meg volt beszélve egy látogatása a kecskeméti tanácsnak – beteg lettem –, halasztottuk, többet nem jelentkeztek – Ki az elnök? Legalább egy levelet írhattak volna a könyv után és a lebontás előtt! A ref. egyháznak is írtam akkor – itt is volt valaki, de külföldi tanulmányútra ment. Ott a síremléket óvtam volna, hogy hagyják meg, ha parkosítják azt a részt – Ó Istenem – én nem „szobrot” kérek de a magyar zsellérnek ez a sorsa ma is?! Szétverik még a lábanyomát is?! –

Bocsáss meg – halál fáradt vagyok – a Kecskeméti Újság = Petőfi Népe egyik munkatársa, Heltai Nándor – hívem – de nincs erőm írni neki –

Ne haragudj rám – ó de szörnyű tehetetlen vagyok. Öllelek Benneteket

Mária

Illés Bandival [kapcsolatban] vagy?

Írj nekem! –

Kedves Mária,

megértem keserűségedet, s azonnal írtam Heltai Nándornak, aki nekem is kedves barátom, hogy tegyen valamit a síremlék megmentéséért, s hogy közölje Veled a tanácselnök nevét, s Te közvetlenül is írhasd neki.

A mellékletet lemásoltattam, s eljuttattam Téglásy Imréhez, aki Édesapádról és tehetségmentő kezdeményezéséről ír, valószínűleg a Tiszatáj áprilisi számában, a Juhász-centenárium kapcsán. Kértem, hogy használja föl az adatokat.¹⁵

Illés Endrével annyi a kapcsolatom, hogy a talán már említett *Szegedi örökség* című könyvemet (amelyben az Ipar utca históriája is benne lesz, a Te *Névjegyed*ből vett idézetekkel) ő vállalta el kiadásra. Úgy fest, hogy április elejére az is megjelenik. Természetesen küldöm. Azért, hogy a Te könyved kiadását elhárította, neheztelek rá. Lélektani rejtély, miért tette; félelem, óvatosság, netán titkolt bosszú? Nem szeretném ez utóbbit föltételezni róla.

Erőt kívánok szenvedéseid elviseléséhez, próbálj örömet találni olvasmányaidban, régi emlékek idézésében, a rádió és a tévé olykor-olykor élvezetes műsoraiban.

Szeretettel köszönt híved

Laci

Szeged, 1983. február 11-én

¹⁵ Nem jelent meg.

PIGNICZKY RÉKA

Hazatérés

Pigniczky László története

Született: Szeged, 1930, augusztus 24. Anyja: Karsai Margit, Apja: Pigniczky István, kisiparos, molnármester, asztalosmester, Szöreg, Árpád (ma Magyar) u. 47.

Fiatalkora: család, cserkészlet, gimnáziumi barátok – beceneve egy életen át: *Pige*.

Interjúk alapján: Stutzman Péterné (Etelka néni, Pige unokatestvére Szőregen, Karsai oldal); Kása Dezsőné (Ica néni, Pige unokatestvére Szőregen, Pigniczky oldalról); Kószó Jenő (gimnáziumi osztálytárs, Szegeden); cserkészbarátok: Péter Laci (Szöreg), Bodó Ferenc (Toronto), Kószó András (Bandi bácsi, Pigniczky István bérmaferesztfia, Pige jó barátja az emigrációban, szőregi származású), Pigniczky István saját kezű leveleiből.

Pige melegszívű, humoros, barátságos, extrovertált legény volt, aki szeretett szerepelni. Szeretett nagyvonalú lenni, és többek szerint el volt kényeztetve mint az aránylag jól élő kisiparosok, gazdag parasztok egykéje. Közepes tanuló volt, de aktív cserkészvezető; sok barátja volt, és mivel nem volt testvére, barátokra vágyott és szeretett más gyerekekkel foglalkozni mint cserkészvezető. Inkább játszani (haverkodni), csibészkedni szeretett, mint tanulni. Osztályában vezető szerepet töltött be, hol kardjáték közben szíven szúrta az osztályfőkönyvet, hol az osztály nevében ő köszönte meg a tanárnőnek négyévi fáradozását.

Mamáját imádta, szoros kapcsolat volt köztük, inkább rá hasonlított természetben és képmásban is. Margit néni csinos, jó tartású, nagylelkű és bölcs asszony volt, egyáltalán nem a házsártos háziasszonyok közé tartozott; követte ura szavát. Nagyon dolgozó volt, de mindig hagyott időt arra, hogy jól nézzen ki, „csak a lusta asszony nem festi ki magát”. Lacika fia előtt elvesztette egyéves kisfiát, Istvánt.

Pige gyermekkorra fekete pontja saját édesapja volt; nyakas, szigorú, kemény, ámbar szorgalmas és szívós falusi ember volt, főleg később a kommunista előrenyomulásnál. Az idősebb Pigniczkytól sokan tartottak, főleg felesége és fia, valószínűleg mai szemmel nézve mániás volt bizonyos

korszakokban. Kezével nem bántott senkit. „Nem volt szükség a verésre, így is félt tőle mindenki.” (Etus néni.)

Pigniczky István a legmagasabb színvonalat várta el mindenkitől (főként saját magától), és nem tűrt ellenmondást. Ő volt a család egyértelmű ura, mindenki ugrott, ha ő parancsolt, viszont fiának nagy jövőt képzelt el, és mindent megtett, hogy anyagilag és iskolázottsággal megalapozza jövőjét. Leveleiből kiderül, hogy nagyon szeretete, de a maximumot akarta belőle kovácsolni. „Egy fiúból minisztert is lehet faragni (szemben a többgyerekes családokkal).” Büszke volt fia tehetségére, és ehhez minden pénzt, eszközt befektetett, mielőtt elvették volna a kommunisták. Az 1950-es évek elején a Pigniczky család a kulák elleni politikának egyik áldozata volt; minden földet, az asztalos üzemet és a malmot is be kellett szolgáltatni a tsz-be. Ezt Pige apja nem tette meg, ezért letartóztatták, egy ideig börtönbe zárták.

Szőregen mindenki mosollyal emlékszik vissza Pígerére, szinte mindenkinek valami anekdota jut eszébe leginkább róla, és hogy mennyire szerették őt a szülei, anyagilag milyen jó dolga volt. Vagány, de kissé komolytalan, önféjű legényt láttak benne, jólelkű csibészt, akiből Isten tudja, mi lesz még. Szóba jön mindig, hogy mennyire tartott saját apjától, és hol igyekezett megfelelni, hol szökésen törte a fejét. De ahhoz túl jó dolga volt, hogy elszökjön, és anyját is sajnálta otthagyni. Gimnáziumi éveinek végére jeles tanuló volt; önéletrajza szerint a budapesti műegyetemre szeretett volna járni mérnöki karra. Ehelyett rögtön besorozták katonának, és így pályaválasztása elhalasztódott. Később Budapesten mint a néphadseregben továbbszolgáló katona járt a műegyetemre.

Az 1956. évi forradalomig

1942-ben lett a szőregi 585. számú cserkészcsapat tagja (Mókus őrs).

1943-ban részt vett csapatával Erdélyben a felsőbányai nyári nagytáborban. (Őrséget állva Bodó Ferencsel Pige mondta neki: „Ne félj, Feri, ide nem mernek a medvék jönni, mert cserkészbot van nálunk!”)

1948-ban betiltották a cserkészmozgalmat. Még utána is cserkészkedtek a szegediek illegalitásban, titkos tiszaszigeti cserkész táborban. Táborüzet is alig mertek gyűjtani. Önéletrajza szerint közben úttörő is volt (1946-ban indították), miközben még mindig cserkészkedett.

1949. május 14: leérettségizett Szegeden a Klauzál Gábor Reálgimnáziumban. (Azonossági száma: 3281-30-1340.) Bevonulásig segédmunkásként dolgozott a MÁV hídépítő vállalatnál. Szakképzettsége nem volt.

1949 májusában írta:

Most, hogy az érettségi vizsgákon »jól« megfelelttem, szeretném tanulmányaimat a műegyetemen folytatni, most a mérnöki pályához van vonzalmam és mert a magyar demokráciának sok új, jó mérnökre van szüksége, hogy a boldogabb szocialista államot megépítsük. A nép várja az új hidakat, új utakat, új traktorokat, új gyárakat, és én tudom, hogy nekem, akinek lehetőségem volt tanulni, kötelességem népemet szolgálni, érte dolgozni, hogy hasznos tagjává lehessen az új magyar szocialista államnak.

Demokratikus üdvözzettel: Pigniczky László.” Önéletrajzából (Hadtörténeti Levéltár).

1950. október 23. Budapest: bevonult tényleges katonai szolgálatra (Ercsi, Pf. 6119.)

1951. július 3. – 6. pénzügyi tanfolyam hallgató (Gic? Pf. 3670).

1951. július 6. – 1952. július 10. pénzügyi szolgálatvezetőség (Pusztavacs Pf. 7414).

1952. július 10. – 1953. július 10. pénzügyi szolgálati vezetőség (Budakeszi Pf. 7328).

1952. november 7. – Törzsörmesterré avatták.

1953. július 10. – 1953. november 6. pénztáros, számfejtő (Budapest, Pf. 3333).

1953. november 6. Leszerelt.

Bő fél évet töltött ismét Szőregen. Egy ideig visszament a MÁV-hoz mint bérelszámoló, emellett asztalossegéd szakmát szerzett. Szülei eközben börtönben voltak, és így Pige egyedül volt. Úgy határozott, hogy visszamegy a néphadseregbe, mivel ott járhat egyetemre is közben Budapesten.

1954. június 1. Budapesten bevonult továbbszolgálatra. Szakaszparancsnok a HM Hadtápszolgálat Kiegészítő Parancsnokságánál (Pf. 1037). Szolgálat közben tanult a budapesti műszaki egyetem gépészmérnöki karának könnyűipari tagozatán (törzskönyvi száma: 953-31-39/XI.24).

1955. október 15. Ruharaktár-kezelőnek osztották be: 192/55. Pf. 6321., Zászlóalj-parancsnokság. Önálló közúti és hídépítő zászlóalj, majd 107. közúti század. Elhelyezés: Kilián laktanya, Üllői út. Ezt a zászlóaljt 1956 májusában fölszámolták, és az ősz folyamán a hozzátartozó raktárat is, amelynek Pige volt a raktárkezelője. E raktár körül bontakozott ki Pigniczky László és társainak pere.

1956. május 16–17. Pigniczky Lászlót letartóztatták: társadalmi tulajdon ellen elkövetett sikkasztás büntetésében gyanúsított. Deák Ferenc őrnagynak, a kiegészítő parancsnokság parancsnokának beosztottja. Halas ezredes följelentette a raktár ügyei miatt; szerinte az utóbbi időkben gyanúsan meggazdagodott.

Serdült Sándor katonasági nyomozó szerint:

Megvizsgáltam a XVI. kerület kiegészítő pk. 1956. május hó 16. napján távbeszélőn tett feljelentését, amely szerint Pigniczky László törm., aki jelenleg a kieg pság állományában teljesít szolgálatot, korábban a honvédség Pf. 6321. sz. alakulatnál volt beosztva mint ruházati raktárkezelő. A ruházati raktárból nagyobb mennyiségű ruházati anyagot hozhatott el magával, mivel a kieg beosztottainak honvédségi eredetű dolgokat kínál megvételre. (Budapest Helyőrségi Katonai Ügyészség: B. XVIII.1058/1956, Határozat a nyomozás elrendeléséről.)

Június 29. A nyomozás befejezve. Vádirat leadva. Pigniczky László előzetes letartóztatását meghosszabbították 6 hónapra, de a tárgyalás elmaradt. 1957. aug. 2-án tárgyalták, kivéve Pige és Kőbányai Kornél részét, mert őket nem találták. A többiek maximum 1 évet kaptak fölfüggesztve, és a honvédségi holmi visszakerült a raktárba.

Az első szolgálati ideje alatt papíron nem volt sem büntetve, sem kitüntetve (Hadtörténeti Levéltár). Aránylag gyorsan pénzügyi beosztásba helyezték mint érettségizettet, és ott csendben tette a dolgát. Budapest környékén volt szolgálatban. Pártonkívüli volt, 1948 óta a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) tagja.

Továbbszolgálatban már kintlakásos lett. Lakása volt először a VIII. kerületben a József körút 35. II./1c alatt, majd a Vörösmarty utca 2. II./19. alatt. Itt már papíron egyszer dícsérték, és háromszor fenyítették; szolgálata elején még láttak benne lehetőségeket felsőbb vezetésre, de már 1954–55-ben (1953, Sztálin halála utáni „liberalizáció”) más szelek fűjtak, és Pige sem fogta vissza magát az elszólásaiban. Többször jelentettek róla „hibákat”, és 1956 márciusában már el akarták távolítani a hadseregből.

Deák Ferenc őrnagy, kiegészítő parancsnok leveléből:

Fővárosi Honvéd Kiegészítő Parancsnokság

Tárgy: Pigniczky László Pü.-ági tts.* eltávolítására javaslat felterjesztése
1956. március 1.

Kispolgári származású, apja kisiparos volt. Politikailag képzetlen, politikai kérdésekkel szemben passzív. Mint pü tts szakmai tudása megfelelő,

*pénzügyigazgatási tiszthelyettes.

azonban agi.** vonatkozású kérdésekben tájékozatlan és nem is szereti beosztását. Jelentések felterjesztésére állandóan serkenteni kell, mégis már több esetben mulasztást követett el.

Magatartása szemtelen a tiszt elvtársakkal szemben, valamint a polgári női alkalmazottakkal szemben. Katonailag képzetlen, pongyola magatartású, parancsnoka ellen áskálódó természetű, a kapott parancsokat kritizálgatja és több ízben mások előtt kijelentette, lehetetlen végrehajtani.

Több ízben foglalkoztam vele, szemben behízsgó modorú. Véleménye szerint már most nem érdemes katonásnak lenni, úgy is leszerel júniusban, eddig nem is követelte tőle senki, igaz, hogy eddigi parancsnokaival tegező, baráti viszonyban volt.

Kérem a Fővárosi Kieg. Pk. Elvtársat, a fenti indokok alapján a hadsereg től leszereltetni és a kerületi tartalékos tiszthelyettesi állományból jelentkező elvtársat a XVI. kieg. állományában behívni, illetve engedélyezni a behívását.

Ezt meg is tették, Pigét áthelyezték Deák parancsnoksága alá, és két hónap múlva Deák őrnagy helyettese. Halas ezredes följelentette, hogy együtt az alakulatában levő tisztekkel, sikkaszt a raktárból. Májusban letartóztaták az egész öttagú csoportot, de csak Pigét tartották bent, mivel nála találták meg a lopott holmit. Letartóztatásban tartották hat hónapig, a forradalom kitöréséig.

Pige vallomása szerint fölötteseinek utasítására vitte haza a holmikát későbbi eladásra. Valószínűleg mindenki hibás volt, mivel kuszán volt kezelve a raktár, mielőtt átadták volna Pigének, és mivel leltár nélkül vette át a raktárat. Az mindenestre gyanús, hogy Deák őrnagy döntötte el, hogy Pigének mennie kell a hadseregből; ő kérte az áthelyezését, majd áthelyezése után két hónapra följelentette. Bent is tartották, holott meglett a sikkasztott holmi, és a többiek szabadlábra kerültek.

Édesapánk különben mindig azt mesélte, hogy őt „szervezkedés” miatt csukták le 1956 előtt; hogy azért ült a forradalom előtt 6 hónapot. Rainer M. János, az 1956-os Intézet igazgatója szerint ez a per szimpla „sikkasztási ügy”, és cáfolja, hogy lett volna aktív katonai szervezkedés a forradalom előtt. Viszont mivel Pige zászlóalja a Kilián Laktanyához tartozott, és ott lehetséges, hogy már volt 56 előtt szervezkedés, ezért továbbra homályos Pige pere, habár papíron tényleg sikkasztás a tényállás, ezért el is ítélték volna több évi börtönbüntetésre.

** agitációs.

Levéltári forrásokból összetéve: Történeti Levéltár (ÁBTL), Hadtörténeti Levéltár (HL), Magyar Országos Levéltár (MOL) és Büntetés Végrehajtó Országos Parancsnoksága (BVOP) archívok. Itt olvasható szinte minden hivatkozás, amelyben szerepel Pigniczky László neve. Emellett olvasható egy szemtanú interjúja a filmből, még két szemtanú levélben később megtagadta a filmbeli interjút. Ezekből – és Pigniczky László elmondásaiból – állt össze a története.

Pigniczky Lászlót október 30-án a reggeli órákban engedték ki a Fő utcai katonai börtönből, a többi rabbal együtt. A forradalom alatt mindenkit kiengedtek, mivel nagyon sokan ültek politikai okok miatt – sok közbűntényest is. Pige csatlakozott az Almássy téren éppen megalakuló nemzetőr csoporthoz, amelyet Kovács Dezső (hőszigetelő, korábban katonaságban is szolgált) vezetett.

Mint katonát, akinek gazdasági és hadtápellátási tapasztalata is volt, bevették a vezetőségbe, és ő lett a csoport GH-vezetője, a ruha, élelem és fegyverek beszerzője, kiosztója. A csoportba eleinte százan jelentkeztek, de a csoport november 4-ig 500 főre duzzadt, és átköltöztek az Almássy térről a Royal Szállóba. Így lettek „a Royal Szálló csoport”. A Royal megbízhatóbb, stratégiailag jó helyen fekvő ellenállási pont volt. Be is fészkelte oda Kovács Dezső csoportja, és november 9-ig harcoltak a szovjetek ellen.

Pigniczky László is ott volt köztük, és harcolt, főként gazdasági és elsősegély-feladatokat végzett, és kapcsolatot tartott a Royal és a Péterfy Sándor utcai kórház között, ahová szállították a sérülteket, és ahonnan hozták az élelmet. A harcok során több mint 50 orosz katona vesztette életét a Royalnál, több tankot is kilőttek – viszont legalább ennyi szabadságharcos is ott vesztette életét. Végül Pige átkerült a Péterfy kórházba, ahol egy ideig idegösszeroppanásban feküdt.

A forradalom leverése után a kórház pincéjében bujkált. Vannak utalások későbbi fogdai jelentésekben, hogy részt vett a még fennmaradt ellenállásban, amely a Péterfyben zajlott. Majd januárban (pontos dátumot nem tudunk) édesapja fölött Pestre és hazavitte-rendelte Pigét Szőregre. Otthon volt egy hónapig, majd február vége tájt, amikor már nyilvánvalóan több helyen keresték a rendőrök, disszidált. Egy havas hajnali reggelen gyalog átkelt a jugoszláv határon, és átkerült Olaszországba. 1958-ban, szintén februárban, menekült státust nyert Amerikába, ahol Philadelphia mellett Kószo András családja szponzorálta.

Október 27–28.

Megalakult a Wesselényi utcai csoport. Október 29-én átköltöztek az Almássy térre, majd november 3-án a Royal Szállodába (az Erzsébet, akkor Lenin körúton).

Kovács Imre kihallgatásából:

A nemzetőrségbe történt jelentkezésem után előbb a Wesselényi u. 49. szám alatt lévő, majd az Almássy tér, végül is a Royal Szállóban lévő ellenforradalmi csoportok tagja voltam. Kikkel volt együtt a Wesselényi utcai csoportban? A Wesselényi utcai csoport parancsnoka Drubál Ferenc volt, aki mérnöknek adta ki magát. A csoport tagjai közül meg Kovács Dezső, Varga József, Dóczy Dénes, Pongrácz Róbert és Vasas Barna nevű személyekre emlékszem. Ott volt még Pigniczky László is. 1956. október 29-én mikor még a Wesselényi utca 49. szám alatt voltunk, ott megalakult a parancsnoki tanács, és Kovács Dezső lett a parancsnok. Október 29-én, mivel a Wesselényi utcai épületet a Kisgazdapártnak kellett átengedni, az Almássy tér 2. szám alatt lévő épületbe költöztünk, ahol megkezdtük a csoport katonai mintára történő megszervezését, ezért rajokat alakítottunk. (Kovács Imre, TL: V-143/661/4.)

Október 30. Reggel

1956. okt. 30-án délelőtt a Sándor palotába mentem fegyvert vételezni... A tehergépkocsival a Gresham Palotába mentünk, ahol fegyvereket utaltak ki részünkre, 2 db golyószórót, 6 db géppisztolyt, 3-4 darab puskát, 8 db pisztolyt, kézigránátot, löszert... (Kovács Dezső, nov. 22., 1957, HL kat. bir. 278/1958, 1. k.)

Ugyanezt elmondta Priska Tamás is nekünk interjújában, úgy hogy Pige is már ott volt köztük.

Megválasztottuk a Katonai Tanácsot. Ennek tagjai lettek: Drubál Ferenc építészmérnök, Dóczy Dénes – foglalkozását nem ismerem – Pongrácz Róbert honv. alhadnagy, Kovács Imre vasesztergályos-segéd, Vasas Barna – foglalkozását nem ismerem – és én. Én voltam a tanács elnöke. A választásról szóló jegyzőkönyvet még aznap, okt. 30-án 12,14 h. körül Drubál Ferencsel vittem el Solymosi alez-hez. (Kovács Dezső, jan. 15., 1957, HL kat. bir. 278/1958, 6. k. 708 db.)

Kovács Imre vallomást tesz Besnyő E. József forradalmi tevékenységéről: 1956. okt. 30-án reggel a „parancsnoki tanács” értekezletet tartott. A parancsnoki tanács tagjain kívül jelen volt Besnyő Örgy mint katonai ta-

nácsadó, Pigniczky László törm, gazdasági vezető, Forgó nevű személy és a szakaszpáncsnok-jelöltek, valamint Jutka nevű nő. Ezen az értekezleten mutatta be Kovács Dezső Besnyő őrgy-t. (Szembesítési jkv (Besnyő E. József és Kovács Imre), febr. 21., 1958, HL kat. bir. 278/1958, 7. k., 708 db, 120 old – másolat: TL: V-143661/3, 318 old.)

Erről a gyűlésről Priska is beszámolt interjúban, és elmondta, hogy ott volt Pigniczky mint vezetőségi tag, meg mint Kovács Dezső bizalmasa, tehát ők mintha jobban ismerték volna már egymást, mivel egy GH-s munkát igazán csak egy bizalmas embernek adtak volna, Priska úgy vélte.

Október 30.

Pigniczky László kiszabadul a Fő utcai katonai börtönből

Jelentés: BM Budapesti Körzeti Börtön (Háttér)

1956. október 30-án, a Vizsgálati Főosztály Vezetője Szalma őrnagy elvtárs utasítást kapott, hogy az összes iratokat semmisítsék meg s az egész vizsgálóval együtt menjen be a Roosevelttérre. Ez kb. október 30-án de. 9:30 órakor volt. Ugyanebben az időben egy öreg néni jött jelenteni, hogy vigyázzunk, mert meg akarnak bennünket támadni a Széna térről. Két harcokosi áll a Bem utcába, kettő a Batthyányi utcában, kettő a Rózsafa vendéglő előtt. Nagy fejetlenség volt, a vizsgálók futkostak össze-vissza, az iratokat dobálták ki a folyosóra, hordták egy részét le a gépházba égetni, sürgettek őket, hogy gyorsan menjenek, erre az őrségnek felét beosztottam, hogy pokrócba rakva hordják az iratokat a gépházba és égessék el. Az őrség másik felével úgy a vizsgálati, mint a katonai oldalon minden utasítás nélkül megkezdtem az őrizetesek kiszabadítását.

A vizsgálati oldalon összesen volt 132 letartóztatott, ebből 112 határátlépő, főleg fiatal gyerekek, 13 olyan személy, akik a Gyűjtőből voltak benn ügyük további kivizsgálása végett és 7 személy különböző politikai ügyekért – kémkedés stb. – voltak benn. Ezenkívül volt 30 ellenforradalmár is, akik 1-2 napos őrizetesek voltak, valamint 6 rab, akik egyes bányamunkahelyekről lettek kiszabadítva és közben be lettek a vizsgálati fogdába hozva, a katonai oldalon összesen 72 letartóztatott volt, mind a két helyről a letartóztatottak szabadon lettek bocsátva. 5-10-es csoportokba lettek elengedve. Mivel minden egyes őrizetes ki lett szabadítva, az épület támadást nem kapott, és így tudtak a vizsgálók is a Roosevelttérre átmenni. (Jelentés, Budapest, 1957. febr. 8., Csete József, BV őrnagy, páncsnok, TL: V-144135, 2. l.)

A Büntetésvégrehajtás Országos Páncsnokságának nyilvántartási kar-
tonja szerint, Pigniczky László is elhagyta a Fő utcai börtönt, a délelőtti

órákban. Sejtjük, hogy visszament a lakására (Vörösmarty u. 2.), az Almássy tér sarkára, az Almássy tér 2-vel szemben, ahol Kovács Dezső és a Wesselényi zászlóalj nemzetőr csoport már október 30-án székelt. Mivel 28-án Nagy Imre fölhívást intézett, hogy jelentkezzenek nemzetőrnek, Pige is jelentkezhett a VII. kerületi nemzetőrségnél az Almássy téren.

30-án reggel, a csoport értekezletet tartott, melyet Kovács Dezső vezetett le. Itt a parancsnoki tanács tagjai vettek részt, emellett Forgó rajparancsnok, Varga, Sárosi Béláné, Pigniczky törm., és Besnyő őrnagy. (Kovács Imre, HL kat. bir. 278/1958, 9. k., 709 db, 40 old.)

Mivel én nem voltam jelen a parancsnoki tanács megválasztásán, bátyám ott abban a teremben, ahol a választást tartották, közölte velem, hogy kik lettek a parancsnoki tanács tagjai. Név szerint Kovács Dezső, Drubál Ferenc, Pongrácz Róbert, Pigniczky László nevezetűekre emlékszem; az ötödik parancsnoki tanács tag nevére már nem emlékszem, de határozottan tudom, hogy ő volt a csoport gépjármű előadója. (Kovács Gáspár, jan. 8., 1958, TL: V-143661/1, p. 108.)

Október 30. Déli órákban

A Wesselényi u. 49-be amikor megérkeztem, átadtam Pignitzky honv. törm.-nek [a Greshamból szerzett dolgokat], aki olyan szolgálati vezetői beosztást látott el. (Kovács Dezső, HL kat. bir. 278/1958, 9. k., 709 db, pg. 39.)

Október 30.

Kérdés: Kik voltak az Almássy téri ellenforradalmi csoport vezetői?

*Válasz: Az Almássy téri ellenforradalmi csoport parancsnoka Kovács Dezső volt, akit azelőtt nem ismertem. Helyettese Kovács Imre volt. Megíté-
lésem szerint Pongrácz Róbert honvéd alhadnagy és egy általam ismeretlen
nevű honvéd tőrzsőrnagy tartoztak meg a vezetőségbe. Emellett egy ötta-
gú „katonai tanács” alakult. Ennek tagjai közül csak Dóczi Dénest ismer-
em... (Varga József, okt. 25., 1957, TL, V-143661/1, p. 156. – Varga Jó-
zsef, HL, kat. bir. 278/1958, 4. k., 707 doboz, pg. 120.)*

Október 30–31.

(Dóczi Dénes (Péterfy Sándor u. 51.):

Kérdés: A parancsnoki tanácson belül ön milyen feladatokat látott el?

*Válasz: Az élelem, ruhanemű és egyéb beszerzéseket rendszerint én intéz-
tem. A Péterfy Sándor utcai kórházból is élelmet vittem a csoport részére.*

*Kérdés: A Péterfy Sándor utcai kórház részéről ki engedélyezte azt,
hogy önök onnan vételezzenek fel élelmet a csoport részére?*

Válasz: Közülünk valakinek rokona vagy ismerőse ápolónő volt a Péterfy Sándor utcai kórházban, és általa kaptuk az ételmezt, de én nem ismerem az illető ápolónőt. (Dóczi Dénes, 1957. okt. 16., HL kat. bir. 278/1958, 2. k.)

Pigniczky Jolán Pigevel lakott akkor a Vörösmarty utcában, és ápolónő volt a kórházban. Pige is ki-be járt a kórházból. Pigniczky Jolán ezt interjúban megerősítette.

Az Almássy térre történt átköltözés után [Dóczi Dénes] ott beszerzéssel foglalkozott Pigniczkyvel közösen, ő biztosította az ételkészítést. Arról nincsen tudomásom, hogy honnan szerezte be az ételmezt... (Kovács Imre, nov. 12., 1957, HL kat. bir. 278/1958, 2. k., p. 282.)

Amikor én a csoporthoz kerültem, az 50-60 főből állt, akik 2 személy kivételével polgári ruhások voltak, kiknek egy része jelentkezés után került a csoportba. A két egyenruhás személy közül az egyik a már említett honvéd törm. volt, aki korábban a hadtápszolgálathoz volt beosztva. Nevét nem tudom... A másik Pongrácz Róbert alhadnagy volt.

A tanács két tagja, kiknek nevét nem tudom, közül az egyik állandóan a parancsnokkal járt, a másik pedig az épületen belül hadtápszolgálatot látott el. Emlékezetem szerint utóbbi a már említett honv. törm. volt.

Nekem az volt a feladatomban, hogy biztosítsam a csoport étellel való ellátását – ennek érdekében rendszeres kapcsolatot tartottam fenn a Péterfy Sándor utcai kórházzal, ahonnan meleg ételmezt utaltak ki. (Dóczi Dénes, 1957. okt. 25., HL kat. bir. 278/1958, 2. k.)

Kérdés: Adataink szerint még abban az időben, amikor a csoport az Almássy téren székelt, a csoport tagjai között nagyobb mennyiségű ruhanemű és ételmezt lett szétosztva. Számoljon be ezek eredetéről.

Válasz: A ruhaneműt a „parancsnoki tanács” egyik tagja [Dóczi Dénes vagy Pige] gépkocsival hozta, állítólag a Vöröskeresztől kapta. Én azonban erről nem győződtem meg. Ez a ruhanemű a pincébe lett lerakva. Egy este Pongrácz Róbert alhadnagy felnyitotta a pince ajtaját, és közölte a fegyveres csoport tagjaival, hogy vigye, aki akarja. Így lett szét hordva ez a ruhanemű. Én nem hoztam el belőle semmit sem. Az ételmezt vidékről kaptuk több esetben. Ennek egy része ott lett megfőzve, más része pedig szét lett osztva. Én egyetlen egy esetben egy vágott kacsát vittem lakásomra. (Kovács Imre, TL: V-143661, p. 184.)

Kérdés: Hogyan történt a jelentkezők felvétele?

Válasz: Egy alkalommal, az időpontra pontosan nem emlékszem, amikor Kovács Imre távol volt, és én helyettesítettem, 5 személy jelentkezett nálam

felvételre. Igazoltattam őket, és megkérdeztem tőlük, hogy miért jöttek a csoporthoz. Többnyire azt válaszolták, hogy harcolni akarnak velünk, „az oroszok ellen”. Ezután a jelentkezőket Pigniczky honv. törm. hadtáposhoz, vagy a pihenőbe küldtem... (Dóczi Dénes, 1957. nov. 4., HL kat. bir. 278/1958, 2. k. – Dóczi Dénes, TL: V-143661, p. 324.)

Október 31.

1956. okt. 31-én reggel találkoztam Dóczival. Kb. fél 8 órakor. Elmondta, hogy a pártház ostromában résztvett, majd azzal folytatta, hogy utána egy teherautó különböző felszerelést szállított át a Péterfy Sándor utcai kórházba. Ezen a beszélgetésen jelen voltak a Parancsnoki Tanács tagjai, valamint Besnyő Örgy., Jutka, Pigniczky, Varga József, Forgó és még többen a csoportból. (Kovács Imre, p. 74. ABTL 143/661/4.)

Október vége felé

Az Almássy téri csoport egyik feladata volt a járőrözés a VII. kerület egy részén, de a csoportban voltak különböző rajok/alakulatok, amelyek ÁVH-s katonákat kerestek, hogy bevigyék őket a rendőrségre, őrizetbe vegyék őket. Ezek az ÁVH-s programok nem voltak minden esetben színtiszták. Pige neve nem merül föl egyikben sem, de azért mégis nehéz olvasni az akkori nemzetőrség cselekvéseiről:

Az 1956 októberi ellenforradalom ideje alatt jártak-e az ön lakásán fegyveres ellenforradalmár személyek?

Igen, első alkalommal 1956. október utolsó napjában, de. órákban kb. 11 órakor kb. 10-15 fegyveres karszalagos személy kereste férjemet. A lakásba ez a csoport nem hatolt be, csupán a lakásom ajtajában igazoltattak engem és édesapámat. Férjemet mint államvédelmistát keresték. Miután közöltem velük, hogy nincs idehaza, azt mondták, hogyha megjön azonnal jelentsem a parancsnokságukon. Arra már nem emlékszem, hogy milyen címet mondtak. Ez a csoport kb. 5 percig tartózkodott a lakásom előtt. Ugyan ezen a napnak az éjszakai óráiban egy másik ellenforradalmi csoport jött. Ezek behatoltak a lakásomba, a férjemet keresték, majd házkutatást tartottak, fegyvert kerestek. Miután férjemet nem találták otthon, durván fenyegetőztek. Az egyik idősebb kinézésű, piszkos, kormos volt, pufajkába öltözve a pisztolyával játszadózva azt mondta, hogy ha 5 percen belül nem mondom meg, hogy hol a férjem, akkor agyonlövi az akkor 3 hónapos kislégyemet. Ez a csoport elvitte a férjemet egyik fényképet, mint mondták azért, hogy felismerjék, majd kb. 30 percnyi ott tartózkodás után eltávoztak.

A következő napon egy másik csoport ellenforradalmár, köztük egy katonaruhás személy ismét az éjszakai órákban behatolt lakásomba, férjemet és fegyvert kerestek.

A katonaruhás személy elvitte az én derékszíjamat, valamint járőrteszt-kámat, azt a kijelentést téve, hogy arra nekem már úgy sincs szükségem. Ez a csoport is kb. 30–35 percig tartózkodott a lakásomban. Durvák voltak ezek is. Közöttük az egyik fegyveres vadászkalapban volt; gúnyosan mondta, hogy kellett ávóshoz férjhez menni, most majd az első fára felhúzzák a férjét. Kérdezték, hogy férjem is a Köztársaság téren teljesített-e szolgálatot. Miután elmentek, vettem észre, hogy a karórám is eltűnt. Ezek után még egy alkalommal keresték férjemet az éjjeli órákban. Ennek az utolsó csoportnak a vezetője egy egyetemi hallgató volt, saját elmondása szerint. Ezek csupán igazoltattak, elvették a személyazonossági igazolványomat, azzal a kijelentéssel, hogy a lakást nem hagyhatom el, mert másnap eljönnek, és elvisznek igazoltatásra. Másnap elvittek a parancsnokságra, majd onnét a Jászai Mari téri BM-épületbe. Innét azután kíséret nélkül hazamentem. (Benedek Ferencné, ABTL 143/661/3. 189–190 old.)

November 1.

Másnap, nov. 1-jén reggel bementem Pigniczki törm. szobájába, cigarettaért, amikor Pigniczki arról tett említést, hogy gépkocsira lenne szükség, élelemszállításra. Ekkor azt mondtam, hogy én tudok gépkocsit szerezni vezetővel együtt. Ezután elmentem Vári Rudolf lakására, és kértem Várit, hogy jöjjön a mi csoportunkhoz gépkocsijával együtt. Vári beleegyezett. Ezután együtt elmentünk a már említett Rákóczi utcai garázsba, és onnan gépkocsival az Almási téri csoporthoz hajtottunk. Várit bemutattam Pigniczkinak. Hamarosan belépett a szobába egy fegyveres nő, aki azt mondta, hogy a környéken egyik munkás szálláson valakinél géppisztoly van. Gépkocsival elmentünk a nő irányításával, és a munkásszálláson egy szekrényben dobtáras géppisztolyt találtunk, amelynek rögtön jelentkezett a tulajdonosa, egy fiatalember, aki azt mondta, hogy a fegyvert nem engedi elvenni, de hajlandó csatlakozni a csoportunkhoz. Így öt gépkocsin magunkkal vittük az Almássy térre, ahol Pigniczki vette fel az illetőt. Rövidesen elküldött Pigniczki gépkocsival a Péterfy Sándor utcai kórházba, meleg ételért, több mint 100 fő részére. (Priska J. Tamás, nov. 6., 1957, HL: kat. bir. 278/1958; V5. k., 707 doboz, p. 44–45. (Másolat található: TL: 143661-1, p. 278.)

Az Almássy téri csoportban abba a rajba voltam beosztva, amelyik hadtápszolgálatot teljesített. November 1-jén Pigniczky László honvéd törm. hadtápparancsnok engem bízott meg a hadtáphoz beosztott raj vezetésével,

de november 2-án egy magas, barna fiatalember, aki azt mondta, hogy a honvédségnél szakaszvezető volt, kapta ezt a megbízatást. November 3-án estig voltam az Almássy téren. A közbeeső időben két alkalommal ételmiszer-szállításban vettem részt, 3-4 esetben az épületen belül őrszolgálatot teljesítettem, és időnként, amikor valaki tanácsért fordult hozzám, kioktatam a fegyver kezelésének módjára.

Kérdés: Ismertesse az ételmiszer-szállítások körülményeit!

Válasz: Az első ételmiszer szállítás nov. 1-jén délelőtt történt. A raj, amelyikhez tartoztam, az épület baloldali folyosóján lévő legutolsó szobában volt elhelyezve. November 1-jén délelőtt bejött a szobába Pigniczky László hadtápparancsnok, és utasítást adott, hogy ketten szálljunk gépkocsira. Engem és egy másik személyt jelölt ki, akit nem ismerek. Pigniczky utasítására magamhoz vettem a karabélyomat, majd társammal együtt felszálltam a ház előtt várakozó Csepel tehergépkocsi rakodó felületére. Pigniczky László a gépkocsivezető és a gépkocsiparancsnok társaságában a vezetői fülkében ült. A Dohány utcán keresztül a körútra mentünk, és ott a gépkocsi megállt, mert nem tudtuk, hogy merre kell menni. Pigniczky László ezzel kapcsolatban több személytől érdeklődött. Várakozás közben arra haladt Tóth János, aki engem meglátott, és odajött hozzám. Megkérdezte, hogy hova megyünk. Mondtam, hogy én nem tudom, kérdezze meg a törm-t. Tóth János ezután a törm-nél érdeklődött. Nem figyeltem, hogy mit beszélnek, majd ő magyarázta meg, hogy merre kell menni. A gépkocsi elindult, és 10-15 perc múlva ismét megállt. Én nem tudom, hogy hol jártunk, mert menet közben lehúzódtam a gépkocsiba, és nem figyeltem az utat. Miután megálltunk, Pigniczky és a gépkocsiparancsnok bementek az épületbe, ahonnan rövidesen kijöttek, és utasítást adtak, hogy a gépkocsi álljon az udvarba. Ez meg is történt. A földszinten egy nagy raktár volt, ahonnan 3-4 mázsa kenyeret, tejkonzervet, valamint 5-6 kg savanyú cukorkát vételeztünk és raktuk fel a tehergépkocsira, majd ezeket a cikkeket az Almássy térre szállítottuk. A kenyeret és a konzervet a pincébe, a lisztet a földszinti folyosóra hordtuk. A cukorkát – emlékezetem szerint – még a vételezés napján Pigniczky László vagy Dóczi Dénes kiosztotta közöttünk. (Kovács Gáspár, nov. 20., 1957, TL: V-143661/1, p 77.)

Tehát az édesapjuknak futottak be jelentések, és ő a megfelelő mennyiségű ételmet úgy diszponálta ki a különböző helyekre. Na most ezt ő nem személyesen csinálta, hanem voltak neki olyan beosztottai, fiatal felkelők még kiskatonák, akik ezt a feladatot ellátták. (Interjú Priska J. Tamással, Kovács Dezső sógorával, a csoport egyik tagjával.) (Filmrészlet.)

Nov. 1-én mondta Pigniczky törm., aki a csoportnál volt, hogy menjünk el tehergépkocsival a Váci útnál lévő Vöröskereszthez, és onnan szállítot-

tunk élelmiszert. Többek között cukorkát, lisztet, kenyeret, burgonyát és tejkonzervet. Két fordulóval vittük a csoporthoz. (Kovács Gáspár, HL 278/1958, 10. k., 709 doboz.)

November 2.

A következő alkalommal nov. 2-án részt vettem élelmiszer-szállításban. Ugyanazzal a Csepel tehergépkocsival, amelyikkel előző nap is voltam, egy általam ismeretlen helyre mentünk. Úgy hallottam, hogy Vöröskeresztrak-tár. Ez alkalommal is velünk jött Pigniczky László törm. és a szemüveges gépkocsiparancsnok, akinek nevét nem tudom. A raktárból kb. 8 zsák burgonyát és nagyobb mennyiségű civil ruhát kaptunk, aminek zöme női ruha volt. Ezeket a dolgokat is az Almássy térre szállítottuk, ahol részben a pincében, részben a földszinti folyosón helyeztük el. Megjegyzem, hogy a burgonyát és a női ruhát november 3-án este 4-5 társanymal a polgári lakosság között kiosztottam. A fentiekén kívül más esetekben is történtek szállítások, de azokban én nem vettem részt.

Kérdés: Mióta ismeri Pigniczky László törzsőrmestert?

Válasz: Pigniczky Lászlót közelebbről nem ismerem, de határozottan emlékszem, hogy 1954 nyarán a szentendrei 6321-es alakulatnál, esetleg a szentendrei őrzászlóaljnál láttam. Akkor már törm. volt, kb. 30-35 éves, telt arcú, közép termetű, barna hajú, különös ismertető jeléről nem tudok. Utólag eszembe jutott, hogy Pigniczky Lászlót a 6321-es alakulat Egressy úti századnál láttam, ahol helyettes századparancsnok volt. Árpáti hadnagy volt a századparancsnok. (Kovács Gáspár, nov. 20., 1957, TL: V-143661/1, p. 77-78.)

A Bródy Sándor utcában (természettudományi épületben) bementem Döbrönteitől őrnagyhoz csoportbeosztásra, de ez nem történt akkor meg. Nov. 3-án a reggeli órákban újra odamentem, és ott találkozott Kovács Dezsővel, akinek a csoportjába be lett osztva Koczka századossal együtt, és onnan el is mentek gépkocsival az Almássy térre [Pigével]. (Körösi László vallomása szerint, HL 278/1958, 3. k., 707 doboz, p. 17.)

Kovács Dezső beszámol arról, hogy először találkozott Döbrönteitől őrnaggyal, nov. 2-án a déli órákban, a Bródy Sándor utcában, a rádióstúdióval szemben lévő épületben, ahol előzőleg Solymosi alezredes irodája volt. Döbrönteitől lett az Almássy téri csoport feljebbvalója, miután Solymosiek a Budaörsi útra költöztek. Hozzá mentek felszerelésért és katonai tanácsadóként.

Ezután Döbrönteitől őrgy-től elkészíntem azzal, hogy majd küldeni fogom Pigniczky törzsőrmestert, a gh-sunkat felvételezni.

Később, szintén nov. 2-án, Kovács visszament Döbrönteitől, a katonai tanácsadókkal ismerkedni.

Közben Pigniczki törm., aki kérésemre velünk jött, megbeszélést folytatótt Döbrentei gh-s századosával a felvételezésről. Amikor a beszélgetést befejezték, Pigniczki gh-s törm. vitte el gépkocsival az Almássy téri körletünkbe, majd ezután visszaküldte a kocsit értem, mivel a zsúfoltság miatt együtt nem tudtunk volna elmenni. Miután a kocsit értem jött, elköszöntem, és elmentem a főkapitányságra, és Vári őrnagyot vagy Kopácsit kerestem, de egyiket sem találtam.

Később, szintén nov. 2-án, Döbrenteinél: A bejáratnál láttam Pigniczki gh-s törzsőrmestert, aki azt mondta nekem, hogy katonai vattaruhák érkeztek, és abból vételezni fog a csoportunk részére. (Kovács Dezső, dec. 3., 1957, TL V-143661, p. 93.)

Kovács Dezső beszámol a Döbrentei-találkozóról: Amikor a beszélgetést [Pige és Döbrentei gh-s századosa] befejezték, Pigniczki gh-s törm. vitte el gépkocsival a 2 katonai tanácsadót, illetve Koczka századost és egy főhadnagyot az Almássy téri körletünkbe, majd ezután visszaküldték a kocsit értem. Később: Vattaruhák érkeztek Döbrenteihez, azokat felvételizett Pige a csoportnak. (Kovács Dezső, nov. 22., 1957, HL kat. bir. 278/1958, 1. k.)

A csoportnak saját konyhája volt, ott több nő főzte az ebédet, az egész gazdasági részt (raktárak, konyha stb.) egy Pignickij [!] nevű törm. vezette. A csoport birtokában ruhanemű is volt, aminek kiosztását többen is követelték. Én is mondtam, hogy ha van, osszák ki, de Pigniczki kijelentette, hogy ő csak Kovács Dezső parancsára oszthatja szét a ruhát, melyet ő szerinte a Vöröskeresztől kaptak. Időközben megérkezett Kovács Dezső, összehívta a rajparancsnokokat, és hivatalosan bemutatott bennünket, mint katonai tanácsadókat. Koczka Endre, jan. 8., 1958, TL: V-143661/2, p. 101.)

Emlékezetem szerint 1956. november 2-án az Almássy téren Pigniczki törm.-től kaptam 1 katonaköpenyt, egy vattaruhát, 1 sziürke pokrócot, és 1 pár disznóbőr csizmát. (Modori Sándor, HL 278/1958, 4. k., 707 doboz, p. 273.)

Ebéd után Pigniczkitől kaptam egy TT rendszerű pisztolyt, mivel sógorom géppisztolyát vissza kellett adni és gépkocsin... Este felé a Sándor utcába Solymosi alezredes egységéhez készültünk menni, adóvevő rádióért Pigniczki utasítására. (Priska J. Tamás, nov. 6., 1957, HL kat. bir. 278/1958, 5. k., 707 doboz, p. 44–45.)

November 3. Reggel

Visszamentem Dóczi Dénes szobájába, és ott várahoztam, mivel Kovács Dezső és Koczka Endre még nem érkeztek meg. Ez idő alatt megismerkedtem egy alacsony termetű Kovács nevű személlyel, Pigniczki nevű személlyel, akik olyan alvezérfélék lehettek a csoportnál. Volt a csoportnak egy

hadtáprészlege is, melyet Pigniczki egyenruhában vezetett. (Körösi László, jan. 15., 1958, HL kat. bir. 278/1958, 3. k., 707 db, p. 19. Ugyanaz: TL 143661/2, p 30.)

Kérdés: [Kovács Imréhez] *Ismertesse Dóczi Dénes ellenforradalmi tevékenységét!*

Felelet: 1956. nov. 3-án délelőtt Dóczi Dénes és Pigniczky László Kovács Dezsőtől megbízást kaptak, hogy 80000 forintot mint nemzetőri pótdíjat a budapesti főkapitányságon vagy a Honvédelmi Minisztériumban vegyenek fel. Ezzel kapcsolatban vetődött fel, hogy a pénz felvételéhez bélyegzőre van szükség. Akkor Dóczi Dénes vállalkozott arra, hogy egyik ismerősével készített bélyegzőt... (Szembesítés Kovács Imre ~ Dóczi Dénes, Febr. 5., 1958, HL kat. bir. 278/1958, 7. k., 708 db, p. 41.)

Két nagygyűlés volt: nov. 3-án a nemzetőrcsoportok vezetőinek értekezletén, Király Bélával a budapesti főkapitányságon, ahol kb. 400 honvédtiszt és kb. 30 polgári személy volt jelen. Király Béla beszéde után megválasztották az Országos Karhatalmi Bizottságot, melynek tagjai: Nickelsburg László, Drubál Ferenc, Iván Kovács László, dr. Antalóczi, Marián István, Angyal István, Csongovai Per Olaf, Király Béla, Kopácsi Sándor.

Egy második nagygyűlés is volt nov. 3-án a Baross tér 19. alatt. Ebéd után beszélt Nickelsburg László. Itt már valószínűleg tudták a csoportok, hogy a szovjet csapatok újra támadnak majd; hogy körbefogták már a várost, és ezért itt mindegyik csoport szét lett osztva stratégiai pontokra, városvédelemre. Így Kovácsékát átparancsolták a Royal Szállóba. Ezen a gyűlésen ott volt nagy valószínűséggel Pigniczky László. (Szembesítés Besnyő E. József ~ Kovács Imre, Febr. 21., 1958, HL kat. bir. 278/1958, 7. k., 708 db, p. 120.)

November 3., Az esti órákban

Az Almássy tér 2. szám alatt lévő körletben a csoport tagjai zúgolódtak, hogy a Vöröskeresztől különböző ruhaneműket kaptak, és Pigniczky törm. nem akarja azokat kiosztani, holott ők rongyosan járnak. Ekkor én javasoltam, hogy osszák ki a ruhát, de Pigniczky kijelentette, hogy Kovács Dezső utasítása nélkül ezt nem fogja megtenni. (Kocka Endre, HL kat. bir. 278/1958, 9. k., 709 db.)

November 3. Royal Szálló Csoport

Kovács Dezső utasítására a csoport 1956. november 3-án este a Royal Szállóba tette át a székhelyét. November 4-én beszédet intézett a csoport tagjaihoz, melyben a szovjet csapatok elleni harcra buzdította őket. A Royal

Szállóban és annak környékén tüzelőállásokat foglaltak el, és egyéb módon is előkészületeket tettek a szovjet csapatok elleni harcra. A Wesselényi zászlóalj elnevezésű ellenforradalmi csoport 1956. november 9-ig tartotta megszállva a Royal Szállót és környékét. Közben több esetben hajtottak végre fegyveres akciókat szovjet katonai egységek ellen. (Jelentés a Royal Szállóban működő ellenforradalmi csoport ügyében, Bp, 1958. február 25.: TL: V-143661/4, p. 196.)

Kérdés: Mikor, hogyan került Ön a Royal Szállóba?

Válasz: Az Almássy téri csoport Kovács Dezső utasítására 1956. november 3-án este és 4-én délelőtt költözött át a Royal Szálló épületébe. A csoportnak két tehergépkocsi állt rendelkezésére, amelyekkel a felszerelést, élelmet és a csoport tagjainak egy részét szállítottuk. November 3-án este én is a Royal Szállóba mentem, de Kovács Dezső visszaküldött az Almássy térre, mert a felszerelés egy része, élelmiszer és néhány ember még ott maradt; csak átszállításában kellett segíteni. Ezért november 4-re virradó éjjel még az Almássy téri épületben maradtam. Azon az éjszakán velem együtt 15-20 személy, közöttük Pongrácz Róbert honv. alhadnagy és Pigniczky honv. törm. maradt az épületben. Velük együtt másnap délelőtt költöztem át végleg a Royal Szállóba. Akkor már tudtam a szovjet csapatok beavatkozásáról.

Kérdés: Milyen céllal költözött az Almássy téri csoport a Royal Szállóba?

Válasz: Kovács Dezső az átköltözésre vonatkozó parancsot azzal indokolta, hogy a Royal Szállóban megfelelő elhelyezést lehet biztosítani, mert ott ágyak vannak, amelyeken pihenni lehet.

Kérdés: Ez nem felel meg a valóságnak! Adataink szerint az Almássy téri ellenforradalmi csoport azért költözött a Royal Szállóba, hogy ott harcokra rendezkedjenek be.

Válasz: Az átköltözés céljáról csak annyit tudok, amennyit Kovács Dezső velem közölt. Az tény, hogy amikor november 4-én én is a Royal Szállóba mentem, a csoport már tüzelőállásban volt.

Kérdés: Kikkel volt együtt a Royal Szállóban?

Válasz: Az Almássy téri csoport tagjai közül Kovács Dezső, Kovács Imre, Kovács Gáspár, Varga József, Pongrácz Róbert, Pigniczky törm., Mordori Sándor voltak többek között a Royal Szállóban. Ezen kívül még sokan voltak ott, akiket név szerint nem ismerek... (Dóczi Dénes, nov. 4., 1957, HL kat. bir. 278/1958, p. 59. 2. k., pg. 60.)

A Royal Szállóban a I-II. emeleten helyezkedtünk el. Az épület II. emeletén voltak a nemzetőrök lakószobái, az I. emeleten pedig a parancsnokság irodái voltak.

A csoportnak külön gazdasági részlege volt, saját konyhájával és raktárakkal. Ennek a részlegnek Pigniczki törzsőrmester volt a parancsnoka.

A Royalba költözés kb. 20 óráig tartott. Élelmiszer, konyhafelszerelés ott maradt azzal, hogy Pigniczki törm. másnap gondoskodik az átszállításról. (Koczka Endre, HL kat. bir. 278/1958, 3. k., 707 doboz, pg. 75, 92, 101.)

November 4.

A Royal Szállóban több száz személy volt, kiknek többsége fegyverrel rendelkezett. Az egész épületet lefoglalták. November 4-én, amikor én a Royal Szállóba kerültem, az épületen belül lévő személyek már elfoglalták tüzelőállásaikat. A Majakovszkij utcánál, illetve a Dób utcánál egy-egy barikád volt, amelyeket azért emeltek, hogy a páncélosok ne tudjanak erre haladni. A Majakovszkij utcánál a barikád jobb oldalán egy nehézgéppuska, az ellenkező oldalon egy aknavető volt felállítva. A Nagymező utca, illetve a Majakovszkij sarkán lévő házak emeletén egy-egy tüzelőállás volt. Más tüzelőállásról nincsen tudomásom. Amikor a szovjet csapatok támadást intéztek a Royal Szállóban lévő ellenforradalmi csoportok ellen, az említett tüzelőállásokból viszonyozták a Royal Szálló épületére irányított tüzet. Az aknavetőből nem tüzeltek, mert az rossz volt. (Dóczi Dénes, nov. 5., 1957, TL: V-143661, p. 329.)

Kérdés: Kik irányították ennek a csoportnak a tevékenységét?

Válasz: A Royal Szállóban lévő ellenforradalmi csoport vezetői közül Kovács Dezső, Kovács Imre, Pongrácz Róbert, Varga József meg Pigniczki nevű személyeket ismerem. Ezek az épület II. emeletén helyezkedtek el. Ugyanott láttam egy honvéd századost és egy honvéd főhadnagyot is. (Dóczi Dénes, nov. 5., 1957, HL kat. bir. 278/1958, p. 59. 2. k., pg. 75.)

November 4-én késő este Kovács Imre megszervezte a szovjet csapatok elleni ellenállást. Már a nappali órákban nagyobb mennyiségű benzint hoztak, és Kovács Imre utasítására benzines palackokat kellett készíteni. November 4-ről 5-re virradó éjjel csoportunk a Royal Szálló környékén Kovács Imre és a többi parancsnokok utasítására harcba bocsátkoztunk a szovjet csapatokkal. En ezen az éjszakán egy kb. 17 éves fiúval – akinek a nevét nem tudom – a Royal Szálló épületétől a Rákóczi út felé kb. 2-3 épület II. emeletén egy erkélyen foglaltam tüzelőállást. Ebben az épületben nyolcan voltunk fegyveresek Kovács Imre és társai [„Forradalmi Bizottmány” tagjai] osztották el, hogy melyik raj melyik épületben foglaljon tüzelőállást.

Én és társam ezen az éjszakán összesen 10 db kézigránátot – kettesével összecsavarva –, dobtam a Lenin körúton közlekedő szovjet harckocsikra. A kézigránátok közül csak egy köteg robbant fel, azonban az sem találta el a

harckocsit. A kézigránátokat általában egy fiú dobta el, én pedig géppisztolylyal lőttem a harckocsikat és a páncélautókat. Azt nem tudom, hogy agyonlőttem-e valakit a szovjet katonák közül, mert sötét volt, amikor lőttem. Kb. 2-3 óra hosszát harcoltam. Amikor elfogyott a lőszerünk, bevonultunk a Royal Szállóba, ahol megtaláltuk a parancsnokok közül Kovács Imrét, aki a rádiót hallgatta. Kérdezte tőlem, hogy mi újság, hol vannak a többiek. En beszámoltam neki a történetekről. (Nagy József, ABTL 143/661/4 p. 16.)

Az ellenforradalmi csoport tagjai a Royal Szálló pincéjében benzines palackokat készítettek, hogy azokat a szovjet harckocsik ellen felhasználják, majd feljöttek a szálló emeletére, a rajok a szálló ablakában helyezkedtek el. Kovács Dezső, Koczka Endre és én is helyeztem el rajókat az ablakokhoz. Az esti órákban szürkületkor jött egy motóros futár azzal a hírral, hogy a szovjet csapatok egymásután számolják fel a különböző fegyveres csoportokat, és csak a Corvin közben lévő fegyveres csoport tartja még magát. Kovács Dezső ekkor azt mondta, hogy a Corvin köziek nehézfegyverekkel vannak ellátva, azért tudják magukat tartani. Kovács Dezső ekkor felvetette, hogy a Royal Szállói csoportnak is nehézfegyvereket kell szerezni. En ezzel kapcsolatban Kovács Dezsőnek azt mondtam, hogy itt nehézfegyvereket alkalmazni nem tudunk, mert nincs, aki kezelje őket. Ezután Kovács Dezső felvetette, hogy abban az esetben, ha a csoport tartani magát nem tudja, kisebb csoportokra kell osztani és úgy harcolni a szovjetek ellen. Kovács Dezsőnek erre a javaslatára nem szóltam semmit. Ezután lefeküdtem az egyik szobába, és elaludtam. Éjfél körül lövöldözésre ébredtem fel, és az egyik szoba utcai ablakához mentem. Kérdésekre, hogy mi van, az ott lévő fegyveres személyek azt válaszolták, hogy itt vannak a szovjet harckocsik, minden pillanatban várható a szovjetek részéről a támadás. Egy nagy lövés után kinéztem az ablakon, és a körút, Dob utca sarkánál egy harckocsinak láttam a lámpáját, távolabb pedig a Híradó Mozi felé láttam egy harckocsit, amely tüzelt. Ekkor hallottam Kovács Dezsőtől és Koczka Endre századostól, hogy nem kell tüzelni a harckocsikra, azokat az épület felé kell engedni, és amikor ott van 3-4 harckocsi, minden ablakból egyszerre kell rájuk kidobni a benzines palackokat. Ezután én még bementem két szobába, és közöltem az ott lévő fegyveresekkel azt... (Körösi László, jan. 16., 1958, TL : V-143661/2, p. 36.)

November 5.

Közben kivilágosodott, megélnéült a szálló. A konyhában feketét adtak, kenyeret meg lekvárt. Az ellenforradalmárok jöttek-mentek. A járókelők közül valaki azt mondta, hogy a körút más szakaszán barikádokat építenek. Ennek nyomán itt is megkezdődött az utcaövek felszedése. A túloldalon

építkezéshez vas és vasbetongerendák voltak felrakva, ezeket is az utcán keresztbe fektették. (Koczka Endre, jan. 8., 1958, TL: V-143661/2, p. 103.)

Kovács Dezső szerint Pongrácz Róbert megebesült a Royalnál a harcok alatt 5-én délelőtt, és bevitték a Péterfy Sándor utcai kórházba. (Kovács Dezső, nov. 19., 1957, TL V-143661, p. 79.)

A Royal Szállót november 9-ig tartották megszállva a csoporttagok, viszont Pige már valószínűleg korábban elkerült onnan. A nov. 7-i a Péterfy Sándor utcai karambol (sebesültet szállított a kórházhoz), után ottmaradt az idegsebészeten, miután kilőtték mellőle az autóban a sofőrt. A Royalhoz nov. 8 után valószínűleg már nem ment vissza, habár erről konkrét leírásunk, szemtanúnk nincs.

November 6. vagy 7.

Kérdés: Kikkel tartott fenn kapcsolatot az ellenforradalmi csoportok tagjai közül?

Válasz: 1956. november 4. után Pigniczky törzsőrmesterrel, Kovács Dezsővel és Varga Józseffel egy-egy, Modori Sándorral két esetben találkoztam és beszéltem.

Kérdés: Tegyen vallomást a találkozók körülményeiről!

Válasz: November 6-án vagy 7-én, amikor a kapu alatt [Péterfy Sándor u. 51.] tartózkodtam, láttam, hogy egy drapp színű Pobjeda személygépkocsi áll meg a túlsó oldalon. Előzőleg egy sorozatot hallottam abból az irányból, ahonnan a gépkocsi érkezett. Több személlyel odamentem, hogy megnézzem, mi történt. Közben láttam, amint a gépkocsiból Pigniczky törzsőrmester szállt ki. Ismerősként üdvözöltük egymást, majd néhány szót váltottunk. Elmondta, hogy a Péterfy Sándor utcai kórházban van. Csak egészen rövid ideig beszélünk, mert a gépkocsivezető megebesült, és visszavitték a kórházba. A gépkocsit visszafelé egy harmadik személy vezette, aki ugyancsak a gépkocsival érkezett. Pigniczkyvel azóta nem találkoztam. (Dóczi Dénes, nov. 5., 1957, HL kat. bir. 278/1958, p. 59. 2. k., pg. 77.)

Varga József nov. 6-tól 11-ig a Péterfy Sándor utcai kórházban tartózkodott, mivel felesége akkor szült, és „nem akarták onnan elengedni”. Ez idő alatt:

Az említett személyek közül a Péterfy Sándor utcai kórházban csak Pigniczky törm.-el találkoztam.

Kérdés: Milyen körülmények között találkozott a törm.-el?

Válasz: Egyik napon, a pontos időpontra nem emlékszem, a délutáni órákban, amikor éppen a kórház udvarán tartózkodtam, láttam, hogy az egyik személygépkocsi egy sérült Pobjedát vontat az udvarba. Kíváncsiságból oda-

mentem a vontatott gépkocsíhoz, amelyből Pigniczky törzsőrmester szállt ki. Ruhája nagyon véres volt. Kérdésemre elmondta, hogy amikor a Péterfy Sándor utcában a Dózsa György út felől a kórház felé haladtak, egyik utcából géppisztollyal rájuk lőttek, egyik golyó a gépkocsivezetőt tarkón találta, úgy-hogy azonnal meghalt. Ezután a gépkocsit, amely megsérült, bevontatták.

Kérdés: Ki ült még a gépkocsiban?

Válasz: A gépkocsiban még egy általam ismeretlen fiatalember volt.

Kérdés: Mi volt az említett gépkocsi rendeltetése?

Válasz: Erről nincsen tudomásom. Az tény, hogy a kórházban akkor több személygépkocsi volt, amelyek csak menetlevéllel vagy ehhez hasonlóval hagyhatták el az épületet. Az egyik ilyen gépkocsival szállították haza a feleségemet is. Olyan esetről is tudok, hogy egy ilyen gépkocsival szállítottak másik kórházba egy nőt, aki megmérgezte magát.

Kérdés: Mi történt később Pigniczkyvel?

Válasz: Bizonyos idővel a Pigniczkyvel történt találkozás után találkoztam azzal a fiatalemberrel, aki korábban a vontatott gépkocsiban ült. Ő mondta nekem, hogy Pigniczky idegösszeroppanással fekszik a kórházban. Pigniczkyvel többet nem találkoztam. (Varga József, nov. 7., 1957, TL: 143661/1, pg. 167.)

Kiss Imre szerint ő a Péterfy Sándor utcában állt a 48. szám alatt a kapualjban, amikor a kórházból jövet egy autóba belőttek a Baross tér felől, és utána az autó becsapódott a szemközti falba, majd utána tovább siklott, és végül is valahol a Péterfy Sándor utcában lejjebb állt meg, kb. az 51. számnál. (Kiss Imre, interjú, 2005. nov. 16.)

November 7.

Nickelsburg László szinte utasítászerűen azt mondta, hogy ad mellém egy kísérot, és azonnal menjek vissza a Royalba, és tisztázzam a rólam kialakult véleményt. Ezt követően kísérommel elindultam, és a kórház előtt találkoztam Pigniczki törm.-el, aki előzőleg a csoportunkhoz tartozott. Pigniczki ekkor érkezett oda egy vöröskeresztes gépkocsival. Kérdezte, hogy hova megyünk. Én azt válaszoltam, hogy a Royal Szállóba. Ő erre figyelmeztetett, hogy ne menjünk, mert a környéken nagy lövöldözés van, mint mondotta, ők sem tudják a harcok miatt még a sebesülteket sem szállítani. Pigniczki mutatott egy igazolványt arról, hogy a Péterfy Sándor utcai kórház alkalmazásában áll mint egészségügyi beosztott. (Kovács Dezső be-ment nov. 7-én a Péterfy Sándor utcai kórházba, és meglátogatta Pongrácz Róbertet, aki nov. 5-én megsebesült a Royalnál.) (Kovács Dezső, nov. 19., 1957, TL: V-143661, p. 79.)

November 4-én, amikor a szovjet csapatokkal való tűzharc után menekülni kellett a Baross tér 19-ben lévő csoportnak, a csoport tagjainak egy része és köztük a törzskar és Herczegh Benjamin is a Tükör telepi átjárón keresztül átjött a kórház területére. Itt a fegyveresek a XIV. sz. épület alagsorában helyezkedtek el, míg Nickelsburg törzskara itt összeolvadva a Tóth Illés-féle vezetőkkel a félemeleten helyezkedtek el.

A XIV. épület alagsorában két egymás melletti helyiségben volt elhelyezve egy stencil-sokszorosító gép és egy rádió adóvevő készülék. Aki lejárt sokszorosítás végett, az láthatta az adóvevőt, mivel mint légó pincék nem volt a helyiségeknek ajtajuk.

Megjegyezni kívánom, hogy nov. 4-e után egy sárga színű, levelezőlap nagyságú igazolványt kapott minden olyan személy, akinek a XIV. épület alagsorában ellenforradalmi célzatú dolga volt. Itt volt egy fegyveres a bejáratnál nov. 11-ig, aki csak azokat engedte le az alagsorba, aki ezzel az igazolvánnyal rendelkezett. (Tóth Tamás, 1960. ápr. 15.. MOL: XX-5-h, 1. k., p. 283.)

November 15–16.

Pontos dátumra már nem emlékszem, még egyszer felkerestem Dóczit a lakásán kb. nov. 15- vagy 16-án. Ekkor beszélgetés közben említette, hogy „Pige” a Péterfy Sándor utcai kórházban van. Először nem tudtam, ki az, csak miután megmondotta, hogy Pigniczki László törm.-ről van szó. (Kovács Imre Önvallomása Dóczy Dénesről, febr. 6., 1958, HL kat. bir. 278/1958, 7. k., 708 db, p. 275. Másolat: TL: V-143661/4, p. 79.)

Hallottam arról, hogy lent a proszektiúrában rengeteg a halott, kiket nem tudnak most temetni. Volt egy katonai elítélt, ki október 28-án állítólag innen [A Fő utcai börtönből] szabadult, ennek öccsét mellőle kilőtték, ezt soron kívül temette el a kórház igazgatóság, nov. 11-én délelőtt vitették ki a hullát a temetőbe. Csak úgy mutatkozott be: X. László mérnök vagyok, 8 évem volt, a forradalom szabadított ki, a forradalomban fegyveres alakulatomnál nagyon kivettem a részem. Butaság lett volna akkor nevek után érdeklődni, amikor mindenki inkognitóban akart élni. („Kecskeméti” ügynök, a.k.a. Harangi Zoltán fogdai jelentései, TL V-143660/2, p. 177.)

Dóczy említést tett arról, hogy egyik Royal Szállóbeli társunk, Pigniczki törzsmester, a Baross téri fegyveres csoport vezetője, Nickelsburg és még több volt fegyveres, a Péterfy Sándor utcai kórházban van. Ezek – mint Dóczy mondotta – szervezkednek. Én arra következtettem, hogy az említett személyekkel Dóczinak valamilyen formában kapcsolata van. Beszélgetésünk vége felé elmondtam Dóczinak, hogy egy Géza nevű személytől úgy

tudom, hogy az írószövetség több tagja a Péterfy Sándor utcai kórházban tartózkodik. Dóczi megjegyezte, hogy erről ő is tud. Ezután kölcsönösen figyelmeztettük egymást az óvatosságra, majd elváltunk egymástól azzal, hogy az ígért röplapokat hamarosan el fogom hozzá juttatni valamilyen módon. Megállapodtunk abban is, hogy a kapcsolat ezentúl rendszeres lesz közöttünk. (Kovács Imre, 1957. dec. 18., HL kat. bir., 278/1958 2. k., p. 331.)

A Péterfy Sándor utcai kórházban leleplezett ellenforradalmi központ ügyének megfelelő értékeléséhez rövid történelmi visszapillantás szükséges. Az 1956. évi október hó 23-át követő ellenforradalmi események alatt a Péterfy Sándor utcai kórház a banditák egyik központja volt. A környéken lévő, mintegy 5-6 ezer aktív fegyveres ellenforradalmárt innen látták el élelemmel, gyógyszerrel, ruhával.

1956. november 4-ét követően a különböző csoportok vezetői – a Baross tér parancsnoka, a New York Palota parancsnoka, a Tűzoltó utca tömörülés vezetője – a kórházban húzódtak meg. Innen irányították a Munkás-Paraszt Forradalmi Kormány elleni röpcédula hadjáratukat és kisebb, helyi jelentőségű fegyveres harcaikat a karhatalommal szemben.

Tekintettel arra, hogy az állambiztonsági szerveink a Péterfy Sándor utcai kórházban székelő ellenforradalmi góc felszámolását három lépcsőben valósították meg – elsőnek Obersovszky [Gyula] és Tóth Ilona, másodiknak Angyal István és társai, végül harmadiknak Pécs Géza és csoportja – kerültek őrizetbe. Az ellenforradalmárok egy része a kórházból nyugatra szökött. (Tájékoztató: A Péterfy Sándor utcai kórházban leleplezett ellenforradalmi központ ügyében; TL V-150381/6, p. 220-221.)

Lent van a parancsnokság a bunkerben. A főparancsnokság az igazgatósággal egybefonódott. Van itt sok orvos, név szerint nem ismerem, mérnök, egyetemista és sok más felkelő, kik mind vörös keresztet autóval járnak ki. Innen élelmezik a sarkokon harcoló felkelőket, az autók viszik ki az élelmet. Mindent a kórház ad. Van adóvevő lent. Szabad Európával tartják a kapcsolatot.

Közvetlen ezen az estén nagyon sok felkelőt ismertem meg személyesen és közvetve. Láttam, hogy szörnyen bizalmatlanok mindenkivel szemben, és vétkes könnyelműség lett volna ott neveket kérdezni és címeiket irogatni! (Jelentés: „Kecskeméti” ABTL V-143660 /2, p. 168.)

November 16.

A Péterfy Sándor utcai kórházban tartott rendőrségi és pufajkás razzia-ról. Angyal Istvánt ott tartóztatták le, és két évvel később kivégezték.

Ott vannak mindjárt az elfogatás körülményei: Bejön egy kórházba 50-60 karhatalmi alakulathoz tartozó személy, felfegyverkezve, egészen különböző ruhákban – civil, katona, rendőr vegyesen –, s miközben a rádió a törvényesség biztosítását, a forradalom győzelmét üvölti a füllünkbe, elfognak bennünket minden törvényes forma megkerülésével, letartóztatási parancs nélkül, sőt banditának és ellenforradalmárnak neveznek. Ha ez elszigetelten történik, távol a civilizációtól, egy erdőben, ahol felfegyverkezve „meglepnek” bennünket, akkor egyszerűen az erőszak pusztja ténye, az erősebb hatalma érvényesül, és nincsen probléma. Itt azonban az ország második legnagyobb kórházában történt mindez fényes nappal, a kórházi személyzet, a betegek, a látogatók, kb. 5000 ember jelenlétében, akik nagyon jól tudták, hogy az elfogatás törvényellenes és forradalomellenes: népellenes. Mégis passzív gyűlölettel, képtelenül a cselekvésre, nézték, hogy húsukat-vérüket, barátaikat, védelmezőiket, a forradalom egyik fontos kis közösségét elhurcolják. (Angyal István saját kezű vallomása, börtönben, ABTL V-143660, p. 132.)

December 22.

A BM szegedi osztályát kéri, hogy keresse meg Pige jelenlegi tartózkodási helyét. Nem kell őrizetbe venni, csak megkeresni, hol van. A BM szintén keresi Pigét a VII. kerületi önkormányzatnál a Vörösmarty utcában. Mindkettőre parancs van kiadva. (Kat. Bírósági papírok/HM levéltár.)

1957. január

Pigniczky Lászlót körözik Budapesten és Szőregen, a katonai bíróságon folyó bűnvád ügyében.

Január végén, február elején

Pigniczky László Kása Dezsőné szerint visszatér Szőregre. Van akkori fénykép róluk ott. Apja egy rendőrségi ismerősétől megtudja, hogy fiát körözik, és elrejt egy éjszakára Huszár Józsefné Pigniczky Ilonánál (Pige nagynénjénél). Onnan indul hajnalban a határhoz.

Február végén

Pigniczky László elindul gyalog Szőregről hajnalban. Kb. 5-10 km múlva átszökik a jugoszláv határon.

Április 5.

Intézkedési terv

A Péterfy Sándor utcai kórházban leleplezett ellenforradalmi központ ügyében

„Kecskeméti” fn. ügynököt 1956 októberében a Péterfy kórházban mint részükre gyanús személyt morfiummal és medinállal el akarták altatni, később gépkocsin a kórház területéről el akarták szállítani és agyonlőni. „Kecskeméti” fn ügynök ügyének tisztázásával Péch Géza lett megbízva, és mint ilyen „elhárító” tevékenységet végzett.

„Kecskeméti” (Harangi Zoltánt) végül 1956. nov. 25-én tartóztatták le. Kb. 2 héttel előtte járt a Péterfyben. Ekkor találkozhatott először Pigével, később pedig december 16. után a fogdában, a razzia után. A fogdában több jelentést is írt, és márciusi jelentése alapján íródott egy intézkedési terv, amelyben 8 pontban fel van sorolva, hogy a Péterfy Sándor utcai kórházból kit kéne megkeresni, vagy ha már börtönben van, felelőségre vonni.

Április 10.

Pigniczky Lászlót még mindig körözik a Katonai Bíróságon.

A vádlott jelenlegi tartózkodási helye ismeretlen. Postafordulatával közölje, hogy Pigniczky László jelenleg Szőreg községében tartózkodik-e. Amennyiben tartózkodási helye ismeretes, a fenti számra hivatkozva a bíróságot értesítse.

Április 24.

Pigét körözik Szőregen és Kisteleken. (Budapesti Katonai Bíróság írja a szőregi rendőrörs parancsnokának. Katonai bírósági papírok.)

Július

Pige átkerül Olaszországba, menekülttáborba, Gerovóba, Latinába.

Gerovóban: 1957. június első hetében, miután elsőszülött Beatrix kisleányunk és Edit visszaérkezett a rijekai (fiumei) szülészeti klinikáról a gerovói menekülttáborba, ott szaladtunk össze ismét Pigével. Ő volt az első szőregi, aki meglátta Beát mint pár napos kis tündér... Mi júliusban Kanadába kerültünk, Pige pedig (még mindig „szólóban”) az Egyesült Államokba kapott letelepedési lehetőséget. (Bodó Ferenc írja, Szőregélő, 2003. máj. 2.)

Vöröskereszt dokumentumok bizonyítják, hogy Pigét regisztrálták mint menekültet már Jugoszláviában; mint magyar egyetemi hallgatót, aki vagy az USA-ba vagy Kanadába keres menedéket.

1958. november 6.

Olasz menlevéllel elindul Olaszországból (Como) hajóval Amerika felé. (Megvan az eredeti dokumentum.)

December 18. 16 óra 45 perc: Az USA-ba érkezik hajóval. A régebben kint élő Kószó András támogatja. Pottstownba érkezik. (Eredeti telegram alapján.)

Kovács Dezsőnek és társainak pöre

Határozat a nyomozás befejezéséről

Gyanúsítottak:

1. Kovács
2. Dóczi
3. Kovács Imre
4. Kőrösi László
5. Koczka Endre
6. Péli Gyula
7. Kovács Gáspár
8. Szegi István
9. Győr Zoltán
10. Sárosi Béláné
11. Varga József
12. Modori Sándor
13. Besnyő E. József
14. Priska József
15. Besenyi Józsefné

(HL kat. bir. 278/1958, 8. k., 708 db. Pp. 290–304.)

1958. február 28.

Jelentés

A nyomozás során megállapítottuk, hogy Kovács Dezső és társai ügyben terhelő adatokkal szereplő Purjesz János, Pongrácz Róbert, Pigniczki László, Szécsényi István, Szili László, az ellenforradalom fegyveres leverése után nyugatra szöktek. (Kézzel még mellé írva: Fón György, Drubál Ferenc.) Kiss Gyula rny. fhdgy. Engedi László rny. fhdgy. (HL kat. bir. 278/1958, 8. k., 708 db, pg. 305. TL: V-143661/4, p. 182.)

1958. október

Kivégezve: Kovács Dezső, Kovács Imre, Dóczi Dénes, Modori Sándor.

A többiek több évi börtönbüntetésre voltak ítélve, vagy életfogytiglant kaptak. Ezt 1963-ban (Priska Tamás esetén 1965-ben) oldották föl.

1959. január 9.

Jelentés

BRFK Politikai Nyomozó Osztály

V/a csoport

Tárgy: A Royal Szállóban működő ellenforradalmi csoport tevékenységéről
TL: V-150381/6

Ebben a rendőrség összefoglalja, hogy mit tett Kovács Dezső csoportja a Wesselényi utcától a Royal Szállóig, és hogy kiket ítéltek el, akasztottak föl, „vettek nyilvántartásba”, és kik ellen van elfogatóparancs, ki disszidált.

Pigniczky László: Nevezettet a hadbíróóság több évi börtönre ítélte. Az ellenforradalom során szabadult a börtönből. A honvédségnél mint törzs-őrmester teljesített szolgálatot. A Kovács Dezső által vezetett ellenforradalmi csoportnak volt a GH főnöke, részt vett a Köztársaság téri Pártház elleni támadásban, ÁVH-sok lakásának feldúlásában. Az ellenforradalom eseményei során a felelősségre vonás elől disszidált. Elfogató parancs kiadva rá. (Ellenforradalmi beszámolók, 1959, TL V-150381/6, pg. 165.)

Nyilvántartásba véve:

Eörsi László szerint ezek az utólag készült rendőrségi összefoglalók egyáltalán nem voltak pontosak, és inkább az volt a céljuk, hogy nagyítsák az emberek „bűneit”. Ez azért fontos, mert csak itt van megemlítve, és sehol máshol, hogy Pige részt vett a Köztársasági téri harcokban. Azért sem gondoljuk, hogy ott volt, mert éppen október 30-án délelőtt szabadult ki a börtönből Budán, és nem valószínű, hogy gyalog egyáltalán oda tudott-e volna érné a térre addigra.

Pigniczki László (Széged, 1930. VIII. 24, Kassai Margit) Budapest, VII. Vörösmarty u. 2 sz. alatti lakos.

Az alant felsorolt személyekre van már elfogató parancs kiadva: Drubál Ferenc, Árok István, Fón György, Galló József, Marsányi László, Nagy József, Pigniczky László.

Az alant felsorolt személyek disszidáltak az események után a felelősségre vonás elől: Árok Iván, Bauer Marianna, Kerényi György, Drubál Ferenc, Fón György, Galló József, Marsányi László, Sárosi Károly, Nagy József, Pigniczky László, Pongrácz Róbert, Purjesz János, Sólyom Csaba, Szécsényi István, Szili László, Vasas Barnabás.

1959. április 6.

Földi József (Salgótarján, 1923, Sztatincsák Erzsébet), aki együtt volt Pigevel egy olaszországi menekülttáborban, hazatérésekor könyörög a

rendőröknek, hogy ne indítsanak ellene büntetőeljárást azért, mert átszökött a határon, cserében elmondja, hogy mit hallott a táborban: „kitalál” minden olyan ellenforradalmárról, akivel ott találkozott.

Pigniczky László volt budapesti lakos elmondása szerint a Wesselényi (?) utcában. Szegedi vagy környéki születésű. Itthon az ellenforradalom előtt vizsgálati fogságban volt a Fő utcai katonai ügyészségen 1956 tavaszától, mert mint gh alhadnagy (?) fegyverek területén visszaélést követett el, ami állítása szerint az egyetemisták kezébe (?) került. Targyalása még nem volt. Elmondotta, hogy vizsgálója azzal bízta, hogy felakasztják. Az ellenforradalom következtében szabadult, mint mondotta, azonnal jelentkezett a VII. kerületi „nemzetőrségbe”, ahol parancsnoki beosztást kapott. Elmondotta, hogy a Royal Szállóban lévő ellenforradalmi csoport parancsnoka (?) volt, embereivel átvonult az Almássy téri ellenforradalmi csoporthoz. Elmondotta, hogy harcoltak a szovjet csapatok ellen. Kisebb lábsérülést is kapott (?). Jelenlegi tartózkodási helyét nem ismerem. 1958. febr. 18-án Latinán váltunk el. Kb. 28 éves, kb. 170 cm magas, zömök testalkatú, barna hajú, erősen kopaszodik elöl, kerek arcú. (TL: Földi József hazatérési dossziéja.)

Sikerült Eszti testvérnénémmel fölkeresnünk Körösi Lászlót, de ő tagadta, hogy bármiben is részt vett volna, és azt állította, hogy nem ismerte édesapánkat. Ugyanígy sikerült elérnünk Sárosi Bélánét (Jutkát), de ő meg azt mondta, hogy nem emlékszik édesapánkra. Ezen kívül sikerült megtalálnunk Priska Józsefet, Kovács Dezső sógorát is. Jól ismerte édesapánkat, és sok helyen szerepel is a filmünkben. Ő megerősítette, hogy Pige volt a csoport GH-főnöke, és mint katona jóban volt Kovács Dezsővel, és hogy ő is harcolt a Royalnál, és összekötője volt a Péterfy utcai és az Almássy téri csoport között. Szerinte őt is, mint sógorát, halálra ítélte volna a megtorló Kádár-kormány bírósága.

Ő végső soron ennek a zászlóaljnak a vezérkarához tartozott. Egy központi gh-főnök volt. Nemcsak az élelmiszert, hanem a teljes ellátását ennek a zászlóaljnak ő irányította és ő vezette. És biztos, hogy kivégezték volna.

Még valakit sikerült találni, sok-sok kutatás után. Egy túlélőt Franciaországban, Pongrácz Róbertet, aki korban és katonai beosztásban is közelebb állván apánkhöz, valószínűleg még jobban ismerhette. Írtam neki, és csak annyit kérdeztem, hogy ismerte-e Pigniczky Lászlót. Az alábbi választotta, majd telefonon is elmondta, majd meghívott Lille-be, hogy beszéljünk. Esztil el is repültünk oda. Ott viszont már teljesen elzárkózott mindentől, félt az interjútól, és elküldött minket, hogy ő nem is Pongrácz Róbert, hanem csak az unokatestvére. Pedig ő volt.

2006. február 16.

Igen Tisztelt Réka!

...Ami az ön kérdését illeti én a Pigniczki törzsőrmestert nagyon jól ismertem és becsültem. Kérem, fogadjátok el legőszintébb együttérzésemet. Ő velem volt a rádiónál október 23-án, ahol az AVO az éjszaka folyamán tüzet nyitott ránk.

Együtt voltunk a Hősök terén a nagy tüntetésben, ahol az oroszok a tömegbe lőttek, és ahol ledöntötték az ország szegyenét, a Sztálin szobrot. És nem utolsó sorban együtt organizáltuk az Almássi felkelő-alakulatot. Úgy tudom, hogy az édesapja GI-s volt, tehát anyag ellátó specialista. Mindenesetre mindent, amire szükség volt (és sok volt) ennivaló, ruházat, cipők, és ágynemű, mindent rekordidő alatt beszerezett, ami azokban a napokban nem volt nagyon egyszerű.

Emellett volt a karhatalmi munka, vagyis a városban a rend és a közbiztonság fenntartása a 6-dik és főleg a 7-dik kerületben. Egyszerűen nem engedték meg, hogy a fegyvereket a cigányok, meg általában a csürhe, elrabolják – tőlük elvettük egyszerűen, így nem tudták a város üzleteit kirabolni, és ártatlan magyar állampolgárokat meggyilkolni. Ez így volt, sok ember nekünk köszönhette a biztonságot és talán az életét.

Példa: a Kárpáti őrnagy tőlünk kérte meg, hogy a rendőrkapitányságot tisztítsuk meg a 30-35 tolvaj csavargótól, akik oda fegyveresen bementek, és a rendőrség életére akartak törni.

Ezt nekünk a Kádár-kormány igen rossz pénzzel fizette ki, nekem és az édesapjának is. Megmentettünk legalább 15 rendőrnek, no meg Kárpáti őrnagy „elvtársnak” a bőrét. Úgy gondolom, a kötelességünket megtettük mint magyar katonák mind a kettén. Ötven év elmúltával az emlékek elhomályosodtak, de szívesen állok rendelkezésükre.

Utószó

Miután édesapánk 1958 februárjában megérkezett az Egyesült Államokba, sosem tért vissza Magyarországra. Sőt, Amerikában is csak a keleti parton, legfőljebb Kanadáig utazott. Viszont tevékeny cserkészvezető volt, szorgosan vett részt a magyar kolónia életében, főként a Ma-

gyar Tanya (a philadelphiai magyar sport klub) megalakulásában, megépítésében. Édesanyánkkal együtt ők vezették először a cserkészcsapatot és a hétvégi magyar iskolát. Sok irodalmi estét tartottak a házuknál is Lansdale-ben, ahol mindig szó volt Magyarországról és az '56-os eseményekről. Mindig voltak nálunk magyarországi látogatók, de a családukból csak Esztivel és édesanyámmal utaztunk „haza”, Magyarországra, először 1975-ben, majd 80-ban és utána már többször.

Civil életben édesapánk végig Lansdale-ben, Pennsylvaniában élt. mérnökegdként dolgozott egy helyi gyárban. Mérnöki tanulmányait sosem fejezte be.

Szokmáry Sándor fegyelmi

1956. november 2-án Hódmezővásárhelyről személygépkocsival delegáció indult, hogy jelen legyen a győri városi Forradalmi Nemzeti Bizottság délutáni ülésén. A megvitatásra kerülő tervezet legfontosabb napirendi pontja az volt, hogy a vidék forradalmárai bizalmat szavazzanak-e Nagy Imre miniszterelnöknek és kormányának. A vásárhelyi küldöttség vezetésével Szokmáry Sándor¹ tanárt bízták meg. Tagja volt még Lecsak László² honvéd törzsőrmester, a vásárhelyi 14. légvédelmi tüzérsztyál Forradalmi Katonai Tanácsának tagja, valamint Török Bálint³, a mérleggyár munkástanácsának vezetőségi tagja. A küldöttségbe elsősorban azért került be Szokmáry Sándor, vezető csak azért lett, mert korábban Győrött dolgozott, így jól ismerte a várost.

Az utazás azonban váratlan nehézségekbe ütközött, mert a Dunántúlon több helyen erős szovjet csapatmozgások akadályozták haladásukat. Ezért alaposan megkésve érkeztek meg. Már nem is maradt más lehetőségük, mint az utolsó napirendi ponthoz való esatlakozás: a szovjet csapatok azonnali kivonásának a követelése.

1

Szokmáry Sándor e forradalmi szerepvállalásáért a megtorlás 1958-ig váratott magára. Ekkor azonban már az Újszegedi Tanítóképző tanára volt. A megtorlást célzó hajszának előzménye volt: följelentéssel egyenértékű *Feljegyzés*,⁴ amelynek aláírója Valkusz Pál, a tanítóképző igazgatóhelyettese. Arról van szó ebben a *Feljegyzés*-ben, hogy 1957 szeptemberében a tanítóképző két osztálya – másodikosok és harmadikosok – tanulmányi kiránduláson jártak a Dunántúlon. Valkusz Pálon kívül két tanár vett részt, két osztályfőnök, Huszka László és Szokmáry Sándor. A kb. 40 diák és a tanárok az egyik állomáson a vonatra várakoztak. Amikor beérkezett a szerelvény, a diákok „egymást törve-taposva megrohmoztak egy kocsi”.

¹ Szokmáry Sándor (Krassógombás, 1913)

² Lecsak László (Budapest, 1936) honvéd törzsőrmester a hódmezővásárhelyi 14. légvédelmi tüzérsztyálnál.

³ Török Bálint (Hódmezővásárhely, 1913) a Horthy-korszakban rendőrtiszt volt Vásárhelyen. A mérleggyári munkástanács vezetőségének tagja.

⁴ Allambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁSZTL) 0-14967/367. sz. dosszié.

Szakmáry Sándor „visszaparancsolta az egész társaságot, és előadást tartott nekik a kulturált magatartásról”. Huszka László is szemrehányóan említette, hogy ő „legutóbb a szovjet fogságban látott ilyen tolongást, [...] amikor is az emberek [...] hasonló módon törték egymást a helyért”. Szakmáry pedig „arról kezdett beszélni, hogy Nyugat-Németországban ilyen eset nem fordulhat elő, mert ott csak annyi jegyet adnak ki, ahány hely van”.

1958. március 17-i dátummal Vargakovács János⁵ is készített *Feljegyzést*,⁶ amely Szakmáry Sándor „1956 októberében tanúsított magatartásáról” szól. Ebben az is olvasható, hogy Szakmáry Sándor „részt vett Hódmezővásárhelyen az MDP vagyonának széthurcolásában. Október utolsó napjaiban Csáki⁷ nevű kulákkal együtt jelent meg a megyei pártbizottságon és követelték, hogy adjanak ki számukra [az FKP-nek] egy gépkocsit. A garázsból a CH-005 rendszámú gépkocsit vitték el. Ő vezette a gépkocsit, mivel gépkocsiveetői igazolvánnyal rendelkezett.* A gépkocsival napokon keresztül a városban furikáztak, szervezték a kisgazdapártot. Ezzel a gépkocsival mentek Győrbe az ellenforradalmi kormányhoz. Tevékenységével hozzájárult, hogy a Párt ellen indított támadás Hódmezővásárhelyen kibontakozhasson.”

1958 tavaszára elérkezett az idő, hogy Szakmáry Sándor ellen fegyelmi vizsgálatot kezdeményezzenek. A fegyelmi tárgyalás 1958. április 1-jén zajlott le. Jelen volt Tari János⁸ osztályvezető, Sárközi István,⁹ a városi pártbizottság köznevelési felelőse, Révész Béla, a szakszervezeti bizottság elnöke, Annus Antal¹⁰ oktatási csoportvezető, Tury Géza¹¹ a tanítóképző igazgatója.

⁵ Vargakovács János (Makó, 1928) pedagógus volt, de a tanítás helyett a politikát választotta, és jóval a forradalom előtt az MDP Csongrád megyei bizottságának funkcionáriusa, közművelődési felelőse lett. Amikor október 30-án a megyei pártbizottság fölöszlatta magát, bekerült abba a szűk körű – 7 főből álló – bizottságba, amely az átmenetet szervezte az MDP-ből az MSZMP-be. A forradalom leverése után az MSZMP Csongrád megyei bizottságának művelődésügyi felelőse.

⁶ ÁSZTL 0-14967/367. sz. dosszié.

⁷ Csáki István (Hódmezővásárhely, 1911) a Független Kisgazdapárt vásárhelyi újjászervezőinek egyike, majd a városi Nemzeti Bizottság tagja.

* Szakmáry Sándor fia szerint a feljegyzés téves. A pártbizottság gépkocsiját nem vezethette édesapja, mert csak a 70-es években lett vezetői engedélye. (A szerk.)

⁸ Tari János (1926) történelem szakos tanár, az 1950-es években a Szegedi Tudományegyetem MDP bizottságának titkára. 1957 tavaszától a szegedi városi tanács művelődési osztályának vezetője. Később a Szegedi Szabadtéri Játékok igazgatója lett.

⁹ Sárközi István tanulmányait a Szovjetunióban végezte, 1957-ben az egyetem politikai gazdaságtan tanszékének munkatársa, majd az MSZMP szegedi városi bizottság kulturális bizottságának vezetője. 1958-tól az MSZMP szegedi városi bizottság művelődési felelőse. Utóbb a városi levéltár munkatársa.

¹⁰ Annus Antal tanítóképző-intézeti tanár, az MDP alapszervezet titkára volt. A forradalom alatt eltávolították. A forradalom után ugyanott az MSZMP alapszervezet titkára lett.

Tanulságos kiragadni a tárgyalás *Jegyzőkönyvéből*¹² néhány részletet.

Tari János: „Szakmáry Sándor ellenforradalom alatt tanúsított magatartásával és a legutóbbi időben tett kijelentéseivel kapcsolatban kell néhány kérdést megbeszélni.” Ezután fölolvasta Valkusz Pál és Vargakovács János *Feljegyzéseit*.

Szakmáry Sándor: „A hódmezővásárhelyi kisgazdapártnak 1947. január 1-től voltam a tagja. Azért léptem be a kisgazdapártba, mert Ortutay¹³ minisztersége alatt megjelent egy rendelet, hogy minden pedagógusnak pártban van a helye. A kisgazdapártban semmiféle politikai munkát nem végeztem, hanem annál többet kulturális téren. Vásárhelyen én lettem a szabadművelődésügyi felügyelő. Jártam a tanyavilágot, és tartottam az előadásokat a parasztszövetségi és kisgazdapárti előadókkal. Ez a kapcsolat kötött a Kisgazdapárthoz, illetve a parasztsághoz. Hogy a Kisgazdapárt mikor szűnt meg, azt nem tudom, adminisztratív intézkedésekkel szüntették meg. Nem is törvény, hanem intézkedés volt, hogy a pártházunkat berendezték más célra. Felfogásom szerint a Kisgazdapárt nem szűnt meg, nem tiltották be, nem oszlatták föl. Az októberi időszakban a régi pártok újjáéledtek. [...] A rádió mondta, hogy az egypártrendszer megszűnt. [...] Így léptem be újból a pártba, hogy a kulturális munkát tovább végezzem. [...] Soha nem olvastam a párt programját. Beszélgettünk arról, hogy újból megkezdjük a munkát. [...] Megjelent Csáki azzal a hírrel, hogy az MDP vagyonát felosztják a koalíciós pártok között. [...] Egy személygépkocsit kapott a Kisgazdapárt. [...] Az ellen tiltakozom, hogy én részt vettem volna az MDP vagyonának a széthurcolásában. Nem is vállalkoztam volna az átvevő bizottságba, ha nem tudtam volna, hogy az a kocsi a miénk. Nem érzem magam bűnösnek, mert ott voltam. Ott voltam azért, mert értek az autóhoz. [...] A győri nagygyűlésre azután került sor, mert a győri rádió sugározta: [...] a dunántúli nemzeti tanácsok egy közös nagygyűlést szerveznek, amelyen el fog dőlni, hogy Nagy Imrének bizalmat szavaznak-e, vagy sem. Azt indítványozták, hogy van autónk, menjünk el, nézzük meg, hogy mi van. [...] Egy évig

¹¹ Tury Géza a városi tanács művelődési osztályának vezetője, majd Tari Jánossal cserélve, az egyetlen pártbizottság titkára lett. Egy ideig a Pedagógiai Főiskola párttitkára. [Az a szólas járta: Tari lett a Tury, Tury lett a Tari. *A szerk.*]

¹² ÁSZTL 0-14967/367. sz. dosszié.

¹³ Ortutay Gyula (1910–1978) a koalíciós kormány kisgazdapárti kultuszminisztere. 1945-től az MKP, majd az MDP titkos tagja. A kommunisták beépített embere az FKP-ba.

Győrben tanítottam, [...] ezért mondták, hogy menjek én, mivel ismerem Győrt. Jöttek velem más szervezetek képviselői is. [...] A gyűlés 4 órákor volt, 9-kor értünk Győrbe. Bementünk, akkor már kevesen voltak. [...] A Nagy Imre kormánynak bizalmat szavaztak, és hogy [...] fel kell venni a munkát.”

Tari János: „Még azt sem tudta, mi volt a párt programja, hogy meri viselni a tanári nevet.”

Szakmáry Sándor: „a népi demokratikus rendszer nem zárja ki a többpárt-rendszert”.

Sárközi István: „Nálunk Magyarországon nincs erre lehetőség, ez a burzsoázia kialakulását és a fasizmust jelentette volna. [...] Arról van tudomása, hogy a Kisgazdapárt vezetősége a népi demokratikus rend kialakulása ellen dolgozott?”

Szakmáry Sándor: „Nem valószínű, hogy az ellenforradalom idején ugyanolyan programot dolgozott volna ki a Kisgazdapárt, mint 1947-ben. A termelőszövetkezetek kérdésében a teljes önkéntesség elvét hirdettük. Nem helyeseltük azt, hogy a nagybirtok kérdésében erőszakot alkalmazzunk.”

Sárközi István: „Nagy Ferenc azért akart Bécsből Magyarországra jönni, hogy itt egy népi demokratikus pártot szervezzen?”

Szakmáry Sándor: „Hogy mi lett volna, azt senki sem tudja.”

Tari János: „Azt mindenki tudja!”

Szakmáry Sándor: „Husza tanárnak én említettem, hogy [...] Nyugat-Németországban előre adják ki a vasúti jegyeket, és ez a tolongást megakadályozza. [...] Nem tudom áttekinteni, hogy ebben miért látnak politikai tendenciát. Én ebben nem látok semmiféle uszítást, rombolást, ez nem eszményítés volt, ez egy összevetése volt annak, hogy lehet kulturáltan utazni.”

Tari János: „Mik voltak a szülei?”

Szakmáry Sándor: „Mind a kettő pedagógus. [...] Rosszul esik, hogy szándékosan keresik a célzatosságot. [...] Ne csináljanak politikai kérdést az utazással kapcsolatban.”

Tari János: „Az ellenforradalom után különösen gondolnia kellett volna arra, hogy ilyen példát hozzon fel, pl. szegedi viszonylatban is. [...] Tanított a múlt rendszerben is. Próbált volna arról beszélni, hogy sok igazat mondott Marx és Engels. Egyből lecsukták volna. Nekünk olyan pedagógusokra van szükségünk, akik megértik az idők szavát.”

Szakmáry Sándor: „Úgy látom, nagyon sötét színben állok én, pedig ennek a látszatnak az ellenkezőjét. azaz a magyarságom én már bebizonyítottam a második világháborúban. Tartalékos hadnagy voltam, és igen nehéz beosztásban, hadosztályparancsnok segédtsíjtje voltam. [...] 1945-ben én már tanítottam az orosz nyelvet. [...] Én úgy látom, hogy az ellenem indult hajszában az én egyéniségemnek csak az egyik felet látják. [...] Visszautasítom, hogy nem vagyok becsületes.”

Tari János: „Nem túlzás az, hogy maga azt mondja, hogy hajszát indítottunk?”

Szakmáry Sándor: „Nem túlzás, mert már most azt hallom, hogy ez a dolog lezárult.”

Tari János: „Nagyon alaposan meg kell nézni, hogy a mi gyerekeinket ki tanítja. Az 1956-os ellenforradalmi események alatt nagyon sok tanuló a Szovjetunió ellen kiabált. [...] Nekünk nagyon kell vigyázni, hogy ez többé elő ne forduljon.”

Szakmáry Sándor: „Úgy látszik, hogy én azok közé tartozom, akik nem látnak világosan.”

A határozathozatal és annak ismertetése következett.

Tari János: „Meghoztuk a határozatot, mely szerint magának [...] felmondunk. Maga magyar-történelem-orosz szakos tanár, a beszélgetések során különösen a jelenkori történelmi ismeretekben olyan gyakorlatlanságról tett tanúságot, hogy nem tudjuk a tanítóképzőben alkalmazni. Történelem szakos tanártól elvárjuk és meg is követeljük, hogy a magyar történelmet ismerje napjainkban többé-kevésbé, különösen akkor, amikor az illető tevékeny részese is volt. [...] Maga a rendszer ellen fellépett. Ahelyett, hogy a tanári kötelességét teljesítette volna, és bejött volna a tantestületbe, amikor más mindenki bent volt, maga a Kisgazdapárt munkájában tevékenykedett. Említésre méltó dolog az is, hogy a győri ellenforradalmi kormányhoz mint küldött utazott. Az tehát nyilvánvaló, ha az események tovább folynak, talán még más, komolyabb szerephez is jutott volna. [...] Az itteni megnyi-

latkozásai alapján is, az utazás során tett kijelentései alapján is arra a megállapításra jutottunk, hogy maga nem alkalmas arra, hogy egy fontos tanintézményben a gyermekeinket materialista szellemben nevelje, és teljes mértékben meg tudja óvni a tanítójelölteket az ellenséges megnyilvánulásoktól. Ezek alapján mi most magának felmondunk, és próbáljon Vásárhelyen elhelyezkedni. [...] Az egyeztető bizottsághoz forduljon, ha úgy látja, hogy a döntés igazságtalan.”

Szokmáry Sándor: „Azt éreztem utólag, hogy hibát követtem el, amikor az ellenforradalom alatt én is bekapcsolódtam valami munkába, de hogy ilyen következményei lesznek, arra nem gondoltam.”

Tari János: „Ez tényleg elég szigorú következmény. Elsősorban magán múlik, hogy meddig lesz távol az iskolától. Becsületesen kell dolgoznia, és egy idő múlva meg lesz annak a lehetősége, hogy újból pedagógus legyen. De ezt bizonyítania kell nagyon határozottan.”¹⁴

Szokmáry Sándor: „Ezzel a pedagógusi pályafutásom végetért?”

Tari János: „Nincs elzárva ez a munkakör maga elől sem, csak azt ki kell érdemlennie. [...] Írásos anyag alapján jutott tudomásunkra a maga ügye, így azt kötelességünk volt kivizsgálni.”

Szokmáry Sándor: „Érzem, hogy hibát követtem el, de azt is érzem, hogy ekkora büntetést nem érdemlek meg. [...] Azt meg kell mondanom, hogy sok embert a kommunizmustól az tartott vissza, hogy még mindig nagyon kegyetlen. A célok nagyon szépek, de az eszközök sokszor visszataszítják.”

Tari János: „Ez a büntetés nem érinti a gyermekeit. [...] Becsülje meg magát, tisztességesen dolgozzon, viselkedjen, nincs elzárva a pedagógusi pálya.”

3

1958. április 16-án a tanítóképző is foglalkozott Szokmáry Sándor ügyével. A megbeszélésen jelen volt Tury Géza igazgató, Valkusz Pál igazgatóhelyettes, Riesz Béla¹⁴ tanár, Vígh József KISZ-titkár és Darázs László IV. éves tanítóképzős. A *Jegyzőkönyv*¹⁵ szerint „a tanítóképzősök elmondták, hogy Szokmáry Sándor tanár óráin gyakran érezték, hogy nem úgy érez a

¹⁴ Riesz Béla a rendelkezésre álló adatok szerint szovjet főiskolát végzett, az egyetem marxizmus-leninizmus tanszékén volt előadó és az egyetemi DISZ végrehajtó bizottságának tagja.

¹⁵ ASZTL 0-14967/367. sz. dosszié.

tanár, mint ahogyan azt mondja. Egy-egy gúnyos félmosoly azt bizonyította a növendékeknek, hogy pl. József Attila kommunista költő nem is nevezhető egy alapon Petőfivel. [...] Majakovszkijról tanulván az egyik növendék hitetlenkedve kérdezte, hogyan lehetséges, hogy a költő 9 éves korában már pártmunkát végzett röplapterjesztéssel, és 11 éves korában már párttag lett. Szakmáry erre megjegyezte: Ez van a könyvben, ezt kell tanítani. [...] Amikor Ady Endre *Fölszállott a páva* című költeményét tárgyalták, előkerült az a részlet, hogy »vagy lesz értelme a magyar igéknek, vagy marad régiben a bús magyar élet«. A tanár sokatmondóan megállt ennél a résznél, felnézett az osztályra, és valami ehhez hasonló megjegyzést tett: »ez még ma is aktuális«.

Az előbbi *Jegyzőkönyvet* hitelesítette Víg József és Darázs László.

Szakmáry Sándor föllebbezése folytán ügye a Pedagógusok Közös Egyeztető Bizottságához került. Nem zárható ki, hogy ennek a fórumnak a döntését volt hivatva befolyásolni a tanítóképzőben készült *Jegyzőkönyv*. Már másnap – április 17-én – ülésezett az Egyeztető Bizottság: Kecskés Antal elnök és Kiss Sándor, Nagymajtényi László, Gulácsi Zoltán tagok.

Az ekkor készült *Jegyzőkönyv*¹⁶ szerint tanúként hallgatták meg Tury Gézá, és az általa elmondottak rávilágítanak a Szakmáry Sándor elleni fegyelmi vizsgálat megindításának a körülményeire: „1957 júniusában néhány napot Vásárhelyen töltöttem érettségivel kapcsolatban. Néhány pedagógus megjegyzéseket tett Szakmáry kartárs ellenforradalom alatti [...] magatartásáról. [...] Tanítóképzőnk pártvezetését erről tájékoztattam. Az a vélemény alakult ki, hogy Szakmáry kartárstól kérjünk őszinteséget erre vonatkozólag. Szakmáry kartárs nem nyilatkozott. Utána nyolc szemközi beszélgetés során – igazgató, igazgatóhelyettes, párttitkár – úgy magyarázta, hogy félreértette az őszinteségre való felhívást.” Az ugyancsak tanúként kihallgatott Valkusz Pál fönntartotta az általa készített *Feljegyzésben* foglaltakat. A határozat most a következő volt: „A szegedi pedagógusok közös egyeztető bizottsága Szakmáry Sándor tanítóképző intézeti tanár elbocsátási határozat elleni fellebbezését megvizsgálta, [...] a munkaviszonya megszüntetési ügyében hozott határozatot egyhangúlag helybenhagyta.” Az indokolás szerint „Szakmári Sándor tanár oktató-nevelő munkára nem alkalmas, mert az 1956. évi ellenforradalom alatt [...] a népi demokratikus államrenddel szemben fellépő erőket támogatta. Nevelő munkája során tanúsított politikai lagymatagsága [...] nem szolgálja az ifjúság materialista szellemű nevelését.”

Szokmáry Sándor ebbe a döntésbe sem nyugodott bele. Föllebbezett a megyei Területi Egyeztető Bizottsághoz. Mindhiába. A TEB 1958. május 27-én helybenhagyta az előző határozatot. A Csányi Mátyás által aláírt határozatban benne van az is, hogy további „fellebbezésnek helye nincs”.

A rendőri szervek először 1958. november 27-én léptek színre. Jelentésében Nagy Ferenc rendőr hadnagy megállapította Szokmáry Sándorról, hogy „1958. április 3-án a tanári pályáról elbocsájtották, azóta esztergályos a hódmezővásárhelyi Gépjavító Vállalatnál”.¹⁷

A következő fennmaradt jelentést már a megyei rendőrfőkapitányság politikai osztály III/III alosztályának beosztottja, Gyömbér György¹⁸ százados készítette. Az 1964. július 31-i *Jelentés*¹⁹ szerint Kiss Károly, a vásárhelyi Kossuth Gimnázium igazgatója és Mucsi Sándor tanácsi dolgozó, mint a belső elhárító, megfigyelést végző operatív tiszt adatszolgáltatói, elmondták, hogy „Szokmáry a felszabadulás után a hódmezővásárhelyi FKP tagja volt, a kultúr munkát szervezte és irányította. 1958-tól 1962-ig a Csongrád megyei Gépjavító Vállalatnál volt esztergályos. 1962-ben visszavették pedagógusnak, és a Mindszenti általános iskolában tanított. 1963. augusztus 15-én a hódmezővásárhelyi Kossuth Gimnáziumban lett magyar-történelen-orsz szakos tanár. Magatartása, valamint politikai beállítottsága ellen kifogás nem merült fel, a feladatát pontosan elvégezte.”

1966-ban a BM Csongrád megyei RFK Politikai Osztály III/III alosztályán már Magyar József százados²⁰ tartotta szemmel Szokmáry Sándort. Az általa készített 1966. április 21-i *Jelentés*²¹ szerint Szokmáry Sándort „az ellenforradalom után a tanári pályától eltávolították, s néhány évig fizikai munkásként dolgozott. Jelenleg kb. öt éve a hódmezővásárhelyi Kossuth Gimnázium tanára. [...] Munkahelyén semmiféle társadalmi munkát nem végez. Azokat, akik viszont társadalmi munkát is vállalnak, s ezért másirányú [...] munkájuk összezsúfolódik, gúnyos megjegyzésekkel illeti. [...] Ez

¹⁷ Uo.

¹⁸ Gyömbér György (Mezőhegyes, 1929) a forradalom előtt államvédelmi tiszt volt Makón. A forradalom alatt biztonsági őrizetbe került. A forradalom leverése után a BM Csongrád megyei RFK Politikai Osztály III/III alosztály tisztje.

¹⁹ ASZTL 0-14967/367. sz. dosszié.

²⁰ Magyar József (Nagymágocs, 1930) a forradalom előtt államvédelmi tiszt volt Szegeden. A forradalom alatt megszökött a városból, és illegálisba vonult. A forradalom után belső elhárító operatív tiszt lett, és különösen az egyházi és értelmiségi vonatkozású ügyekben munkálkodott. Pályája legvégén vidéki hírszerzőtiszként dolgozott. A rendszerváltoztatás után kb. egy évtizeddel egész életműve elismeréseként nyugállományú ezredessé léptették elő. Életművének része volt Szokmáry Sándor szemeltartása is.

²¹ ASZTL 0-14967/367. sz. dosszié.

elsősorban arra a néhány párttagra vonatkozik, akik a tanári tantestületben vannak. Tapasztalható nála olyan tendencia, hogy a munkás-paraszt gyerekeket igyekszik háttérbe szorítani. Nem adja meg nekik azt a segítséget, amire rászorulnak. Látszik egész magatartásán, hogy azt szeretné, ha minél kevesebb munkás-paraszt gyerek lenne a tanulók soraiban. Nyíltan politikai kijelentései nincsenek.”

Az előbbi jelentéssel kapcsolatban Magyar József adatszolgáltatója volt Katona János, a pedagógusok szakszervezetének titkára, és Drávuicz Mihályné tanárnő, pártcsoporthízelmi.

A leírtakkal egyetértett Bóka István rendőrőrnagy, csoportvezető és Dán István rendőrszázados, alosztályvezető. Nem véletlen a *Jelentés* végére írt vezetői megjegyzés: „Helyes volna alaposabb ellenőrzés alá vonni.”

Az alaposabb ellenőrzés azonban elmaradt, mert a Magyar József megállapításai nem voltak megalapozottak. A III/III alosztály 1967. augusztus 8-i *Jelentése*²² szerint Szakmáry Sándor „Oszályunkon kutatónyilván-tartásban szerepel. [...] Az 1964-es felülvizsgálat során megállapítást nyert, hogy korábban kialakult politikai szemléletét megváltoztatta, a diákokat a szakanyagoknak megfelelően marxista szellemben neveli. Magatartása ellen úgy a gimnázium igazgatója, mint a hódmezővásárhelyi városi tanács művelődési osztály kifogást nem emelt.”

A politikai nyomozók véleményének megváltoztatásához nagymértékben hozzájárult egy hálózati személy, a *Külvölgyi* fedőnevű ügynök, akinek jelentése szerint Szakmáry Sándor „az idők múlásával, 1956-hoz és az azt követő időkhöz viszonyítva nagyon megváltozott. Manapság belátja, hogy az ellenforradalmi időszak az ellenséges propaganda következménye volt. Társadalmi rendszerünk politikáját helyesnek tartja, mert mint mondta, a kormány amit ígér, azt meg is valósítja. Ezt többek közt a fizetés rendezéssel igazolta, amely őt is érintette, sőt ezen túlmenően a megtévedt emberek is megbocsájtott.”

A leírtakból könnyedén eldönthető, hogy az 1956-os forradalom leverése után kik ártottak és kik használtak Szakmáry Sándornak.

²² Uo.

Fiától, dr. Szakmáry Sándor ügyvédtől (Hódmezővásárhely) kaptuk az alábbi életrajzi adatokat.

Szakmáry Sándor Krassógombáson (Krassó-Szörény megye) 1913. augusztus 18-án született. Szülei nem tették le a román állam iránti hűségüket, ezért 1919-ben el kellett hagyniuk szülőföldjüket, és Algyőn telepedtek le. Szakmáry Sándor ott járt elemi iskolába, majd 1923-tól a szegedi II. kerületi polgári iskolába, a mai gyakorló általános iskola elődjébe. Nincs adatunk, hogy hol érettségizett. Noha a műszaki pálya iránt érdeklődött, tanító szüleinek kérésére tanulmányait 1932-ben a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán folytatta. 1936-ban polgári iskolai tanári oklevelet szerzett. 1937-ben nevezték ki óraadó helyettes tanárnak a győri állami polgári iskolába. 1938-ban cserével került a hódmezővásárhelyi polgári fiúiskolába. 1942-től katonai szolgálatot teljesített. 1943-ban tartalékos hadnagyi kinevezést kapott. Ausztriában amerikai fogságba került, de sikerült megszöknie, és 1945 nyarán hazaért Vásárhelyre. Az időközben polgári iskolából általános iskolává lett intézményben, majd a Nyár utcai általános iskolában tanított.

1947-ben beiratkozott a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán tanítóképző-intézeti tanárokat képző Apponyi Kollégiumba, és magyar-történelem szakból oklevelet szerzett.

1956. július 1-jén nevezték ki tanítóképző-intézeti tanárnak az újszegedi tanítóképzőbe. Munkáltatója – munkakönyve szerint – 1958. április 30-án fölmondta munkaviszonyát. Szeptember 25-től a Csongrád Megyei Mezőgazdasági Gépjavító Vállalat vásárhelyi üzemében lett esztergályos. 1959-ben átkerült a Vajhāti Kenderkikészítő Üzembe. Időközben megszerezte az esztergályos és hegesztő szakképesítést. 1962-től újra pedagógus a mindszenti általános iskolában, majd 1963-tól a vásárhelyi Kossuth Zsuzsanna Finommechanikai, Műszeripari, Gépészeti Szakközépiskolában. Itt a magyar és történelem tárgyakon kívül szakmai oktató is. 1973-ban vonult nyugállományba.

Hódmezővásárhelyen hunyt el 1986. június 22-én. Algyőn a szülei mellett nyugszik.

Móra Ferenc többször írt Kálmány Lajosról. Ő számolt be haláláról a néprajz iránt érdeklődőknek (*Kálmány Lajos halála*, *Ethnographia*, 1919), majd ebből és Várossy Gyula nekrológiájából (*Epizódok a nótás papról*, Délmagyarország, 1919. dec. 25.) remek tárcát alkotott (*Az utolsó magyar sámán*, Magyar Hírlap, 1927. jan. 30.), amelynek változatát újra közölte a Délmagyarország 1929. február 17-i számában. Végül már posztumusz jelent meg a *Szegedi tulipántos láda* (1936) 1. kötetében. Írásának tanulságos keletkezéstörténetét bemutattam Kálmány-kötetemben (2008). Kifejejtettem innen *A Literatura almanachja 1928* [Bp., 1927.] című kötetben megjelent közbülső változatot.

Véletlenül került a kezembe ez a kötet, pedig Isten tudja, mióta őrzöm könyvtáram Móra-polcán. Ám mások is elfeledkeztek róla, pedig ez a kötet csak álcázott kalendárium, amelyet nyilván a Literatura tudós szerkesztője, Supka Géza állított össze, és a naptári részben 1928 irodalmi, tudományos évfordulóit közölte. Ez a 24. lappal véget ér, amely *Négyszemközt önmagunkkal* rovatcímmel folytatódik: öninterjúkat közöl a folyóirat jeles munkatársaival: Supka Gézával, Balassa Józseffel, Kállay Miklóssal, Móra Ferencel, Lambrecht Kálmánnal, Pásztor Árpáddal, Rónay Máriaival, arcképük melléklésével. Térey Sándor, úgy látszik, lemaradt az írásával, mert róla csak íróasztalánál készült fényképfőlvétel szól: „négyszemközt önmagával”.

Móra öninterjúja is elkerülte a kutatók figyelmét. Nem hosszú, érdemes újraközölni, mert szokásosan szellemes és önironikus:

Reggel hét óra óta keresem magam, s most már éjjél után kettő felé jár, de még mindig nem fogadtam magamat. Az egyik íróasztalomtól azzal küldtek el, hogy aktát írok, a másiktól azzal, hogy vezércikket írok, a harmadiknál azzal fizettek ki, hogy most írom az unokám téli ruháját, sőt azt is hallottam, hogy azért nem állhatok magammal szóba, mert levelet írok. Ebből látom, hogy mind hazugság, mert tudtommal nincsen semmi bajom, már pedig én csak akkor érek rá levelet írni, ha beteg vagyok, amit bizonyára azért osztott így be a gondviselés, mert akkor az írásom olvashatatlanságáért a lázi tehetem felelőssé.

Látom én már, hogy másról van itt szó. Tudom gyakorló újságíró korból, hogy aki valami rossz fát tett a tűzre, az mindig úgy bujdosik az interjú elől. Szerencsére abban a helyzetben vagyok, hogy a mellékelt ábrával a hátam mögött is meg tudom csinálni az intervjút. Sőt csakis úgy, mert tisztelni kell a tekintélyt, és ha én a szóban forgó tekintéllyel szembenéznék, mindjárt elnevetném magamat, ami nagy illetlenség lenne. Tehát nagyon halkán, hogy meg ne halljam, vallom magamról a következőket:

– Sohase az lettem, ami lenni akartam... Pap akartam lenni, és tanár lettem; tanár akartam lenni, és újságíró lettem; újságíró akartam lenni, és ez idő szerint múzeumigazgató vagyok. Ilyenformán, bár most már semmi se akarok lenni, még vihetem valamire, és bizonyosan viszem is, mert akit az Isten függőlegesre szánt, nem hal meg vízszintesen.

– Könyveimet belső sugallaton kívül külső sugallatokra is írtam, amelyek a kenyeresasszonytól, a tejesasszonytól, a mészárosától, a fűszerestől és inkább a női, mint a férfi-divatkereskedőktől származtak. A belső sugallat elmúlhat, a külső sugallók halhatatlanok.

– Sohasem azt tettem, amit akartam. Most se azt teszem, — mert ha rajtam állna, nem intervjút csinálnék önmagammal, hanem aludnék valahol, valami Senki-szigetén, és föl se ébrednék addig, amíg az unokám föl nem ráncigálna:

– Gyere már, apapa, az unokám nem akarja elhinni, hogy te írtad az ábécés könyvét.

– Ezzel körülbelül megmondtam azt is, melyik munkámat becsülöm legtöbbre.

Bár amit itt olvastunk, jórészt máshol is megírta Móra, de ez is érdekes. Még érdekesebb, ami a Literatura almanachjában ez után következik. A 39. lapon ugyanis szennycímlap található: *Irodalmi portrék*. S utána az egész kötet Móra írásait tartalmazza a 143. lappal bezáróan. Tehát voltaképpen egy elfelejtett Móra-kötet ez! Korábbi tárcáit válogatta bele Petőfiről, Gárdonyiról (kettőt is), Mikszáthról, Tömörkényről, Táncsicsról, Torday Emilről, Kertbeny Károlyról, Széchenyiről, Jókairól, Dankó Pistáról.

S köztük található a Kálmány Lajosról szóló is, *Az utolsó magyar sámán* különleges változata. A különlegesség az utolsó bekezdésben rejlik. A Szegedi utlipántos ládában írása így fejeződik be:

És mindezt még azért elevenítem föl, hogy megkérdézzem: lesz-e valahol, valamikor a legnagyobb magyar folkloristának valami kis emléke a szülővárosában? Egy kis mellszobor, egy relief vagy legalább egy márványtábla? Valamelyik nagyszavú embere vagy vezető testülete a városnak

kezébe vehetné a dolgot. Ha már szégyellniünk kell magunkat a jövődő előtt az utolsó magyar sámán életéért, haláláért, legalább az emléke megbecsülése legyen javunkra szóló enyhítő körülmény.

De sokat idéztük, idéztem ezt passzust! S most már elégtétellel állapíthatom meg, hogy a házon, ahol Kálmány Lajos az életét befejezte, emléktábla őrzi nevét (1947); az utca, amelyben közben szülőháza állott, születésének századik évfordulója óta (1952) a nevét viseli; Tápai Antal alkotta domborműve látható a szőregi plébánia falán, hajdani kápláni szobájának ablaka mellett (1982), sőt végre a szegedi Nemzeti Emlékcsarnokban is fölavathattuk mellszobrát, Kligl Sándor alkotását (2002).

A meglepetés azonban a Literatura almanachjában olvasható utolsó bekezdés. Ráadásul első mondata értelmezhetetlen, mert miért írta Móra, hogy neki Szegedről írtak? Ha csak nem azért, mert éppen Olaszországból küldte haza tárcájának ezt a változatát:

Most azt írják nekem Szegedről, hogy mozgólódás van otthon, emléket akarnak állítani Kálmány Lajosnak, s énram is számítanak. Nem, énram ne számítsanak. Mindig szégyenlem magam az ilyen jóvátételeknél. Vagy azt se bánom, ha márványtáblát teszünk a féltetejű házra, de akkor abba ezt véssük bele:

– Dolgozzatok a hazának, mint Kálmány Lajos, és akkor meghalhattok úgy, mint Kálmány Lajos.

Amikor a Kálmány Lajos Kör elhelyezte az emléktáblát az Oltványi utcai „féltetejű” házon, nem ismertem Mórának ezt az írását. Ha ismerem, ezt vésettem volna föl rá.

SZÓNOKY MIKLÓS

Radnóti Miklós és Wolf Ferenc kapcsolatáról Családi emlékezés

*Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae,
magistra vitae, nuntia vetustatis.*

A történelem az idők tanúja, az igazság világossága, az emlékezet élete, az élet tanítómestere, a múlt idők hírnöke.

(Cicero, De oratore, II. 9.36.)

Apró Ferenc pontos és részletes életrajzot közöl dr. Wolf Ferencről, e sorok írójának apai nagybátyjáról.¹ A nagy kultúrájú tisztiorvosnál lakott fél évig mint albérlő Radnóti Miklós és Tolnai Gábor, egyetemi hallgató a Bokor utca 2. számú házban. A földszinti, a „székely kapu” felőli legszélső szobában élt a költő, melynek három ablaka a vasúti töltésre nyílt. Tolnai Gábor a ház bejárati része feletti manzárd szobában lakott (4., 5. sz. kép).

A főorvos apai nagyanyám, Szónoky Béláné Wolf Józsa (1872–1963) bátyja volt. Nagyanyám korai özvegysége (1919) után sokat tartózkodott módos és tekintélyes bátyjánál. Így adódott a lehetőség, hogy a két ott lakó albérlővel többször is találkozott, amikor épp a házigazda hatalmas, négy ablakos keleti fekvésű világos szobájában kényelmesen beszélgettek és hallgatták a zenét. A beszélgetésbe nagyanyám is több alkalommal bekapcsolódott.

Nekem a háborús évekből már emlékképeim vannak nagybátyám tekintélyes (kétméteres) alakjáról, de nyilván ezt a fennmaradt családi képek² (1–3. kép) is befolyásolták. E sorok írója 1939-ben született. Édesapám, Szónoky János uradalmi intéző volt a Pallavicini örgrófnál a Sándorfalva melletti Irma majorban. Ide igen gyakran járt ki látogatóba Fiat autójával Wolf Ferenc, hiszen szerette édesapámat, és közben nagyanyám is huzamosan kint élt nálunk a majorban. (Innen is az árnyalt emlékképek.) Nagybátyám szívesen látott vendég volt az örgrófnál, akivel kölcsönösen becsülték is egymást, és nem utolsó sorban mindketten a korabeli felső réteghez tartoztak. Tudom, sokszor volt az örgróf szervezte társadalmi rangú nagyva-

¹ Apró Ferenc: *Radnóti Miklós szegedi szállásai*, Szegedi Műhely, 2009. 75–83.

² A fényképek Wolf Ferenc hagyatékából valók, az ő eredeti fölvételei, az 1930-as évek közepén készültek. A képek a szerző családi archívumában vannak.

dászatokon meghívott résztvevő külföldi vendégeivel együtt Wolf Ferenc. Hallottam, hogy magas rangú angol, francia és indiai látogatókat is kivitt magával. Sajnos ezek a fényképek, iratok, külföldi kapcsolatok címjegyzékeit – mert sok volt – az 1950-es évek nehéz időszakában a család közös megegyezése alapján megsemmisítették, hiszen az ÁVH bármely pillanatban a család múltja miatt házkutatást is tarthatott volna.

A Radnótira való visszaemlékezések közvetettek, hiszen a háború után már kisiskolásként tudtuk meg öcsémrel, Szónoky Jánossal (1943–1969), unokatestvéreimmel – Petheő Kornélia (*1935), ifj. Petheő László (1937–1973) és Petheő Gábor (*1941) –, majd serdültebb korunkba érve kezdtük büszkén értékelni, hogy nagybátyánk a tragikus sorsú kiváló költőnek nemcsak pusztá lakásadója volt, hanem a kettejük közti kapcsolat példamutatóan jó volt, mint általában a nagy kultúrájú és kozmopolita gondolkodású emberek közt ez a kölcsönös szimpátia alapján kialakul. Emlékezéseink nagyanyánk elbeszélésein alapulnak, hiszen bizonyos idő elteltével szisztematikusan faggattuk ki őt és unokatestvéreim édesanyját, apám húgát, Szónoky Máriát, (Petheő Lászlóné szül. Szónoky Mária 1910–1999), aki fiatal felnőttként szintén gyakorta találkozott a költővel. Nagynénémet Wolf Ferenc nagyon szerette; nagynéném sokáig diákként is nála lakott, és a mutatós fiatal hölgyet a főorvos úr büszkén vitte társasági összejövetelekre, bálba, valamint alkalmanként magával is vitte több Földközi-tengeri útjára világot látni. A céltudatos érdeklődés Radnótiról öcsém és magam részéről azért is volt érdemleges, mert mindketten a Radnóti Miklós Gimnázium diákjai voltunk. (Én 1953–57 között, testvérem 1958–61 között.) Értésüléseinket öcsém egy iskolai pályamunkában le is írta, és ezt 1960-ban díjazták is. A jutalom a Baróti Dezső szerkesztette Radnótiról-émlékkötet volt (Magyar Helikon, 1959). A könyvet öcsém az irodalmi szakkörben való jeleskedése miatt kapta, Bánfalvi József igazgató úr írta alá. Szakvezetője Für István volt. E pályamunka legnagyobb sajnálatomra elkallódott, ma már csak öcsém másik sikeres pályaműve van meg, amelyet a kitűnő szegedi mérmőkről, Vedres Istvánról írt.

Az emlékezők úgy nyilatkoztak, hogy mindkét albérlő rendkívül pedáns, igen kultúrált viselkedésű és megjelenésű, igazi európai kultúrájú ember volt. Wolf Ferenc emeleti, már leírt, teremszerű szobája egyaránt volt dolgozószoba, fogadószoba, rendelő és zeneterem is. Ezret is meghaladó klasszikus hanglemezyűjteménnyel dicsekedhetett a nagybátyám, az akkori legmodernebb beépített hangszórós szekrényyszerű lemezjátszóval, de volt hordozható, főlhúzó táscalejátszója is. Életében a pihenés és a kikapcsolódás időszaka volt a zenehallgatás. Erre hívta meg többször albérlőit. A máig is meglévő lista alap-

ján Bach, Bizet, Borodin, Debussy, Donizetti, Grieg, Liszt, Mozart, Verdi, Wagner, Weber stb. lemezalbumai voltak. Ezekből néhány megmaradt darabot ma is őrzök. A két egyetemista igen kedvelte a házigazdával együtt az olasz operákat, főleg Caruso, Gigli, Galli-Curci előadásában. Nagyanyám szerint szívesen hallgatták Wagner és Beethoven magasztos és heroikus muzsikáját is. Természetesen ezeken az örömmeléseken a társalgás németül és franciául főlváltva folyt, hiszen Wolf Ferenc tanultsága, világlátottsága és nyelvtelhetsége kapcsán tíz nyelven kiválóan beszélt. Az értékes lemezgyűjteményt a család 1986-ban följánlotta a Magyar Rádiónak szakszerű jegyzék kíséretében, de nem tartottak rá igényt. A jegyzék összeállítását Durkó Zsolt zeneszerző – családunk régi barátja – szakértőként ellenőrizte és ajánlotta.

Nagybátyámnak német volt az anyanyelve, hiszen édesapja Johann Wolf, édesanyja, Schwieger Mária az ausztriai Morvamező vidékéről települt Észak-Magyarországra, a Nyitra völgyében lévő Nagybossányba. Dédnagyapám is gazdatiszt volt, a Pallavicini család szolgálatában került Magyarországra, és az örgróf hozta magával Szeged melletti birtokára.

Az albérlők társalgása kötetlen és jó hangulatú volt, a zene mellett szó volt idegen népek néprajzáról, a főorvos utazásairól, tapasztalatairól. Időnként filmet is vetítettek, hiszen nagybátyámnak filmfelvevője és filmvetítője is volt. Radnótit különösen érdekelték a főorvos egzotikus lakásdíszei (vázák, szobrok, szöttesek, képek), amelyeket külföldi útjairól hozott. Radnóti sok versében jelenik meg az egzotikum. Több lakásdísz, műalkotás és a szoba néhány bútora tulajdonomban van. Ezekkel a tárgyakkal Radnóti találkozott. A képzőművészet is kedvelt társalgási téma volt, hiszen a főorvos baráti körébe több szegedi festő is tartozott. Lakásában függtek Nyilasy Sándor, Cs. Joachim Ferenc és mások képei. A házigazda nagy könyvtára, lexikonjai, a német költők és írók munkái, képzőművészeti albumai, útikönyvei, útleírásai is bármikor az albérlők rendelkezésére álltak. Ők ezzel a lehetőséggel éltek is. Magam is őrzök nagybátyám hagyatékából néhány klasszikus természettudományi témájú könyvet, amelyeket vagy bélyegzőjével vagy kézírásával szignált (Darwin, Dacque, Haeckel). Bennem máig is nagy tiszteletet kelt, hogy orvos létére az őslénytan, a geológia, az evolúcióelmélet is érdekelt.

Nagybátyámnak hatalmas fényképgyűjteménye volt a tengeren túli utazásairól. Beszélgetéseik közben sokszor ezek darabjait is együtt bogarászták Radnóttal és Tolnaival. Volt bőven téma, hiszen Wolf Ferenc bejárta a világot, Európát, Észak- és Dél-Afrikát, mindkét Amerikát, Ausztráliát, Új-Zélandot, Indiát, Kínát, Japánt. Tudom, elsőként látta expedícióval, és fényképezte Peru-

ban a Machu-Pichut. Egyik dél-amerikai útja majdnem végzetesen fejeződött be, mert megkapta a halálos sárgalázt; de erős szervezete túlélte.

Az albérlők szobái kényelmesek és otthonosak voltak, korabeli bútorokkal felszerelve. Biztos forrásból tudom, hogy a tulajdonomban lévő két sárga politúros ruhásszekrény Radnóti szobájának berendezéséhez tartozott. Ma én ezeket átalakítva könyvszekrényként használom. Ugyanígy kellő áhítattal dolgozom azon a masszív, két oldalra is kihúzható asztalon, mely Radnóti szobájában a világosság felé fordítva volt elhelyezve: ezen írt és gépelt. Én is íróasztalnak használom. Megmaradt „kegyeleti tárgy” még egy barokkos, nikkelezett fém írószer- (toll-)állvány, melyre lépcsőzetesen lehetett rápakolni a tollakat. Ez szintén Radnóti szobájának berendezéséhez tartozott. A Radnóti gimnázium száz éves évfordulóján ki is volt állítva. A megmaradt lemezek között van egy eredeti hangfölyvétel, melyen nagybátyám angolul és magyarul beszél Ausztráliában, Melbourne-ben, az ottani rádiónak. Mint messziről jött világutazót mutatták be egy kicsiny egzotikus európai ország képviselőjeként. Hazánkról mondott szavai a korabeli történelmi viszonyok mellett is a tisztánlátást sugározzák. A korabeli rádiós a riportot egy érdekes hangú ausztrál madár, a *cocaburu* énekével, pontosabban káromgésával zárja.

Wolf Ferenc, széles látókörű világszemlélete mellett igazi magyar érzelmű ember volt, búcsúlevelében így írt: „tudjátok, hogy mennyit sírtam és zokogtam forrón szeretett magyar népem siralmas jövőjéért, melyet kikerülhetetlennek tartottam a vezetők nemzetgyalázó, gyilkoló és öngyilkos politikájáért [...] arra kérlek benneteket, hogy viseljetek el minden kint és megaláztatást hazánk jövője érdekében.”

A hatalmas műveltségű, szabadgondolkodó, kozmopolita ember méltó, hogy Radnóti Miklós születésének centenáriumán megemlékezzünk róla, hiszen a költő nála eltöltött fél éve életének sikeres és szép időszaka volt.

Ω

Előző számunk 137. lapjáról terjedelmi okból lemaradt, hogy a Radnóti Miklós szegedi évei dátumokban című összeállítást – főként Ferencz Győző monográfiája alapján – a szerkesztő készítette. – Az alkalmat fölhasználom, hogy Ortutay Gyula időközben megjelent naplója nyomán helyesbítsem ugyanazon a lapon írott állításomat: Radnóti Ortutay egyetemi magántanári próbaelőadására jöve, utoljára 1940. március 13-án (szerdán) és vagy az előtte (kedden) vagy az utána való napon (csütörtökön) járt Szegeden. Ez az idézetből pontosan nem derül ki: „Tolnai Gábor s Radnóti Miklós is lejöttek Zsuzsával [Ortutay feleségével], s velem együtt az előadás meghallgatására, s főként egy kis szegedi együttlétre: négyesben Baróti Deskével ez alatt a két és fél nap alatt sokat emlékeztünk, nevettünk, lírizáltunk s elérzékenyedtünk” (Napló. 1. k. 2009. 107–108). Péter László

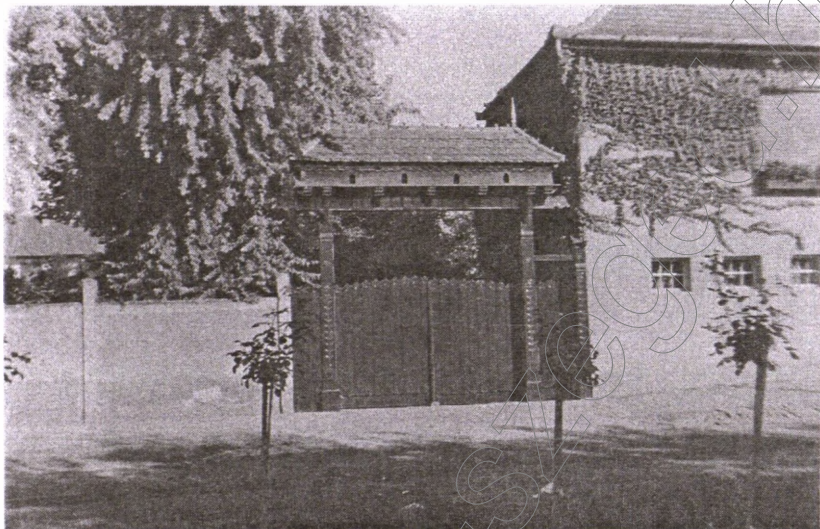
Wolf Ferenc az első világháborúban katonaeorvos

Mint tisztifőorvos városházi irodájában

*Rin-Tin-Tinnel, kutyájával
(Brenner utócai fényképészeti műterem, Jókai u. 3.)*

*A Bokor u. 2. sz. háza a vasúti töltés felől.
A földszinti három ablak mögött volt Radnóti Miklós szobája*

A Bokor utcai főbejárati rész a nagyszoba ablakaival és a padlásszoba képével

Közismert, hogy Radnóti Miklós második kötetét, az 1931-ben megjelent *Újmódi pásztorok énekét* a rendőrség elkobozta, a költő ellen pedig bírósági eljárás indult, szeméremsértés és vallásgyalázás vádjával. A témának nagy irodalma van, visszaemlékezések születtek róla, a per dokumentációját közölték,¹ Ferencz Győző is külön fejezetet szentelt neki monográfiájában.²

Az is köztudott, hogy a könyv elkobzását és a per főtárgyalását Radnóti maga versben is földolgozta; a két költemény a következő, 1933-ban megjelent *Lábadozó szél* című kötetnek *Férfinapló* ciklusában kapott helyet.

Az viszont máig ismeretlen a kutatók és olvasók előtt, hogy a költő „prózában” is megörökítette a könyv történetét.

Szőkefalvi-Nagy Erzsébet hívta föl figyelmem, hogy a Somogyi-könyvtár őrzi a kötet igen becses példányát,³ amelynek előzéklapjára Radnóti kék tintával az alábbi bejegyzést írta:

¹ *A cenzúra árnyékában*. Szerk. Markovits Györgyi és Tóbiás Áron. Bp., 1966. 283–312.

² Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete*. Bp., 2005. 217–227, 239–250.

³ Raktári jelzete: H. e. 9248.

fiatal

magyarország

Ezt a könyvet meglepetés után a budapesti újságok az esti órák területén, rádióközvetéssel elkövetették.

A vádirat szerint a kötet nyolc verse közreműködésű és vallásparászt tartalmazott.

Török Géza tanácsa ítéletet a költő fölött a budapesti törvényszékben is vallásparászt nyolc napi börtönre ítélte. A közreműködésű vádirat alól fémmentette.

A Takla Gádó - tanácsa az ítéletet lefelfogta, ugyan az ~~írást~~ egyházi naprafűs alkalmasáival az ítélet végrehajtását három évre ~~nyújtotta~~ felfogta.

A két vers, melyet a költő elítélte:

Arckép 35 oldal 9. a

Pír a napról mai az óri baxó 47 oldal.

A beírás jól láthatóan átgondolt, letisztult gondolatsor rögzítése, s bár fogalmazója két tollhibát is ejtett benne, melyeket azonnal javított, mégsem tekinthető fogalmazványznak. Radnóti készülhetett a beírásra, s nem hirtelen alkalom készítette rögtönzésre.

A szöveg – bár a dedikációk szokványos helyén áll – nem ajánlás, és nem is saját használatra készült, naplószerű önemlékeztető bejegyzés. A tárgyilagos, szentelen hangon írt sorokban a névtelenség mögé „rejtőző” költő mintegy riporter dokumentálta a (vele) történeteket, s adott pontos tudósítást a kötet utóéletéről. Az aláírás, a keltezés elhagyása, az egyes szám harmadik személyű ragozás jelzi, hogy az eseményleírásban nem a

vádlott költő (jelen esetben a beíró) a fontos, hanem a tényeknek az a sorozata, amelyet megörökít.

Ez, dátumokban, így történt: a könyv sajtórendészeti köteles példánya a budapesti királyi ügyészségen 1931. április 1-jén lett bemutatva. 11-én rendelték el a nyomozást, 14-én a könyv példányainak lefoglalását. Radnóti Jerney-házbeli lakásán a rendőrök 18-án hajtották végre a házkutatást. A vádindítvány 21-én, a vádirat június 8-án készült. Ezután Radnóti és menyasszonya Párizsba utazott. A december 8-án tartott főtárgyalás után a költő 1932 februárjában föllebbezett, majd a föllebbiteli tárgyaláson, 1932. május 19-én, Gadó István elnöklésével született meg a másodfokú ítélet.

Radnóti másnap jött vissza Szegedre. A beírás tehát csak május 20-a után, és október 25-e előtt kerülhetett a kötetbe; a Somogyi-könyvtár ugyanis 729/1932. leltári számon ekkor vette állományba. A beszerzés forrásaként a járuléknaplóban „Szerző ad.” szerepel; az *Újmódi pásztorok éneke* e példánya tehát a Radnóti adományaként került a közgyűjteménybe.⁴ mégpedig vélhetően egyikeként azon darabokból, amelyeket – mint Baróti Dezső emlékezéséből tudjuk – a költő barátai mentettek ki a házkutatás elől.⁵ Az egyelőre még megválaszolatlan, hogy e kötet milyen úton jutott a Somogyi-könyvtárba, amelyet ekkor Móra Ferenc igazgatott. Föltehetően Radnóti maga adta át valamelyik könyvtáros ismerősének, de meglehet, hogy közvetítőt kért erre. Óvatos célja egy lehetett vele: palackpostát indított útjára, hogy (legalább) ennek az egy, örökös megőrzésre szánt példánynak majdani olvasói ne csupán a verseket ismerjék meg, hanem a könyv hányatott sorsát is.

⁴ Szókefalvi-Nagy Erzsébet szíves tájékoztatása szerint.

⁵ Baróti Dezső: *Kortárs útlevelére*. Bp., 1977. 183.

H. e.

9248

UJMÓDI PÁSZTOROK ÉNEKE

Radnóti Miklós
versei

Fiatalság kiadása

Budapest 1961

Amikor 1940 őszén tanárjelöltként átléptem a Baross Gábor gyakorló gimnázium küszöbét, az iskola már az egyetem intézményeként működött. Ez volt a néhány évvel korábban főreáliskolából gimnáziummá minősített iskola első fénykora. Firbás Oszkár igazgató (1894–1964) a megváltozott feladatokra személyi változtatásokkal válaszolt: ekkor került intézetéhez Vajtai István (1895–1986), Krammer Jenő (1900–1973), Bakos Tibor (1909–1998), Visy József (1911–1988) és Madácsy László (1907–1983). A régiek közül továbbra is ott tanított Czögler Kálmán (1884–1952), Erneyi Jenő (1885–1966), Hármory Jenő (1891–1948), Falábu Jenő (1892–1947). A sort Takáts Endre (1907–1984) r. kat. pappal zárjuk, aki hittanárként működött a Barossban.

Néhány hetet általános hospitalással töltöttünk. Meghallgattuk valamennyi tanár egy-egy óráját, köztük az élményszámba menő Vajtai-, Visy-, Krammer-órákat, majd elkezdődött a tényleges munka. Félévre beosztottak bennünket egy-egy tanár mellé. Latinból Bartos Imréhez, franciából Madácsyhoz kerültem. Ez utóbbi történetesen a „kitűnők” osztálya volt Szász Gáborral, Bakó Pállal, Péter Lászlóval, Lasz gallner (Lökös) Zoltánnal és másokkal. Hamarosan fölfedeztem a tanulók között Firbás Zoltánt, az igazgató kisebbik fiát; Matzko Lászlót, aki nyelvész lett, és évtizedekig kollégám volt az egyetemen, és *last but not least*, Vészits Ferencet, a „Vadembert”, ahogyan Móra Ferenc az unokáját nevezte. Ebbe az osztályba járt Danner László is, aki 1956-ban Budapesten hősi halált halt.

Nem sokkal a munka elkezdése után hívatott Firbás igazgató. Közölte, az említett osztály egyik tanulója kiránduláson lábtörést szenvedett: a szülők arra kérik, állítson egy tanárjelöltet a fiú mellé, hogy a tananyag elsajátításában ne legyen nagyobb lemaradás. Megkért, vállaljam el a fiú korrepetálását. Kurucsev Ivánról volt szó, akinek apja divatáru kereskedő volt. Üzletük a Széchenyi tér délnyugati sarkán állt. Ma is hasonló üzlet működik ott.

Az igazgató megadta a lakáscímüket: Tisza Lajos körút 27. I. emelet. Az igazgató iránti tiszteletből elfogadtam az ajánlatot. Elmentem a megadott címre, annál inkább, mert akkor már rendszeresen korrepetáltam másokat is. Szegény diáknak a mellékes mindig jól jön.

A család az egész első emeletet lakta. Jobbra, ugyancsak az emeleten az anya, Dobó Margit fogorvosi rendelője. A lakásba a szobalány engedett be.

Az előszobában kis asztalon számos újság, folyóirat hevert. Polgári jólét jelei, nagypolgári környezet fogadott. Az anya csinos, negyvenes éveiben járó, barátságos hölgy benyomását keltette. Bemutakoztam az apának is, az alacsony, ötvenes, élénk tekintetű, udvarias üzletembernek, akivel a továbbiakban különösebb dolgom nem volt. Az anyagiakat az anyával intéztük el, mondhatom nagyvonalúan.

Megkezdődött a munka. A fiú, akinek öccse, Tamás is a Barossba járt, jó képességű legényke volt. Kiderült, latinból igényel támogatást, mivel jeles érdemjegyét a „félelmetes” Visy tanár úrnál a baleset ellenére is szerte volna megtartani. Néhány hónapig dolgoztunk együtt: nem emlékszem arra, vajon e tényt közöltük-e a tanárral.

Kurucsev Iván 1943-ban érettségizett. Szemem elől tűnt, csak a háború után hallottam róla. A Balkán felől közelítette meg Szegedet, szerb partizánok közt harcolva. Némelyek szovjet (?) egyenruhában látták a városban 1944 októberében. Értesülesem szerint később Budapesten élt és dolgozott mérnökként, és idő előtt meghalt. Öccse, Tamás, Ausztráliába emigrált, ma is ott él.

A kitűnők osztályaként nevezettek közt külön helyet foglalt el Vészits Ferenc, Móra Ferenc unokája. Vele is szoros kapcsolatba kerültem. Lényegében ugyanaz játszódott le ott is, kivéve a balesetet. Furbás igazgató megint szólt: korrepetitort keres a Vészits család, és rám gondolt. (Ez a megkeresés részéről vezethetett később a Baross tanári karába való meghívásomra a háború után.) El is mentem Vészitsékhez, akik akkor már a Kárász utca 16. sz. házban laktak. Móra már nem élt, ő 1934-ben halt meg. Megismertem özvegyét, lányát, Pankát, aki Vészits Endre mérnök felesége volt, az apát, s a Vadember húgát, Möttyöt, ahogyan a családban becézték. Csaknem egy évig jártam hozzájuk. Itt is az anya tárgyalt velem. Móra özvegyével csak néha váltottam egy-két szót. Az apa alig volt látható. Az órákat kora délután tartottuk, ilyenkor ő még dolgozott.

Vészits Feri jörendű diák volt, neki is latinból kellett segíteni. Abban az időben a latin volt a diákok mumusa, bár a matematika is nehéz tárgy volt, úgy, mint napjainkban is. A latin azonban szelektáló tárgy volt, ahhoz valami több kellett: éles ész, szorgalom, s még valami külön adottság, finom nyelvérzék. Mivel nem Visyhez voltam beosztva, csak néhány óráját hallgattam meg. Valamennyi emlékezetes marad számomra. A VI. osztályban, amikor ott hospitáltam, akkor tértek át Vergilius *Aeneis*ére. Az óra hangulata ünnepélyes volt, emelkedett: érezni lehetett, a világirodalom nagy klasztrikus alkotása kerül most sorra, s aki interpretálja, tudós, maga is művész, kiváló pedagógus, akinek minden órája élményszámba megy.

Számonkérés nem volt. Visy néhány mondattal vezette be a római epikuszt. Életrajzi, történelmi, földrajzi és mitológiai ismereteket közölt, a trójai háború előzményeit vázolta. A diákok visszafojtott lélegzettel hallgatták szavait. A tanár, kezében krétával mutatott a nagy történelmi színjáték egy-egy színterére. Jellemző Visy finom humorára, ahogyan a krétával rámutatott egymás után Trójára, Tenedoszra, a Boszporuszra, Számoszra, majd Krétára, s szavait így zárta: „... és itt fekszik ... (a krétát ráhelyezte a szigetre, majd kivárt és az osztályra nézett), a diákok együtt, hangosan mondták: Kréta, mire a tanár megismételte utánuk: „Igen, a kréta”.

Vészits Ferivel a háború utolsó napjaiban az ausztriai Welsben találkoztam. Apja alakulatával oda települt ki (gondolom az egész családdal). Csak néhány szót váltottunk. A háború után Szegedén futottunk össze. Ortutay Gyula segítségével akkor már a Rádiónál dolgozott, később a Művészeti Alapnál került vezető állásba. Modora megváltozott. Nem került, ha találkoztunk, de a korábbi szívéllyesség eltűnt. Úgy hírelt, beállt pártkatonának.

Instruktorként van még egy említésre méltó emlékem. Ez Ditrói Gábor (1884–1950) személynézőprofesszor és Cserna Brigitta (1921–?) színésznő személyével kapcsolatos. A háború után Palásti László (1909–1995), ugyancsak Baross-tanár kollégám, azzal a kéréssel keresett meg, hogy vállaljam el Cserna Brigitta korrepetálását latinból. A művésznő, akit nemcsak a színpadról, hanem a filmvászonról is jól ismertem, szeretne leérettségizni. Jelenleg a hatodik osztályt végzi. Palásti valami családi okot hozott föl, amire most nem kívánok kitérni.

Végül elvállaltam. A művésznő Ditrói Gábor barátnőjeként a Teleki utcában lakott. Az országosan ismert professzor, akit látásból ismertem, külön élt családjától. Mondogatták, fiatalabb éveiben híres volt bravúrjairól; lányától, Ditrói Zsófitól, aki ugyancsak Zolnaihoz járt, hallottam, egy alkalommal fogadásból frakkban átúszta a Tiszát.

A díva otthon pongyolában fogadott, arca tapasztokkal kidekorálva, haja fölcavarva. Egészen másképpen mutatott, mint a színpadon vagy a filmvászonon. (Úgy emlékszem az *Ördöglovas* című film főszerepét ő játszotta.) Elkezdődött a munka. Különös módszert kívánt: állandóan előre haladtunk, nem volt ideje készülni az órákra, melyeken szintén Vergiliust olvastuk. Arra kért, explikáljam a szöveget, ő közben mindent írt. Szándéka az volt, hogy vizsga előtt egyszerre mindent átvesz. Így ment ez egy ideig; de a közös munka egy napon megszakadt. A professzor váratlanul elhunyt.

Az egyetem saját halottjának tekintette. Az egyetem központi épülete elől temették. Búcsúztatására én is elmentem. A szertartás és búcsúztatás után a menet elindult a Belvárosi temető felé. A halottas kocsit a család

követe konflis kocsin, majd jóval hátrább egymagában ült egy kocsin a talpig feketébe öltözött élettárs, a nem hivatalos hozzátartozó. A Kálvária út elejéig kísértem tekintetemmel a gyászmenetet.

Cserna Brigitta hamarosan földalta lakását, kiegyenlítette nekem is tartozását, majd elhagyta Szegedet. Érdekességként még megemlítem (feleségtől hallottam), a professzor és kedvese szívesen töltötte a nyarakat a Körösök vidékén. Ő és más gyulaiak gyakran látták őket napozni a kettős Körös torkolatánál.

Klebelsberg és a világválság

„Mentől jobban kiélesedik hát a világválság, annál inkább nyer jelentőségében a kultúra, az az egyedüli varázsszer, amely még haldokló nemzetekben és társadalmakban is új életet tud fakasztani. Rendkívül nehezíti a helyzetet, hogy aminő arányban növeli a politikai és gazdasági világválság fokozódó kiélesedése a kultúra jelentőségét, ugyanolyan arányban válik nehezebbé azoknak a gazdasági eszközöknek előteremtése, amelyek a művelődés fejlesztéséhez vagy legalább megmentéséhez szükségesek. – Ezek a nemzetek életében azok a pillanatok, amikor a vezető kultúrpolitikusokra a legnagyobb felelősség nehezedik” – írta Klebelsberg Kunó, a Horthy-korszak vallás- és közoktatásügyi minisztere (1922–1931), Szeged országgyűlési képviselője (1926–1932) a *Világválságban* (1931) c. könyvében

A kiutat tehát az oktatás, tudomány, sport és művészet fejlesztésében látta, és ehhez igénybe vette a népszövetségi kölcsönt, a Rockefeller Alapítvány segítségét és a helyi közösségek hozzájárulását. Mai mértékkel nézve is hihetetlennek látszik, a GDP 10-15%-át fordította e célokra. A hatalmas népiskola-építési akciójával 1926–30 között mintegy 5000 népiskolai objektum létesült, kétötöd részük a világgazdasági válság (1929–33) idején. Törvénnyel kötelezte a birtokosokat építésekre; a helyi lakosság kubikosmunkával segített. A tanyaközpontoknak is számító iskolákban három szobás tanítói lakás, kápolna, gazdaság, gyakran orvosi rendelő, védőnői lakás, posta is volt. Szegeden és környékén 120 iskolai tanterem, 46 szertár, 35 tanítói lakás, 18 új iskola épült. (A főiskolai gyakorló iskola is, az ország egyik legszebb neobarokk épülete; a Mérei utcai, az evangélikusok iskolája és a jelképesen ötezredeik: a rókusi iskola. Továbbá Mórahalmon, Ásotthalmon, Rúzsán, Röszkén stb.) A megcsonkított kis országban 1929–30 között a tanítószemélyzet száma ezerrel növekedett. Az Európa élvonalába tartozó hét klinika (613 ágy) fölépítése is többnyire erre az időre esett, jelentős városi hozzájárulással., munkaalkalmakat is teremtve. Ugyancsak a világválság idején épült föl Közép-Európa egyik legszebb terén a Dom téri épületegyüttes, amely országosan is nevezetes látványosság. Ekkor kapott tanszéket Szent-Györgyi Albert is, akit Klebelsberg hívott haza Cambridge-ből, és itt nyerte el 1937-ben a Nobel-díjat. Klebelsberg Rerrich Béla építésszel együtt járt ki a téglagyárba, hogy az

Alföld agyagából speciális égetési technikával kikísérletezzék a klinkertégla előállítását, melyet ma is oly sokan megcsodálnak. Klebelsberg többször is hangsúlyozta, hogy az építkezések páratlanul takarékosak voltak. Ugyancsak ekkor épült meg a Dóm orgonája, a földkerekség egyik leghatalmasabb és legszebb hangszere. Ekkor komponálta Dohnányi a *Szegedi nűsét*, a magyar zeneművészet kiemelkedő alkotását. Ekkor restauráltatta Klebelsberg a Dömötör-tornyot Rerrich Bélával, és festette ki Aba-Novák Vilmossal; keresztelődencéje a kultuszminiszter ajándéka. (Érdeke lenne rendbe hozatni városunk e pártlan műemlékét!) Klebelsberg ekkor építtette meg a Margit-szigeti fedett sportuszodát, a kontinens egyik legszebbikét, az úszók és vízilabdázók jobb fölkészüléséhez, és ekkor kezdődött vízilabdázóink máig tartó, világra szóló sikersorozata. De ekkor létesítette Szegeden az ország első fedett sportcsarnokát is a rókusi iskolában, valamint a SZUE-t. Ugyancsak ekkor kezdődtek a Szabadtéri Játékok; Klebelsbergnek ebben is döntő szerepe volt.

A Nemzeti Emlécsarnokot 1930. október 25-én Horthy kormányzó jelenlétében nyitották meg. Klebelsberg a római állambölcsölöket idézte: „Az egyetértésből a kis dolgok is nagyra nőnek, széthúzás esetén a legnagyobbak is romba dőlnek.” „Sok minden elpusztul egy ilyen világválságban, és leghamarabb pusztulnak el a vagyonok... Pusztulás után új életet kell fakasztani, s erre csak azok a nemzetek lesznek képesek, amelyeknek igazi művelődésük lesz” – írta később. Fogadjuk meg a legnagyobb magyar kultuszminiszter tanácsait!

Miért vashatos a nikkel 20 filléres?

A kérdésre pénztörténeti szempontból eléggé egyszerű a felelet. Fontos tudni, hogy az előzmények idején, a 19. században egyidejűleg volt forgalomban több pénzrendszer többféle pénze. Ezekben a rendszerekben egyaránt volt különböző pénzlábak szerint vert arany és ezüst pénz is. Az egymást követő pénzrendszerekben kibocsátott pénzek, a nagyjából azonos értékűek örökölték a mindennapokban használt népszerű, anyaguk, ábrájuk stb. alapján rájuk ragasztott nevüket.

A majd száz évig használatos egyezményes pénzlábú, ún. konvenciók pénzek (*Vereinsmünze*) világában, alaphelyzetben egy tallér 120 krajcár, ennek fele értéke a fél tallér, a Gulden vagy forint pedig 60 krajcár volt. Ezt a legjobban 20, 15 és 6 krajcárosokkal lehetett váltani, de voltak ennél kisebb értékű krajcárosok is koronként zömmel ezüsből. Mária Terézia korától azonban már rézből is. A konvenciók pénzrendszer fölbomlott, és 1857 után az Osztrák Birodalomban fölváltotta az addig is használt osztrák értékű pénz (*Landesmünze*). Témánkat tekintve – azért is, hogy ne nagyon kalandozzunk el a pénzlábak és rendszerek dzsungelében – minket csak az ezüstök érdekelnek, azok közül is tulajdonképpen csak a váltópénzek, azaz a kisebb értékűek.

A következő lépés tehát az 1857 után bevezetett *osztrák értékű (o. é.) forint* volt, amelyet már 100 krajcárba osztottak. A 6 krajcáros ezüst helyett az azonos értékű, a 10 krajcáros ezüst lett, de az emberek továbbra is csak *hatosról* beszéltek, mert azt szokták meg. Még akkor is hatos maradt a megnevezés, amikor az osztrák értékű forintot 1892-ben az újabb, *korona~fillér* pénzrendszer váltotta föl. A váltás úgy történt, hogy egy osztrák értékű forint 2 koronát ért. Ebből következik, hogy *10 krajcár 20 fillérral volt egyenlő*, azaz szinte joggal örökölte tovább a *hatos* megnevezést. Persze csak úgyszólván joggal, hiszen más pénzrendszer más pénzéről volt szó: nem ezüst volt, hanem nikkel, nem tizedrésze volt a koronának, mint a hatos a forintnak stb.

Az 1892-ben életbelépett korona~fillér pénzrendszerben való számolást kötelezően 1900. január 1-től rendelték el. Jellemző a korabeli viszonyokra, a hatóság türelmére, hogy 1912-ben újabb rendeletet kellett kibocsátani, amelyben már büntetni rendelték a még mindig forintban és krajcárban számolókat: ezek szerint nyilván azt is, aki hatosról beszélt.

A bennünket érdeklő pénzdarab szoros történetéhez tartozik még, hogy az első világháború végén, egészen pontosan 1916. augusztus 3-án – igen is – *vas*

20 fillérest bocsátottak ki (10 fillérest szintén vertek vasból már 1915-i év-
számmal). Ezeket a vaspénzeket 1921-ig készítették, és 1927-ig forgalmazták.

1.

6 krajcár, 1849
ezüst; átm.: 20 mm

2.

10 krajcár, 1872
ezüst; átm.: 18 mm

3.

20 fillér, 1908
nikkel; átm.: 21 mm

4.

20 fillér, 1920
vas; átm.: 21 mm

Az ábrák kiragadott példák, talán a legtipusosabbnak mondhatjuk. Ez a magyar sorozat, de volt osztrák változata és koronként (használt pénzrendszereként) más és más ábrájúak voltak, és persze voltak bronz változatok is. Ez a sorozat nagyjából nagyságra is egyforma.

József Attila tehát erre az ezüst 6 krajcárosból lett vas 20 filléresre mondta a köznyelvből ellesett fordulattal, hogy vashatos. Ő még gyermekként a forgalomban is találkozhatott ilyennel, mivel a korona-fillér pénzeit követő pengő-fillér rendszer pénzeit 1926. december 27-én bocsátották ki. A korona pénzeit, köztük a vas 10 és 20 filléreseket, 1927. január 1-vel kivonták ugyan a forgalomból, de a mindennapokban még jó ideig előfordulhattak.

Anélkül, hogy szükségesnek érezném a leírtak tételes kiigazítását, magyarázatát, néhány tévképzetre röviden azért föl hívnám a figyelmet.* Az egyik, hogy a pénzek történetében jóval hosszabb az az időszak, amikor nincs ráírva a pénzre az értéke. Ez is egészen újkori találmány. Am a kutatás számára éppen ez az egyik legkimeríthetlenebb terület. Ebben szerepet játszanak a pénzverési technika apró részleteinek titkai, a metrologia (méréstan) megoldatlan alapkérdései, főképpen azután a kapcsolódásai, a pénzlábak keveredése, a nemesfémek értékarányainak kiszámítása, mindezek alapján egy-egy kor bizonyos pénzeinek valódi és használati értéke stb. Hosszan sorolhatnám.

Másik terjedelmes kérdés a pénzek korabeli értékének meghatározása. Ez csak rendkívül bonyolult számítási sorozatok eredménye lehet. Itt kell megemlíteni: nincs a pénzrendszerekben olyan, hogy azért vernek pl. egy 7 krajcáros pénzfajtát, mert valami szolgáltatás éppen annyiba kerül (ellentétben a teljesen újkori találmánnyal, a bélyeggel). A pénzt minden időben kidolgozott szisztémák, rendszerek alapján bocsátják ki! Az, hogy ezek a rendszerek milyen tartósak lesznek, újabb bonyolult folyamat. A pénzen mindenki rendszerszerűen nyerni akar: a kibocsátó és a használó egyaránt. Tehát a deklarált névérték és az árfolyam mindig kölcsönhatásos összefüggésben van, ráadásul a gazdasági élet gyakorlatában antagonisztikus ellentétben. E kérdéskörnek rendkívül sok a buktatója. Az újkorban már megszokott kényszerárfolyamú pénzek újabb kérdéseket vetnek föl a korábbi ún. értékpenzekkel kapcsolatban. De, ebben már akár saját napi tapasztalatokra is könnyedén szert tehetünk.

Úgy gondolom, hogy az irodalomkedvelőknek, művelőknek és magyarázóknak pénzekből ennyi untig elég. Egyébként az idézett írás minden bekezdéséről lehetne ennyit, sőt sokkal többet is írni. Nem is volna érdektelen, mivel a pénztörténetnek, a numizmatikának a legkevésbé földolgozott része a mindenkori gyakorlati pénzkezelési, pénzhasználati módok, formák, események bemutatása. Egy-egy (akár középkori) pénzelet, ún. kincslet földolgozása kapcsán pedig nagyon hasznos lenne, ha az újkortól visszamenőleg többet tudhatnánk a pénzek mindennapi használatáról.

* Kremser Péter: József Attila vashatos. Szegedi Műhely, 2009. 1. sz.

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

Tollvonások

Bíró-Balogh Tamás, a Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalom Doktori Iskolájának végzős hallgatója második tanulmánykötetét jelentette meg, az *Álmodozók irkafirkája* című könyve után, ezúttal a Tiszatáj Könyvek sorozatában. A szerző itt is a korábbi publikációiból – amelyeknek első megjelenési helyéről a kötet végén kapunk tájékoztatást – állít össze csokrot a filológiai fölfedezésekre, háttér-adalékokra kíváncsi olvasók számára.

Ha elvinnénk egy vesszőt Karinthy Frigyesnek *A lótetű és a ló* című regtönzéséről írtakból, ezt kapnánk: „az irodalom [...] a képzelet és a nyelv szabadságáról szól, miszerint bár bizonyos dolgoknak semmi közük egymáshoz, egy történetben mégis összekerülhetnek”. E szépen csengő gondolatot szem előtt tartva kell elmondani a kötetről, hogy szerkesztése nem csak tökéletes stílusérzékenységről, de erőteljes harmóniavágyról is tanúbizonyságot tesz. Ezúttal a szerző – az *Álmodozók irkafirkájához* képest – nem az egy szerzőről írottakat szerkesztette időrendbe, hanem tematikájuk (pl. dedikációk vagy elfeledett művek történeti), vagy akár egy-egy tanulmány nyitánya és zárata közti hasonlóság fűzi egésszé finom tollvonásokkal ezeket a (látszólag) szerteágazó irodalmi (háttér)történeteket.

Ha lehet „főszereplőt” választani ebben a kötetben, akkor talán Karinthyt tekinthetjük annak, hiszen a 15 tanul-

mány közül 4 az ő életművével foglalkozik. A legtöbb oldalról az ő munkásságába nyerünk bepillantást, akár Nietzsche, akár La Fontaine hatásait vizsgálja néhány művében, amelyről – esetleg – maga az író is megfeledkezett. A másik, ami föltűnik: Szegednek és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának folytonos fölbukkanása és vizsgálata különféle írók, és filológusok munkásságában. Sőt, a szerző e kötetébe egy különösen időszerű írást is belecsempészett, amely a száz éve született Radnóti Miklós szegedi éveiről és bizonyos Kalárisssal való kapcsolatáról közöl ismeretlen adatokat, egyzersmind újabb, megválaszolásra váró kérdéseket vet föl. Ezt a tanulmányát először a Szegedi Műhely májusi számában olvashattuk.

Helyenként regényszerű – és regénybe illő – tudósításokat kapunk, például Szép Ernő „házasáról” saját könyvével, vagy Móra szatymazi vendégseregéről. Olykor a finoman adagolt humor is át-átszövi a tanulmányok hangulatát. Legyen szó bármilyen rövid lélegzetvételű munkáról, akár Ilia Mihály ötven dolgozó évéről, akár Sík Sándor *Adventjének* kritikai visszhangjáról, bizonyos, hogy Bíró-Balogh a lehető legbővebb és legszükségesebb tényeket közli a szóba kerülő személyekről, művekről, segítve az olvasót a megértésben.

Az elkerülhetetlen kisebb nyomdahiábák mellett (például, hogy a 134.

lapon poszthumusz (!) Pintér-kötetről értesülünk, valamint, hogy Ertsey Péterből egy helyütt a 138. lapon Ertsey lett), van két zavaró is. A hivatkozások rendszere nem egységes, mert – a korábban és később *Tiszatáj*ként jelzett folyóiratcím – a 124. lapon csupán *Ttáj* lett. A 125. lap internetes hivatkozása mellől pedig a letöltési idő hiányzik, noha ez szintén hozzátartozik a pontos referencialitáshoz. A tartalomjegyzék-ből meg kimaradt a *Schöpflin Aladár Ady Endréje* című tanulmány, amely azért szerencsére a kötetben helyet kapott. Dicséretes, hogy névmutató van a kötetben, de hiányolom, hogy a fölhasznált szakirodalmat csak lapalji jegyzetben közli a szerző, pedig az

olvasók számára hasznos lenne, ha – akár egy-egy tanulmány, akár a kötet végén – összesített bibliográfia (is) meadná a további tájékozódáshoz szükséges adatokat.

Mindezek azonban feledhetők, hiszen olvasva a kötetet, kiderül számkra, hogy, miként Kner Imrét és Buday Györgyöt is a „szakértelemmel megalkotott könyvek szeretete hozta össze”, úgy e kötetben is ugyanez a szeretet kapcsolja össze az egymástól néha távolabb eső korok, helyek és művek útját, amelyek a *Tollvonások* sorai közt találkoznak. (*Bíró-Balogh Tamás: Tollvonások. Szeged, 2009. 165 l. /Tiszatáj Könyvek./*)

MARKÓ ISTVÁN

*Szeged szívében
Százhuszonöt éves a város színháza
1883–2008*

A Szegedi Nemzeti Színház 2008 októberében ünnepelte megnyitásának 125. évfordulóját. Ebből az alkalomból a színház és a város számos programmal emlékezett meg Szeged első közsínházának létrejöttéről. Az ünnepi megemlékezések részeként napvilágot látott a teátrum történetét bemutató kötet.

Sándor János nevéhez már eddig is számos, a szegedi színjátszást földolgozó kötet fűződik, közöttük olyan hiánypótló monográfia, mint *A szegedi színjátszás krónikája*, amely két kötetben 1800-tól, az első hivatásos magyar szintársulat szegedi föllépésétől kezdve 1944-ig tudományos igényvel, rendkívüli alapossággal tárja föl a szegedi színjátszás több mint két évszázados

történetét. Gyémánt Csilla ugyancsak több kiváló írást tett közzé a színházról, főként operaéletének neves alakjairól, Karikó Terézről és Gregor József-ről. Jelenleg a színház történetének második világháborútól napjainkig terjedő évtizedeiről készít átfogó monográfiát.

A jubileumi kiadvány első lapjain Juhász Gyula *Prológus (a szegedi színház Ujházi-estjére)* című versét és három vallomást olvashatnak, akik kézbe veszik e kötetet. A színháznak a város életében betöltött szerepét Botka László *A város és színháza*, Görgey Gábor *Szegedem, színházam, szerelmem* és Gyüdi Sándor *125 szívdobbanás* című írásaikban méltatják.

Ezt követi a *Színház születik* című bevezető, Sándor János tollából, amely a színház létrejöttének előzményeivel, az 1879-i árvíz eseményeivel kezdődik. Itt olvashatunk arról, hogy a mai Kelemen utcában, a Hági Étterem helyén már 1856 óta működött *bódszínház*. A hajdani favázas teátrum emlékét a kert-helyiség falán elhelyezett márványtábla őrzi. A Víz után újjáépülő városban hamar létrejöttek a kulturális intézmények: a Somogyi-könyvtár alapítása is a város történetének e tragikus eseményéhez köthető, és több nagy múltú iskola is ekkor létesült. Megkezdődött a Feller és Helmer bécsi színházépítésszek tervezte kőszínház építése is. A bevezetőben az 1882. július 11-i alapkövetételről, az építés időszakáról is olvashatunk.

A három fő részre tagolható kötet első része időben két nagy fejezetre bontva tárgyalja a színház történetét. Az első hatvan évet (1883–1944) Sándor János, a másodikat (1945–2008) Gyémánt Csilla foglalta össze mintegy száz lapon.

Az első rész a színház 1883. október 14-i ünnepélyes megnyitójával kezdődik. A díszelőadáson I. Ferenc József is megjelent. Az újjáépült városban több napos látogatást tett, és intézmények egész sorának avatásán részt vett, így a Somogyi-könyvtárén is.

Nem sokkal megnyitása után, 1885-ben a színház a tűz martalékává vált, azonban 1886 októberére sikerült helyreállítani és újra megnyitni a nagyközönség előtt. (Ennek a második megnyitásnak a centenáriumán nyílt meg a fölújított színház 1986-ban.)

A rendkívül olvasmányos és élvezetes stílusban megírt kötet végigvezet a sikerekben és küzdelmekben egyaránt

bővelkedő korszakokon. Nyomon követi a szíinigazgatók tevékenységét, a színtársulatokat, előadásokat, a színház életének fontos mozzanatait. Folytatja a szegedi színtársulat kiemelkedő művészeit, az előadásokra meghívott vendégszereplőket. Utóbbiak között találjuk többek között Blaha Lujzát, aki negyedszázadon át, évente visszatérő vendége volt a szegedi színháznak. Az első évadról a következő összegezést olvashatjuk: „Az összesen harmicfős művészgárdát 40 tagú kórus és 20 tagú zenekar egészíti ki. Divatos francia és magyar szerzők darabjai kerülnek színpadra, az elmaradhatatlan népszínművek mellett. Am nem hiányoznak a klasszikusok: Shakespeare, Schiller, Molière, Vörösmarty és Katona drámái sem a repertoárból. Mindezek mellett természetesen ott vannak az operettek is. Az első évadban 212 estén 124 színművet és 13 operettet mutatnak be.”

Az első hatvanéves korszaknak a második világháború vetett véget: „a beköszöntő 1944-es esztendőben a történelem veszi át a színészekről a főszerepet”.

A második korszakot Gyémánt Csilla mutatja be: az államosításon, a legendás Vaszy-korszakon, a különböző tagozatok (opera, prózai, balett) fejlődésén át 2008-ig, Gyüdi Sándor igazgatóvá választásáig. „Vaszy Viktor második szegedi színházi és zeneigazgatósága majd húsz esztendőt ölel át. Kiemelkedően nagy ívű karmesteri és vezetői tevékenysége emeli őt ki a szegedi színháztörténet irányító művész egyéniségei közül. Szenvedélyesen hitt abban, hogy a magyar művészi, zenei életet decentralizálni kell. A fejlődés útját az egyéni utakat járó vidéki operában látta.

Manapság azt mondanánk: »alkotó műhely« hozott létre.”

A szerzők újságokból is fölidéznek a színház életéből ízelítőt adó részleteket, kritikákat. Makó Lajos direktortól igazgatói működése végén így búcsúzik a szegedi sajtó: „Makó Lajos idei drámai társulatának drámai személyzete a legjobb volt vidéken. [...] A közönséggel együtt mi is sajnáljuk az ő távozásukat.” A Makó Lajost követő Almássy Endre nyitó előadása elején rövid beszédet is mondott. „Engem – mondta – csak magyar lelkem természetes ösztöne vezet most, hogy szívem egész melegevel üdvözöljem Szeged város nemes közönségét. Azt a közönséget, amelynek ez estén immár állandó szolgálatába lépünk, s amelynek tetszése vagy nem tetszése fogja sorsunkat eldönteni.”

A történeti áttekintést Nagy László *Megújul a színház* című tanulmánya követi. A színház mai ügyvezetőjének 1982–1992 közötti igazgatói működése idején valósult meg ugyanis a színház-épület tán legnagyobb följújtása. A munkálatok 1986-ban fejeződtek be, amikor nyolcévi szünet után újra megnyílt a teátrum. Mintegy húsz lapon tömör összefoglalást ad a színház épületének rekonstrukciós munkálatairól, az erőfeszítésekről. Megemlékezik a tervezőkről, kivitelezőkről, mindazokról, akik részt vettek a nyolc évig tartó átépítéssel járó följújtásban. Kitér arra is, hogy milyen nehézségekkel kellett megküzdeni, hogy az átmeneti időszakban is méltó helyet találjanak a működésre.

A kötet második része a *125 év – 125 portré* címet viseli. A színház történetének kimagasló személyiségei kaptak itt helyet: színészek, rendezők, igazga-

tók, karnagyok, operaénekesek. Sándor János és Gyémánt Csilla a bemutatott művészeknek főként szegedi pályafutását vázolja, fényképeikkel illusztrálva.

A kötet harmadik része *Visszfény* címmel válogatást ad a korabeli sajtó színházi írásaiból. Simándy József debütálásáról ez áll a Szegedi Népszava 1946. március 14-i számában: „Új Don José! Négy nap alatt két ünnepélyes »premierje« zajlott le a *Carmen* előadásának és mindkettő eseményekkel teli. A második előadás nagy élménye, hogy ifjú tenorista, Simándy József bemutatkozása volt, aki a beteg Garai helyett vette át Don José szerepét. Fellépése a meglepetés szenzációjával hatott. Az ifjúság ereje, hite, rajongása csengett tiszta hangjából. A magasság az ő erőssége.”

A három fő rész után Polner Zoltán *Lear király (Bartók Gyula emlékére)* című versével Szeged első Kossuthdíjas színészének állít emléket.

Az igazgatók és örökös tagok arcképei zárják a kötetet. Ebben az arcképcsarnokban láthatjuk azokat, akik marandót alkottak Szeged színházi életében.

Tandi Lajos szép kivitelezésű könyvet tervezett az ünnepi alkalomra, amely rendkívül gazdagon illusztrált albumként is forgatható: a színház történetét a szövegbe ágyazott korabeli fényképeken keresztül is végigtekinthetik az érdeklődők. Az árvíz pusztításairól, a városról, a színház épületéről, előadások díszletterveiről éppúgy találhatók benne képek, mint előadások jeleneteiről, igazgatókról és színészekről. Az eltelt egy és negyedszázad alatt a legtöbb jelentős hazai színész és operaénekes föllépett a

szegedi színház színpadán. Megfordult itt a századfordulón, az 1910-es, 1920-as években többek között Jászai Mari, Fedák Sári, Páger Antal, Jávor Pál, Patkós Irma, Dayka Margit, Kiss Manyi, az 1930-as 40-es években Rátkai Márton, Somlay Artúr, Sárdy János, Komlós Juci, Mészáros Ági. 1945-től napjainkig olyan népszerű művészek is játszottak itt, mint Rajz János, Domján Edit, Kaló Flórián, Bessenyei Ferenc, Berdál Valéria, Gregor József – a sort folytathat-

nánk a jelenleg is föllépő tagokkal, közülük megemlítve a 2006-ban *A Nemzet Színésze* kitüntetésben részesült Király Leventét. Külföldről is érkeztek nemzetközi híru vendégek. Legutóbb 2008-ban José Cura aratott nagy sikert.

A Tisza partján 1883-ban fölépült teátrum 125 évének kronikája bizony számíthat a színházat kedvelő közönség érdeklődésére. (Szerk. Tandi Lajos. *Kiadta a Szegedi Nemzeti Színház. Szeged, 2008. 239, [8] l. Bába Nyomda.*)

KÓRÁSZ MÁRIA

E számunk munkatársai

Bálint László ny. nemzetbiztonsági alezredes (Budapest)

Bíró-Balogh Tamás irodalomtörténész, PhD-hallgató

Hencz Péter ny. főorvos

Kórácz Mária könyvtáros

Markó István, a Bethlen Gábor Gimnázium könyvtárosa (Hódmező-
vásárhely)

Nagy Ádám főmuzeológus, numizmata

Péter László ny. egyetemi tanár

Pigniczky Réka filmrendező (Budapest)

Rakonczai János ny. főiskolai tanár

Szakmáry Sándor ügyvéd (Hódmezővásárhely)

Szónoky Miklós egyetemi docens

TÁMOGATÓNK

A

nka

Nemzeti Kulturális Alap

ÉS A

Szegedért Alapítvány

- 1 *Péter László*: Október fényei Szegeden. Bibliográfia. 1967. 50 p.
- 2 *Gyuris György*: Dugonics András. Bibliográfia. 1969. 50 p.
- 3 *Péter László*: Szeged fölszabadulásától az ország fölszabadulásáig. 1944-1945. Időretől áttekintés. 1969. 44 p.
- 4 *Vajda László*: Móra Ferenc írásai. Bibliográfia. 1970. 154 p.
- 5 *Gyuris György*: Dugonics könyvtára. Katalógus. 1972. 116 p.
- 6 *Kárász József*: A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1843-1970. 1974. 209 p.
- 7 *Skaliczki Józsefné-Tóth Ferenéné*: Kodály műveinek hanglemezjegyzéke. Diszkográfia. 1974. 46 p.
- 8 *Farkas Antal*: Ünnepek készül. Válogatott művek. Válogatta és az előszót írta *Szabolcsi Gábor*. 1975. 154 p.
- 9 *Móra István*: Hazaemlékezések. 1979. 118 p.
- 10 *Gyuris György-Vajda Lászlóné*: Írások Móra Ferencről. Bibliográfia. 1981. 344 p.
- 11 *Harryányi István*: Mutató Németh László műveihez. 1982. 95 p. 250 Ft
- 12 *Apró Ferenc*: Babits Szegeden. 1983. 226 p.
- 13 *Gyuris György*: Balázs Béla. Bibliográfia. 1984. 201 p. 100 Ft
- 14 *Csillag András*: Mutató a Vasváry-gyűjteményhez. 1984. 167 p. 250 Ft
- 15 *Gyuris György-Péter László-Szabó Imre*: Tóth Béla munkássága. 1984. 67 p. 300 Ft
- 16 A Somogyi-könyvtár Kossuth-levelei. Szerk. *Péter László*. 1986. 87 p.
- 17 Kortárs magyar írók évfordulónaptára. Összeáll. *Juhász Zsuzsanna*. 1991. 46 p. 100 Ft
- 18 *Péter László*: Szegedi ferencesek. 1991. 68 p.
- 19 *Jakab Béla*: Beretzk Péter munkássága. Bibliográfia. 1995. 146 p. 100 Ft
- 20 *Takó Edit*: Sík Sándor munkássága. Bibliográfia. 1995. 480 p. 200 Ft
- 21 Írások Péter László 70. születésnapjára. Szerk. *Apró Ferenc* és *Gyuris György*. 1996. 393 p.
- 22 *Reizner János*. Szerk. *Gyuris György* és *Tandi Lajos*. 1999. 180 p. 300 Ft
- 23 *Gyuris György*: Ruszoly József munkássága, 1959-1999. Bibliográfia. 2000. 137 p. 300 Ft

Sorozatán kívül:

- Tóth Béla*: Móra Ferenc betűhívésnyelvi. 1979. 422 p.
- Szeged vasművészete. 1980. 311 p.
- Szeged története. 1., A kezdetektől 1686-ig. Szerk. *Kristó Gyula*. 1983. 810 p.
- A Somogyi-könyvtár száz éve. Szerk. *Péter László*. 1984. 448 p. 500 Ft
- Szeged története. 2., 1686-1849. Szerk. *Farkas József*. 1985. 846 p. 1000 Ft
- Apró Ferenc*: Péter László munkássága. Bibliográfia. 1986. 353 p. 300 Ft
- Bóna Endre*: Medicina in nummis Szegediensis. 1986. 114 p.
- Algyő és népe. Szerk. *Hegyi András*. 1987. 460 p.
- Vasváry Ödön*: Magyar Amerika. 1988. 247 p. 500 Ft
- Szeged története. 3., 1849-1919. Szerk. *Gaál Endre*. 1991. 1214 p. 1500 Ft
- Tudós tanárok. Vál. *Kellner János*. Szerk. *Péter László*. 1994. 180 p.
- Szeged története. 4., 1919-1944. Szerk. *Serfőző Lajos*. 1994. 798 p. 1000 Ft
- Kiskundorozsma. Tanulmányok. Szerk. *Kövér Lajos*, *Tóth Sándor*, *László*. 1995. 750 p. 700 Ft
- Apró Ferenc*: Péter László munkássága. 2. 1996. VI, 256-391. p. Különnyomat. 300 Ft

Csongrád megyei könyvtári füzetek

- 1 *Skaliczki Józsefné*: Zeneművek ajánló alapjegyzéke. 1974. 32 p.
- 2 *Herczeg Mihály*: A hódmezővásárhelyi határ kialakulásának vázlatos története. 1974. 40 p.
- 3 *Szabó Imre*: Újabb pótlások Szeged főlzabradulásának bibliográfiájához. 1975. 41 p.
- 4 *Huszka Lajos*: Szatymazi szőlőhegyek. 1975. 40 p.
- 5 Százéves a Somogyi-könyvtár. Dokumentumok. 1977. 80 p.
- 6 *Palásti Pál*: Csongrádi házak oromdíszei. 1977. 46 p. 2. kiad. 1978.
- 7 *Krónikák a régi Csongrádról. 1704-1901.* 1977. 54 p.
- 8 *Szentesi tanulmányok. Az 1975. évi honismereti napok előadásai.* 1977. 100 p.
- 9 *Ménesi Lajosné*: Délvidéki Szemle. 1942-1944. Repertórium. 1977. 84 p.
- 10 *Barta László*: A szentesi örökváltás. 1979. 101 p.
- 11 *A szentesi honismereti napok előadásai.* 1977. 1979. 85 p.
- 12 *Barta László - Páhi Ferenc*: Szentes utcanevei. 1980. 155 p.
- 13 *Polner Zoltán*: A Teknyőkaparó. 1980. 84 p.
- 14 *Kőszegfalvi Ferenc*: Puszták Népe. 1946-1948. Repertórium. 1981. 50 p.
- 15 *Polner Zoltán*: Ördöngösök. 1984. 103 p.
- 16 *Lőkös Imre*: Vásárhelynek szélös határában... 1985. 142 p. 500 Ft
- 17 *Berta Tibor - Petik Ágnes*: Magyar Köztársaság. 1911-1913. 1986. 102 p.
- 18 *Polner Zoltán*: Jegyendő a forgószélben. 1987. 99 p.
- 19 *Zsótér Gergely*: Mindszenti vőfélykönyv. 1987. 65 p.
- 20 *Polner Zoltán*: Hetvenkedők. 1989. 64 p. 150 Ft
- 21 *Horváth Dezső*: Móra kőpárnája. 1994. 71 p. 300 Ft
- 22 *Polner Zoltán*: Boldogasszony ágya. 1995. 71 p.

Szegedi arcélek

- 1 *Apró Ferenc*: Írások Juhász Gyuláról. 1993. 55 p. 150 Ft
- 2 *Osztróvszky József*: Reform, forradalom, kiegyezés. Sajtó alá rend. *Ruszoly József*. 1993. 293 p. 300 Ft
- 3 *Ruszoly József*: Dettre János és kora. 1994. 317 p. 250 Ft
- 4 *Sándor János*: Az elfeledett színidirektor. [Makó Lajos]. 1995. 261 p. 300 Ft

Szeged múltjából

- 1 *Polner Zoltán*: Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. 1978. 320 p.
- 2 *A Dél-Alföld madárvilága. Szerk. Marián Miklós.* 1980. 258 p.
- 3 *Tápai Antal*: Életutam. 1983. 110 p.
- 4 *Ruszoly József*: A szegedi népképviselői közgyűlés. 1848-1871. 1984. 215 p. 200 Ft
- 5 *Vitos György*: Szegedi futballkrónika. 1987. 179 p.
- 6 *Gyuris György*: A Tiszatáj fél évszázada. 1997. 219 p. 300 Ft
- 7 *Ruszoly József*: A Város és polgára. 1999. 182 p. 300 Ft